

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka a literatury

VÝZNAM ČASOPISU *VEDEM* V TEREZÍNSKÉM GHETTU

Diplomová práce

**THE IMPORTANCE OF THE JOURNAL *VEDEM* IN THE
TEREZÍN GHETTO**

Autor: Bc. Lenka Švecová

Vedoucí diplomové práce: doc. PaedDr. Michal Bauer, Ph.D.

České Budějovice 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svoji diplomovou práci vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

České Budějovice, 10. dubna 2010

Lenka Švecová

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala vedoucímu své diplomové práce, doc. PaedDr. Michalu Bauerovi, PhD. za cenné rady, připomínky a odborné vedení během diplomové práce.

Děkuji též zaměstnancům archivu Památníku Terezín i zaměstnancům Židovského muzea v Praze, za ochotu a pomoc při hledání cenných materiálů.

Děkuji rovněž Mgr. Evě Šormové za poskytnutí informací ohledně kulturních aktivit v terezínském ghettu.

Anotace

Vedem je název českého literárního časopisu, který byl tajně vydáván v letech 1942-1944 v terezínském koncentračním táboře. Vznikl na popud učitele Valtra Eisingera, jenž měl na starost židovské chlapce žijící v „Domově“ č.I tzv. bloku L417 a podporoval jejich kulturní rozvoj a tvůrčí schopnosti.

Chlapci ve věku od čtrnácti do šestnácti let se ujali tajného vydávání časopisu, který vycházel každý pátek po dobu zhruba dvou let. Obsah tvořily stálé rubriky, básně, povídky, ale též filozofické eseje či literární kritiky. Svou ucelenou formou se časopis *Vedem* snažil co nejvíce přiblížit skutečnému periodiku, o čemž svědčí i žertem uvedená částka na titulní straně.

K nejvýznamnějším osobnostem časopisu patřil beze sporu jeho hlavní šéfredaktor Petr Ginz, který roku 1944 zahynul v plynové komoře v Osvětimi, či talentovaný Hanuš Hachenburg, jenž do časopisu přispíval svou básnickou tvorbou.

Celkem osmi set stránkový časopis se dochoval v úkrytu terezínského ghetta a po jeho osvobození byl v květnu 1945 převezen do Prahy. Nově nastupující režim bývalého Československa zamítl snahu o jeho vydání, a tak se s jeho existencí poprvé setkáváme ve zkrácené samizdatové verzi až koncem osmdesátých let.

Annotation

Vedem is a name of a Czech magazine, which was secretly published in the Terezín Ghetto in 1942– 1944. It's existence is connected with Valter Eisinger, a ghetto teacher, who looked after Jewish boys in so-called block L417 and who was always supporting their cultural development and their creativity.

Boys at of fourteen to sixteen undertook the publishing and the magazine was coming out every Friday for almost two years. The main themes were different columns, poems and novels but also philosophical essays or critical articles.

The most important persons, Petr Ginz, who was a magazines general editor, or poetist Hanuš Hachenburg, bouth died in 1944 in gas chambers. After the World War II the magazine was taken to Praque in May 1945 but the new government in Czechoslovakia rejected its publishing. The first shortend version came out in 80's under the name "*We are children just the same: Vedem, the secret magazine of the boys of Terezín.*"

Obsah

I. Úvod	8
II. Kulturně historický kontext v letech 1939-1945.....	10
2.1 Česká literatura na počátku 40. let.....	10
2.2 Koncentrační tábory na území bývalého Československa	12
2.3 Pevnost Terezín	14
2.3.1 Popis objektu	14
2.3.2 Historie pevnosti	16
2.3.3 Druhá světová válka	17
2.3.4 Kulturní život v Terezíně	19
2.3.4.1 Přednášky v Terezíně	23
2.3.4.2 Literatura a umění v Terezíně	24
2.3.4.3 Sport v Terezíně	25
2.3.4.4 Divadlo a kabaret v Terezíně	26
III. Časopis <i>Vedem</i>	29
3.1 Život dětí v terezínském ghettu	29
3.2 Literární a výtvarné počiny dětí v Terezíně	34
3.2.1 Terezínské dětské časopisy	39
3.2.1.1 Časopis <i>Rim, Rim, Rim</i>	42
3.2.1.2 Časopis <i>Noviny</i>	43
3.2.1.3 Časopis <i>Domov</i>	43
3.2.1.4 Časopis <i>Bonako</i>	44
3.2.1.5 Časopis <i>Kamarád</i>	46
3.2.1.6 Časopis <i>Nešar</i>	47
3.2.1.7 Časopis <i>Hlas půdy Q 306</i>	47
3.3 Okolnosti vzniku časopisu <i>Vedem</i>	49
3.3.1 Problematika spojená s vydáváním časopisů	54
3.4 Významné osobnosti časopisu <i>Vedem</i>	56
3.4.1 Valtr Eisinger	57
3.4.2 Petr Ginz	59
3.4.2.1 Petr Ginz v roce 2003	62
3.4.3 Hanuš Hachenburg	63
3.4.3.1 Divadelní hra <i>Hledáme strašidlo</i>	64

3.5 Rubriky časopisu <i>Vedem</i>	67
3.5.1 Úvodník	67
3.5.2 Toulky Terezínem	68
3.5.3 O jednom z nás	70
3.5.4 Další z rubrik <i>Vedem</i>	71
3.5.5 Próza a poezie časopisu <i>Vedem</i>	73
3.6 Osud časopisu <i>Vedem</i> po druhé světové válce.....	77
IV. Závěr.....	81
V. Literatura a webové stránky	84
5.1 Primární literatura	84
5.2 Sekundární literatura	84
5.3 Webové stránky	87
VI. Přílohy.....	89

I. Úvod

Ačkoli od konce druhé světové války uběhlo bez mála pětadesát let, jedná se i v současnosti o velmi diskutované téma, jehož nové skutečnosti i po tolika desetiletích vyplývají znovu na povrch.

Tato tragická událost, jež má na svědomí více než 60 milionů obětí bez ohledu na věk, pohlaví, národnost či vyznání, bude navždy symbolizovat to největší a nejničivější válečné střetnutí v dějinách lidstva. Globální konflikt, jehož tragické dopady si lidstvo nedokázalo představit ani v těch nejděsivějších snech, se však bohužel v letech 1939-1945 stal skutečností a ovlivnil tak osud národů stejně jako jednotlivců.

Téměř každá z rodin utrpěla během válečných let ztrátu v podobě smrti blízkého či vzdáleného člena rodiny, který zahynul buďto na bitevním poli nebo za otřesného věznění v koncentračních táborech. Nehledě ani na fakt, že polovina přeživších zemřela po ukončení války na následky nemocí či brutálního zacházení.

Nasadě je otázka, jak se může civilizovaný člověk dvacátého století stát součástí podobných krvavých dějin, avšak ta i nadále zůstává nezodpovězena. Naděje, že si snad lidstvo z podobné události vezme alespoň ponaučení však zaniká ve víru dalších válečných konfliktů a nedorozumění, jakými byly do konce dvacátého století například válka ve Vietnamu, Koreji, genocida ve Rwandě nebo z hlediska aktuálního dění válka v Afghánistánu či Iráku.

Literatura, jež za těchto okolností ve čtyřicátých letech vznikala, byla dělena do dvou hlavních proudů na oficiální a cenzurou sledovanou ilegální literaturu. Vedle nich je zcela na místě uvést rovněž literární tvorbu českých exulantů v zahraničí.

Součástí literatury tohoto období se staly i četné deníkové záznamy, které si lidé během válečných let vedli, a jež postavou očitého svědka reflektují hrůzy nacistické nadvlády. Výjimkou však nejsou ani deníkové záznamy, jejichž autory jsou vesměs náctileté děti. K těm například patří ve světě beze sporu dobře známý *Deník Anny Frankové*.

Možnost, že by však v této neklidné době mládež mohla spravovat svůj vlastní časopis, vydávaný navíc tajně v jednom z českých koncentračních táborů a ghett, se jeví jako příliš nereálná.

A přesto se v terezínské pevnosti dochoval bez mála osmisetstránkový materiál, který hovoří pravý opak. *Vedem*, název časopisu, jenž byl v letech 1942-1944 v jednom

z dětských „Domovů“ na bloku L417 vydáván, svědčí nejen o kulturní činnosti tamní mládeže, ale rovněž o naději a hluboké touze žít.

Ačkoli je z Terezína známo celkem deset různých dětských periodik, z nichž jen osm mělo tu možnost se do současné doby dochovat, stal se cílem mé diplomové práce pouze jeden z nich, a to již jednou zmíněný časopis *Vedem*.

V první části své práce se pokusím nastínit kulturně historický kontext čtyřicátých let, pojednávající jednak o osudu české literatury za nacistické okupace, jednak též o historii samotné pevnosti Terezín společně s její kulturní činností v ghettu.

Druhá část je již věnována vlastnímu časopisu *Vedem*. Pro celkový přehled jsem si v krátkosti dovolila uvést alespoň základní informace, týkající se rovněž dalších terezínských dětských periodik, uložených v originálech a xeroxových kopiích v archivu Památníku Terezín a archivu Židovského muzea v Praze.

V časopisu *Vedem* se zabývám okolnostmi jeho vzniku i problematikou s jeho vydáváním spojenou, stejně jako jeho významnými představiteli, vybranými rubrikami a příspěvky. Vlastní kapitolu tvoří dále i osud časopisu po roce 1945.

V bádání mi dopomohly zejména archivní materiály Památníku Terezín a Židovského muzea v Praze, stejně jako sekundární odborná literatura vztahující se k tématu, jakož i mnohé oficiálně vydané deníkové záznamy z období druhé světové války.

II. Kulturně historický kontext v letech 1939-1945

2.1 Česká literatura na počátku 40. let

Jelikož jsem si vědoma toho, že situace české literatury v období okupace je problematikou, jež by vydala na vlastní diplomovou práci, dovoluji si v rámci této kapitoly shrnout pouze výčet těch nejzákladnějších informací a nastínit tak prostředí, které dalo vzniknout literární památce, jíž se v rámci své práce hodlám zabývat.

Tak jako nacistická propaganda zasáhla do osudů mnoha tisíců lidí, byla jí stejně silně ovlivněna i umělecká sféra. Česká literaturu, která v posledních desítkách let zažívala své vrcholné období, zasadila tak německá okupace krutou ránu.

Již první fáze přinesla mnoho zásadních změn, z nichž lze uvést především vyřazení děl židovskými píšícími autorů a přísný zákaz jejich publikace. Významným představitelem této skupiny se stal zejména mladý básník Jiří Ohrenstein,¹ známý pod pseudonymem Jiří Orten. Do české literatury se zapsal zejména sbírkami *Čítanka jara*, *Cesta k mrazu*, *Jeremiášův pláč* či *Ohnice*, jakož i svým předčasným tragickým úmrtím. Na Ortenův odkaz navázala po roce 1945 stejnojmenná skupina *Ohnice* v čele s básníkem Kamilem Bednářem.

Mimo židovských autorů postihlo vyřazení z literatury rovněž představitelé levicově orientované, liberálně demokratické či avantgardní literatury, jakými byli například Marie Majerová, Tomáš Garigue Masaryk či Karel Čapek.

Přísná nacistická cenzura nejen že zakázaná díla vyloučila z knihoven a knihkupectví, v mnohých si dokonce dovolila pozměnit nevyhovující obsah: „V Němcové *Babičce* se škrtila věta „*Němec je bit*“, v *Máchově Máji* namísto „*Vůdce zhynul*“ se muselo tisknout „*Pán náš zhynul*.“²

Již mezi třicátými a čtyřicátými lety dochází v české literatuře k významnému rozdělení, které prakticky trvá až do roku 1989. Literatura, rozdělená do tří hlavních proudů na domácí oficiální, domácí ilegální a exilovou tvorbu, reflektuje tak svůj vývoj v průběhu téměř celého dvacátého století.

I za výše nastíněných podmínek vznikala však během čtyřicátých let literatura všech uvedených proudů, a to zejména ve třech hlavních obsahových liniích.

¹ Jiří Ohrenstein (Jiří Orten) byl bratrem Zdeňka Ornesta, jednoho z příspěvatelů do *Vedem* a zároveň spoluautora publikace *Je mojí vlastní hradba ghetta? Básně, próza a kresby terezínských dětí*

² LEHÁR, J. – STICH, A. – JANÁČKOVÁ, J. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 678

První z nich představuje návrat k minulosti, historicky významným mezníkům národa i oslavě domova, do popředí vystupuje zejména národní minulost ve snaze posílení národního sebevědomí a identity. Znovuožívají díla klasiků 19. století, jakými byli například Karel Hynek Mácha či Božena Němcová, na straně druhé vznikají i díla na ně odkazující, například sbírka Františka Halase *Naše paní Božena Němcová* či *Vějíř Boženy Němcové* od Jaroslava Seiferta. Tento, lze říci symbolistní charakter, nalezneme i v případě oslavy hlavního města Prahy, v Seifertově skladbě *Světlem oděná* či *Kamenný most*, nebo oslavě domova, s níž se setkáváme například u básně *Jan houslista* od Josefa Hory.

V souvislosti s obratem k minulosti nastal i velký nárůst historických a životopisných próz, jmenovitě například Vančurovy *Obrazy z dějin národa českého*, Schulzův román *Kámen a bolest* či Durchův čtyřdílný cyklus *Služebníci neuziteční*.

Druhá z obsahových linií obrátila svou pozornost zejména na vnitřní život člověka, jenž se snaží poodhalit otázky své pravé identity ve zmatku okolního světa. „*Vedle toho byla tato tvorba nejméně nebezpečná vládnoucímu fašismu, který vítal obracení k existenciálním otázkám třídě nezakotveného člověka, protože to vedlo k izolaci jedince a tím k jeho snazšímu ovládnutí.*“³ Představitelem tohoto existenciálního směru se zaměřením na postavu tzv. „nahého“ člověka se stal zejména Kamil Bednář, jenž mimo sbírky *Milenka modř* či *Veliký mrtvý* vyjádřil své myšlenky v eseji *Slovo k mladým* a později též v *Ohlasech slova k mladým*. Ty se později staly manifesty literární skupiny mladých básníků *Ohnice*, odkazující na postavu tragicky zahynulého mladého židovského básníka Jiřího Ortena.

Další básnickou skupinou tvořící na prahu čtyřicátých let, se stala *Skupina 42*, založená především na vztahu člověka a města. Mimo jejího hlavního představitele, básníka a výtvarníka Jiřího Koláře, působili ve skupině rovněž básník Ivan Blatný, Josef Kainar či Jiřina Hauková.

V protikladu k tíživé situaci se čtyřicátá léta stala paradoxně vyvrcholením psychologického románu. K jeho nejvýznamnějším představitelům patří zejména dílo Jaroslava Havlíčka, například román *Helimadoe, Synáček* či přepracovaný román *Vyprahlé touhy*, vydaný roku 1944 pod názvem *Petrolejové lampy*. Vedle Havlíčka lze jmenovat i další spisovatele, ve francouzském a americkém exilu tvořící Egon Hostovský, Vladimír Neff či Jarmila Glazarová.

³ HRABÁK, J. – JEŘÁBEK, D. – TICHÁ, Z. *Průvodce po dějinách české literatury*. Praha : Orbis, 1976, s. 487

Mimo psychologický román zaznamenala nárůst i literatura líčící život obyčejných lidí, jako je tomu například v *Městečku na dlani* od Jana Drdy či v *Cirkusu Humberto* a v jeho následném pokračování *Lidé z maringotek* Eduarda Basse.

Poslední z obsahových linií představovala ilegální tvorba zakázaných témat, psaná autory tzv. „do šuplíku“ s vědomím, že k její publikaci dojde teprve po ukončení druhé světové války.

2.2 Koncentrační tábory na území bývalého Československa

Za nacistické okupace byla termínem koncentrační tábor označovaná zejména místa, jež sloužila k separaci nevyhovujících skupin lidí, ať už z hlediska národnostního, náboženského či z jiných příčin.

Koncentrační tábory, vybudované za druhé světové války na území bývalého Československa (viz obr.č.1 mapka č.1), vznikaly jednak v prostředí okupovaného pohraničí, jednak i v samotném Protektorátu Čechy a Morava. Podle Bubeníčkové⁴ lze však v případě českých koncentračních táborů hovořit spíše o koncentračních táborech v užším slova smyslu.

Koncentrační tábory, jež byly v poválečné době na území Československa zbudovány, sloužily zejména jako místní pobočky a přestupní stanice hlavním koncentračním a vyhlazovacím táborům v zahraničí, jmenovitě například koncentračnímu táboru v Osvětimi-Březince, Bergen-Belsenu, Sobiboru a mnohým dalším.

Díky německé přesnosti a důkladnosti byl v problematice koncentračních táborů sestaven důmyslný plán, sestávající z několika „druhů“ táborů, jež byly užívány podle různé potřeby a stupně provinění uvězněných osob. Bubeníčková ve své knize uvádí celkem deset typů těchto táborů, které byly nacistickými příslušníky využívány.

V první řadě se jedná o nejznámější typ, koncentrační tábor (Konzentrationslager), v němž byli vězněni zejména židé, političtí vězňové, těžcí zločinci, ale také homosexuálové, různé asociální případy či vyznavači Bible. Z koncentračních táborů na našem území lze jmenovat například koncentrační tábor Richard v Litoměřicích-Lovosicích, dále koncentrační tábor Rabštejn, Rychnov u Jablonce nad Nisou, Vrchotovy Janovice či Malou pevnost v Terezíně.

⁴ BUBENÍČKOVÁ, R. *Tábory utrpení a smrti*. Praha: Svoboda, 1969, s. 140

K dalším nejčastějším typům patří tzv. tábory internační (Internierungslager) spojené s nuceným pobytem na stanoveném vykázaném místě. Do tohoto typu táborů byli umisťováni zejména členové cizí státní příslušnosti. Na našem území se tento typ nacházel například v Dolním Adršpachu, Kladně, Mirošově, Brně, Šumperku nebo Jiřetíně, kam byly ve čtyřicátých letech internovány zejména ženy.

K velmi častým typům tábora patří beze sporu tábory vězeňské a trestné (Gefängnislager a Strafgefangenenlager), jež se svou funkcí podobají táborům koncentračním.

Mezi další typy patří též tábory pracovní a pracovně výchovné (Arbeitslager a Arbeitserziehungslager), v nichž byli vězňové nuceni k pracím v bídných životních podmínkách. Zřejmě právě z tohoto typu tábora pochází nacistické heslo „Arbeit macht frei“. Pracovní a pracovně výchovné tábory se na našem území nacházely například v Dolním Jiřetíně, Kopistech-Růžodole, Mirošově, Plané nad Lužnicí-Chýnově, Plzni-Karlově nebo v Holubově u Českého Krumlova, kde byly pro nucené práce zneužívány zejména ženy.

Pracovním táborům byly svým složením podobné tábory společné a obytné (Gemeinschaftslager a Wohnlager). Ty sloužily jako obytné tábory pro dělníky s rodinami, kteří se zde podíleli na pracovních činnostech. Na rozdíl od táborů pracovních a pracovně výchovných nebyl však tento typ tábora hlídán.

Mezi poslední typ tábora patřil podle Bubeníčkové⁵ tábor zajišťovací (Sicherungslager), v jehož prostorách se nacházely osoby čekající na soudní řízení či transport, a tábor zvláštní (Sonderlager), kde pobývaly osoby, jimž bylo určeno zvláštní zacházení. Jednalo se například o cizince či německé státní příslušníky, kteří se odmítli podílet na výrobě v německém válečném průmyslu.

Původní plán separace jednotlivých členů nevyhovujících skupin byl důkladně promyšlen, jeho realizace se však jevila jako poněkud složitější. Vlivem historických událostí jakož i neustálému zvyšování počtu nevyhovujících osob Říše se typy jednotlivých táborů začaly vzájemně prolínat.

Na základě toho je dnes možné označit pevností město Terezín za židovské ghetto či tábor a zároveň jej nazvat táborem vězeňským, koncentračním i zajišťovacím. Z dalších známých židovských táborů na území bývalého Československa (viz obr.č.2 mapka č.2) lze jmenovat například židovský tábor Poříčí u Trutnova, Chrastavu, Olšova Vrata u

⁵ BUBENÍČKOVÁ, R. *Tábory utrpení a smrti*. Praha: Svoboda, 1969, s. 142

Karlových Varů, Bystřici u Benešova či Oslavany u Brna, místo, které bylo určeno zejména pro židovské mišence. Mimo ryze židovských táborů vznikaly například i koncentrační tábory cikánské, jmenovitě například cikánský koncentrační tábor v Hodoníně u Kunštátu, dnes medializovaný koncentrační tábor v Letech u Mirovic, Dolních Marklovicích na Moravě či Osoblaze u Krnova.

2.3 Pevnost Terezín

Pevnostní městečko Terezín se nachází zhruba tři kilometry jihovýchodním směrem od okresního města Litoměřice. Svou výhodnou polohou nedaleko soutoku řek Labe a Ohře skýtalo již v minulosti nespočet možností svého budoucího využití. Fakt, že se místo zároveň nachází na významné spojnici Praha – Drážďany zapříčinil, že zde byla koncem 18. století císařem Františkem Josefem II. založena pevnost obranného charakteru, jež měla zabránit postupujícímu pruskému vojsku v dobytí Prahy. Díky historickým okolnostem nebyla však ke svému účelu nikdy využita.

Cihlové pevnostní město s tolik poetickým názvem Terezín je v povědomí lidstva v současnosti spjata volnou asociací s místem utrpení a genocidou.

Během druhé světové války byly volné prostory vojenských kasáren a pevnosti využity k účelům nacistického Německa. Terezín se stal židovským ghettem a zároveň přechodnou stanicí na cestě do likvidačních táborů v Osvětimi-Březince, Bergen-Belsenu, Treblince, Sobiboru, Majdanku a mnohých dalších, jenž se nacházely v zahraničí.

V současné době je Terezín zejména pietním místem obětí holocaustu. V prostorách pevnosti byl zřízen Památník Terezín a místo se tak stalo národní kulturní památkou České republiky.

2.3.1 Popis objektu

Město Terezín leží na řece Ohři, která tak rozděluje vlastní městské centrum, Hlavní pevnost, a nedalekou pevnost Malou. Celý komplex byl vystavěn na základě dobové pevnostní architektury 18. století, přičemž svou inspiraci čerpal zejména u pevnostní architektury francouzské. Již svým vzhledem a uspořádáním odkazovalo město k možnému vojenskému využití.

Geometrický půdorys (viz obr.č.3 mapka č.3) je striktní a realizovaný podle předem daného urbanistického plánu. Centrálním prostorem se stalo obdélníkové náměstí, kolem něhož byly téměř šachovnicově rozmístěny okolní ulice. Hlavní pevnost byla založena na protáhlém tvaru osmiúhelné hvězdy, po stranách chráněné osmi pětibokými bastiony⁶ (viz obr.č.4 mapka č.4) a spojena valem. Centrum bylo přístupné pomocí čtyř hlavních bran: Litoměřické, Pražské, Horní a Dolní.

Rozsáhlé pevnostní prostory byly určeny k výstavbě budov pro vojenskou posádku. Z důvodů bezpečnosti dosahovaly výšky pouze jednoho, v málo případech i dvou pater. Za vlády Josefa II. zde koncem 18. a počátkem 19. století vznikly reprezentační vojenské budovy, kasárny, vojenská nemocnice, kostel a mnoho dalších důležitých objektů.

Hlavní pevnost byla obehána příkopem o šířce třiceti metrů, a mohla tak v případě ohrožení kdykoli využít zavodňovací systém, který by v nouzi odřízl od okolí Hlavní i Malou pevnost. Mimo obranné hradby a příkopy byl Terezín navíc doplněn o systém četných podzemních chodeb, jež dosahovaly celkové délky dvaceti devíti kilometrů.

Hlavním účelem pevnosti se stala ochrana přístupových cest směrem k Praze, které během 18. století ohrožovala pruská armáda. Využita však pevnost nikdy nebyla. V průběhu druhé světové války sloužila Hlavní pevnost nacistickým účelům jako židovské ghetto.

Tzv. Malá pevnost se nachází mimo hlavní centrum na pravém břehu řeky Ohře při bývalém hlavním tahu z Prahy do Drážďan. Půdorysem připomíná obdélník se dvěma pětibokými bastiony a dvěma polobastiony.

Již v 19. století sloužila Malá pevnost jako vězení. Během první světové války zde byl vězněn například Gavrilo Princip, který 28. června 1914 v Sarajevu spáchal atentát na Františka Ferdinanda d'Este a jeho manželku Žofii Chotkovou, a zavedl tak impuls ke vzniku první světové války.

Během světové války druhé byla v prostorách Malé pevnosti zřízena věznice pražského gestapa, v níž byly vězněni převážně váleční zajatci.

V současné době se na místě nalézá muzeum Památníku Terezín společně s archivem a Národním hřbitovem Terezín (viz obr.č.5).

⁶ Základní obranný prvek, nacházející se v lomu obvodu pevnosti

2.3.2 Historie pevnosti

Historie pevnostního města Terezína je spjata s obdobím válečných nepokojů ze stran pruské armády. V letech 1740-1745, kdy Prusko během tzv. slezských válek získalo Slezsko, pronikla pruská armáda až na území dnešní Moravy, Rakouska i Čech, kde roku 1756 došlo k obléhání Prahy. Fridrich II. Veliký, pruský král z rodu Hohenzollernů, postupoval ve svých výbojích směrem na sever.

Císařovna Marie Terezie si byla záměrů Fridricha II. dobře vědoma a tento fakt vedl k vybudování nového obranného systému, jenž se v tehdejší době jevil jako značně nedostatečný. Ve druhé polovině 18. století bylo tak posíleno opevnění nejen v Olomouci, Praze a Chebu, ale byla zahájena také výstavba zcela nových pevnostních soustav, zejména v oblasti severních a severovýchodních Čech.

Roku 1780 byl císařem Josefem II. položen základní kámen pevnostnímu městu Josefov, známému původně pod názvem Plav, a v témže roce bylo rozhodnuto i o vybudování pevnostního města Terezín. Výběr místa určovala zejména jeho strategická pozice: *„Umožňovala využít obranné funkce řeky Ohře, výhodného terénu i blízké labské vodní cesty. Labe mělo být od nové pevnosti vzdáleno na dostřel tehdejších děl. Tato řeka by umožnila zásobování pevnosti a její blízkost zase mohla zabezpečovat ochranu rozsáhlých armádních skladů v Litoměřicích, Lovosicích a Budyni ... Předpokládalo se, že v okamžiku vpádu nepřátelských vojsk ze Saska pevnost sice nezabrání jejich dalšímu proniknutí do vnitrozemí, ale bude představovat silný obranný uzel, který nepřítel nebude moci obejít. Bude muset proti pevnost vrhnout své hlavní síly.“*⁷

Kromě nedalekého soutoku řek Ohře a Labe, skýtal Terezín i výhodné umístění na hlavní cestě z Prahy do německých Drážďan.

Již v létě roku 1780 započaly přípravy stavebních prací včetně dovozu stavebního materiálu, ačkoli realizace stavby samotné proběhla o celých deset let později roku 1790. Kvůli její výstavbě musely být zcela zničeny místní obce Kopist a Travčice.

Dne 10. října 1780 zavítal na místo císař Josef II., aby zde podobně jako v pevnosti Plav položil základní kámen. Město bylo pojmenováno na počest Josefovy matky a císařovny Marie Terezie, Theresienstadt, česky Terezín. Dne 9. prosince roku 1782 byl

⁷ NOVÁK, V. *Malá pevnost Terezín*. Praha: Naše vojsko, 1976, s. 9

pevnosti udělen status královského města. Ačkoli nebyla terezínská pevnost pro své původní účely nikdy využita, sloužila až do 19. století výlučně vojenským potřebám.

2.3.3 Druhá světová válka

Ve třicátých letech dvacátého století sloužil Terezín, zejména Malá pevnost, jako vězeňské prostory pro politické vězně a nepřátele Říše. V době, kdy se k moci dostal Adolf Hitler a národně socialistická německá dělnická strana NSDAP, kteří ve jménu Třetí říše zahájili hromadné stíhání a zatýkání nevyhovujících osob, zpočátku pouze příslušníků komunistické strany, po 28. říjnu 1939 též studentstva, byly prostory pevnosti využity k vězeňským účelům.

Malá pevnost, jejíž prostory byly do té doby téměř prázdné, pomohla tak vyřešit problém přeplněných věznic, se kterým se němečtí příslušníci gestapa museli následkem hromadného zatýkání potýkat. Václav Novák k tomuto tématu dodává: *„Byla již částečně vybudována jako věznice, obklopena valy, a proto poměrně snadno hlídatelná. Nebyla příliš vzdálena od Prahy, ležela na hlavní silnici a v blízkosti hlavní železniční trati. V případě potřeby bylo možno dovážet vězně z Malé pevnosti k dodatečným výslechům a konfrontacím do Prahy.“*⁸

Zdá se tedy, že taktické záměry pro zbudování obranné pevnosti v 18. století se tragickým způsobem osvědčily zejména ve čtyřicátých letech 20. století.

Již po Hitlerově obsazení Československa dne 15. března 1939, rozšířila německá tajná státní policie svá sídla s pobočkami po celém území. Hlavní sídla se podle předpokladu nacházela v Praze a v Brně, podřízené pobočky byly poté zřízeny v dalších větších městech, jmenovitě například v Hradci Králové, Českých Budějovicích, Táboře, Plzni, Pardubicích, Klatovech a mnoha jiných.

Podobně jako otázka konečného řešení s politickými vězni, projednávalo se již zpočátku i konečné řešení tzv. židovské otázky. Původním plánem bylo soustředit veškeré židovské obyvatele na separované území a co nejvíce je tak oddělit od ostatních obyvatel. V úvahu podle autorů Karla Laguse a Josefa Poláka připadaly městské části Prahy či Brna: *„V Praze připadala v úvahu část Žižkova či Karlína s odůvodněním, že byty v těchto čtvrtích jsou z hlediska bytové kultury méněcenné, a přesto vhodné pro*

⁸ NOVÁK, V. *Malá pevnost Terezín*. Praha: Naše vojsko, 1976, s. 32

hromadné ubytování, že tu jsou také výrobní místnosti, v nichž by židé mohli pracovat. V Brně byl navrhován okrsek mezi Cejlem a Křenovou ulicí.“⁹

Nakonec byl pro účely židovského ghetta zvolen právě Terezín, a to především díky jeho dispozicím a výše zmíněné strategické poloze. Již v listopadu 1941 rozhodla Zentrale für Regelung der Judenfrage¹⁰ o přebudování pevnosti Terezín na internační tábor, k čemuž povolala 1 400 mladých židovských mužů. Ti měli začít se stavbou tábora, jenž měl ve své konečné fázi pojmout až 70 000 lidí. Avšak ještě dříve, než byly stavební práce započaty, dorazil 2. června roku 1942 do Terezína první transport s židovskými obyvateli z Německa a Rakouska.

Nutno zmínit, že v době příjezdu vůbec prvního transportu nebyli z Terezína vystěhováni ještě ani jeho obyvatelé původní. Ti místo definitivně opustili teprve v červnu roku 1942.

V té době bylo již terezínské ghetto plně funkční, alespoň podle předem stanovených plánů. Lagus s Polákem¹¹ ve své knize dodávají, že se v tehdejší době o terezínské pevnosti nemluvilo jako o “ghettu“ či koncentračním táboře, nýbrž o Judenstadtu, čili židovském městě. Podle autorů nebyl dokonce Terezín ani koncentračním táborem v pravém slova smyslu: „*V našich zemích odstraněním uzavřených židovských sídlišť a asimilací židovské složky obyvatelstva ghetta dávno zmizela. Naproti tomu v zemích východních, kde se židé odlišovali ještě před druhou světovou válkou od ostatního obyvatelstva ortodoxním krojem i jazykem (jidiš), se udržovala ghetta jako dobrovolná židovská sídliště. Toho použili nacisté při shromažďování židů do ghett. Tato východní ghetta byla nacisty uzavřena, ale jinak žila dosavadním způsobem života.“¹²*

Autoři dále uvádějí, že koncentrační tábor v Terezíně ponechával na rozdíl od jiných koncentračních táborů vězňům civilní oblek, kasárny byly rozděleny podle pohlaví na mužské, ženské a dětské, přičemž vězňové byli odkázáni na společné stravování.

Nutno dodat, že původní plány nacistických příslušníků byly v mnoha ohledech nedostatečné, jak se měli v průběhu chodu ghetta sami možnost se přesvědčit. Za téměř tři a půl roku jeho existence prošlo podle Bubeníčkové¹³ terezínským ghettem na 160 000 osob, přičemž téměř 90 000 z nich bylo dále deportováno do vyhlazovacích táborů v zahraničí.

⁹ LAGUS, K. – POLÁK, J. *Město za mřížemi*. Praha: Baset, 2006, s. 47-48

¹⁰ Centrála pro řešení židovské otázky

¹¹ LAGUS, K. – POLÁK, J. *Město za mřížemi*. Praha: Baset, 2006, s. 48

¹² *Tamtéž*, s. 79

¹³ BUBENÍČKOVÁ, R. *Tábory utrpení a smrti*. Praha: Svoboda, 1969, s. 142

Terezín se kromě židovského centra stal zároveň i místem soužití nejrůznějších národností (viz tabulka č.1), a díky neustálému náporu ze stran příjezdu nových a nových transportů, se terezínská pevnost začala potýkat s kapacitními problémy. Otřesné hygienické podmínky v kombinaci s nemocemi a epidemiemi život v pevnosti ještě více stěžovaly.

Hlavní pevnost sloužila od roku 1941 jako židovské ghetto, zatímco pevnost Malá stále plnila funkci věznice. Důvody k zatčení a věznění spočívaly zejména v nepřátelském odboji, nesouhlasu s ideologií Třetí říše, pracovními přestupky, ale i mravními delikty, uprchnutím či těžkými zločiny. Děti až na drobné výjimky, jak ve své knize uvádí Václav Novák,¹⁴ v Malé pevnosti vězněny nebyly.

Díky nedostatečné hygieně, nemocem a epidemiím zemřelo v Terezíně zhruba 35 000 lidí, přičemž těla byla do té doby pochovávána do masových hrobů. 7. září 1942 bylo v bohušovické kotlině uvedeno do provozu bohušovické krematorium, kterému kapacitně odpovídalo devadesát mrtvol denně, jak mimochodem ve své publikaci uvádí Bubeníčková.¹⁵

Matriky zemřelých vedeny nebyly, proto je podle názoru všech autorů možné, že konečné číslo všech terezínských obětí může být daleko vyšším. Od září roku 1944 začaly z Terezína odjíždět spěšné vlaky do zahraničních koncentračních táborů, ve velké většině vyhlazovacích. Z Terezína do nich byly paradoxně často vybírání mladí a zdraví lidé, ke konci války též děti do 12 let. V pevnosti tak zůstali pouze nemohoucí staří lidé, nemocní a pouze výjimečně i některé děti.

Dne 3. května 1945 připadla terezínská pevnost pod správu Mezinárodního červeného kříže a v době příjezdu prvních sovětských tanků, mířících k Praze, převzala 10. května 1945 pevnost samotná sovětská armáda. Terezín byl definitivně opuštěn 17. srpna 1945.

Za tři a půl roku jeho existence zemřelo v pevnosti kolem třiceti pěti tisíc lidí, dětí se v Terezíně narodilo pouhých dvě stě sedm.

2.3.4 Kulturní život v Terezíně

„Kulturní život v terezínském táboře byl nejlepším dokladem toho, že člověk tvoří z vnitřní potřeby, že umělecká tvorba je člověku stejně nutná, jako dobývání potravy.“¹⁶

¹⁴ NOVÁK, V. *Malá pevnost Terezín*. Praha: Naše vojsko, 1976, s. 49

¹⁵ BUBENÍČKOVÁ, R. *Tábory utrpení a smrti*. Praha: Svoboda, 1969, s. 144

¹⁶ LAGUS, K. – POLÁK, J. *Město za mřížemi*. Praha: Baset, 2006, s. 142

Těmito slovy začínají autoři Lagus a Polák kapitolu o terezínském kulturním životě ve své publikaci *Město za mřížemi*.

Otázka kulturního života byla navzdory tíživým životním podmínkám v Terezíně velmi bohatá. Lidé, kteří se ocitli v ghettu mimo vlastní domov a rodinu, začali mít potřebu kulturních projevů, které by alespoň částečně zhojily utržené životní rány. Terezínská kultura, mnohdy alespoň její částečné projevy, působila na obyvatele ghetta jako léčivý balzám na bolavou duši. Ve většině případů dodávala lidem nejen novou energii a sílu čelit nevlídnému osudu, ale posilovala též vzájemnou solidaritu, přátelství a vidinu šťastnějšího konce. To podle dochovaných zápisků potvrzuje i čtrnáctiletý litevský chlapec Jicchak Rudaševski, jenž se společně se svou rodinou po jistý čas ukrýval podobně jako Anna Franková, zažil však i hrůzy ghetta ve Vilnu a roku 1943 byl převezen do vyhlazovacího tábora v Ponaru, kde byl i s celou rodinou zavražděn. Během svého života v ghettu se však účastnil kulturních akcí, kroužků, docházel dokonce na provizorní vyučování, které tak alespoň na chvíli odvedlo jeho mysl od válečných hrůz.

Podle autorů Laguse s Polákem, kteří terezínský život zažili na vlastní kůži, se kulturní život v ghettu rozvíjel již od samého počátku. Zprvu byl vězni prováděn více méně tajně, neboť německá komandatura veškeré projevy kulturního života přísně zakázala, o čem svědčí i fakt, že byly vězňům osobám odebírány a zabavovány veškeré věci, včetně hudebních nástrojů.¹⁷

Oficiálně byly kulturní akce a večery obyvatelům ghetta povoleny teprve v prosinci roku 1941, přičemž program musel být komandaturou nejprve řádně schválen a podle okolností též zcenzurován. Kulturní večery probíhaly zpočátku přímo ve vězeňských prostorách, na ubikacích a později dokonce v samotných kasárnách při chabém osvětlení. Mnohé z textů a přednášek, jenž byly při podobných příležitostech přednášeny, byly často antifašistického ražení a revolučního ducha. Lagus s Polákem uvádějí, že obsah přednášek byl komandatuře v Terezíně předložen podle všech pravidel tak, aby jí byl schválen, zatímco vlastní přednes se zabýval zcela jinými tématy. „*Esesáci se však spoléhali na to, že vězňové jsou tak zastrašeni, že se budou držet přesně schválených textů. Možná také bylo komandatuře celkem jedno, co vězňové zpívají a čím se baví. Jejich neblahý konec byl přece určen předem.*“¹⁸ V souvislosti s kulturou je nutné zmínit fakt, že terezínští obyvatelé vlivem příchozích transportů

¹⁷ LAGUS, K. – POLÁK, J. *Město za mřížemi*. Praha: Baset, 2006, s. 142

¹⁸ *Tamtéž*, s. 142

sestávali z nejrůznějších národností, a proto lze dokonce hovořit o multikulturní činnosti jednotlivých národnostních skupin, jejichž výsledkem byl právě zmíněný terezínský kulturní život.

V podstatě největší vliv na chod tohoto kulturního života měla beze sporu jediná skutečnost, a tou byly transporty odchozí. „*Jakmile byly připravovány transporty, uvázl veškerý kulturní život. Celý tábor byl ovládán toliko strachem a hrůzou. Různé zákazy často přerušovaly ten nebo onen druh činnosti, někdy bylo zakázáno vše.*“¹⁹ Téměř každá ze skupin, ať již výtvarných, literárních, divadelních, sportovních či přednáškových, utrpěla po odjezdu každého transportu hlubokou ránu v podobě ztráty jednoho či více svých členů.

Na sklonku roku 1944, kdy byl po odjezdu několika transportů terezínský tábor téměř vyliďněn, byl kulturní život roku 1945 komandaturou dokonce přímo nařízen, jak uvádějí autoři Lagus s Polákem.²⁰

V rámci vývoje kulturního života v terezínské pevnosti je nutno zmínit i umělé zásahy komandatury, která se tímto způsobem snažila mnohokrát popřít jakékoli zprávy o věznění či koncentračních táborech.

Jedním z prvních impulsů byl příjezd dánských židovských obyvatel do Terezína roku 1943. Terezínská pevnost byla toho času prezentována coby samosprávné židovské město. Hned po příjezdu bylo na počest novým obyvatelům uspořádáno pohoštění, prohlídka města a mnoho dalších věcí. Dánové byli požádáni, aby o svém šťastném příjezdu napsali do rodné země, a poté byli bez milosti zařazeni mezi ostatní vězně. Podobná komedie se odehrála i v případě holandského transportu. Vše dokonce vygradovalo do té míry, že si příslušníci SS z idylického příjezdu Holanďanů udělali filmový záznam, který byl poté prezentován v zahraničí. „*Sám velitel tábora Burger i ostatní esesáci pomáhali ženám při vystupování z vagonů a hráli si s dětmi ... Z Berlína tehdy posílali malý transport do Terezína. Filmovalo se, jak lidé nastupují do pohodlného belgického rychlíkového vagonu, a v týdeníku UFA byly pak tyto záběry promítány s titulkem Tak cestují židé.*“²¹

Sotva však komedie pro kamery skončila, byli Holanďané, podobně jako předtím i Dánové, zařazeni mezi ostatní vězně. Lagus s Polákem²² však uvádějí, že i přes svůj vězeňský status, měli Dánové jistá privilegia, která sestávala například z lepšího

¹⁹ LAGUS, K. – POLÁK, J. *Město za mřížemi*. Praha: Baset, 2006, s. 158

²⁰ *Tamtéž*, s. 158

²¹ *Tamtéž*, s. 128

²² *Tamtéž*, s. 123

ubytování či příkazu nezařazovat dánské vězně do transportů, směřujících na východ do vyhlazovacích táborů.

Při příležitosti idealizace města byl komandaturou užíván dokonce speciální název „Stadtverhönerung“,²³ a to zejména od roku 1944. Tábor se tak připravoval na příjezd dánské komise se zástupci Červeného kříže, kteří se měli přesvědčit o tom, jak je s dánskými židovskými občany nakládáno. Terezínský tábor se během poměrně krátké doby proměnil v městečko v pravém slova smyslu, v němž nechyběly veřejné obchody, odpočinkové pavilony, lavičky, dětská hřiště ani školy: „*Ve výkladních skříních byly vyloženy skutečně pěkné věci odebrané vězňům. Byly však neprodejné ... Z jednoho domu byla narychlo zřízena škola, byly tam třídy s lavicemi a tabulemi a nad vchodem umístěn nápis „Dívčí a chlapecká škola“. Ale hned pod tím byl umístěn menší nápis, na němž stálo: „Prázdniny - zavřeno.“*“²⁴ Změnami prošly i samotné názvy ulic či pevná nařízení, k nimž od roku 1941 patřila například povinnost zdravit uniformované esesmany, jež byla kvůli zahraniční návštěvě roku 1944 zrušena.

Idylický kulturní život, jenž byl komandaturou prezentován jak dánské komisi, tak zbytku světa, splnil, dá se říci, svůj původní účel. Filmování byli nejen spokojení terezínští obyvatelé, z nichž všichni staří a nemocní byli pečlivě uschováni, filmovány byly i hry terezínského divadla a sportovní aktivity či hrající si terezínské děti. Lagus s Polákem v této souvislosti popisují příhodu, spojenou právě s filmováním idylického dětského života v táboře: „*Děti byly filmovány při jídle a při hrách v zahradě. Nesměly to být děti plavovlasé. To esesáci nedovolili. Plavovlasé směly být jen děti čistokrevné nordické rasy. Filmování se značně zdrželo tím, že děti, které dostaly chlebičky a rajčata, byly tak hladové, že všechno stačily sníst dříve, než mohl kameraman natočit záběr. Jiné chlebičky a rajčata nebyly a trvalo to hodně dlouho, než byly opatřeny nové. Ty už děti dostaly těsně před záběrem.*“²⁵

Idylická podoba města ošálila zástupce Červeného kříže dokonce natolik, že se rozhodli vynechat návštěvu „rodinného tábora“, tentokrát v polské Březince. Hana Posseltová-Ledererová k tomuto dodává: „*Zřízení „rodinného tábora“ byl tedy „geniální“ nacistický výmysl na klamání vězňů v Terezíně ... Mezinárodní Červený kříž se o návštěvu v Birkenau*“²⁶ *nezajímal. Jeho členové byli natolik uspokojeni tou*

²³ Zkrášlení města

²⁴ LAGUS, K. – POLÁK, J. *Město za mřížemi*. Praha: Baset, 2006, s. 130, 134

²⁵ *Tamtéž*, s. 140

²⁶ Německý název pro polský koncentrační tábor Březinka, v němž během druhé světové války zahynulo přes milion lidí

neskonale lživou, podvodnou inscenací terezínského „rajského ghetta“, kterou viděli při své návštěvě v lednu 1944, že návštěvu v Birkenau pokládali za zbytečnou.“²⁷

Jakkoli se komandatura v Terezíně snažila o to, veškeré kulturní projevy jeho obyvatel omezit ne-li přímo zakázat, vznikaly i přesto kulturní spolky a aktivity, které nejen že lidem zpestřovaly těžký život, ale dávaly též naději na lepší budoucnost.

2.3.4.1. Přednášky v Terezíně

K vůbec prvním společenským aktivitám v Terezíně patřilo beze sporu pořádání přednáškových večerů. Ty byly podle autorů Laguse s Polákem²⁸ komandaturou veřejně povoleny na sklonku roku 1941 coby tzv. Kameradschaftsabende,²⁹ jenž byly pořádány ve večerních hodinách po pracovním výkonu. Zprvu se jednalo pouze o společné zpívání písní, drobné scénky a později i o přednesy textů nejrůznějších témat, které však musely být v souladu s nařízením komandatury (viz obr.č.6 a 7).

Jak již bylo zmíněno výše, přednášený obsah textů byl zástupcům SS předložen podle všech pravidel, zatímco přednes samotný se týkal zcela jiné tematiky.

Elena Makarová³⁰ ve své publikaci uvádí, že většina přednášek byla utvořena zejména kolem dvou hlavních skupin, a to skupiny Salusovy a Manesovy.

První ze jmenovaných byla zorganizována kolem inženýra Miloše Saluse a jejím hlavním cílem byla propagace české národnosti. Nejen, že bylo v rámci Salusových přednášek přednášeno pouze česky, jejich obsahem se mimo jiné staly i československé dějiny, dějiny hlavního města Prahy, česká literatura, hudba či umění. Salusova skupina čítala celkem čtyřicet šest česky přednášejících osob, přičemž mnozí z nich byli zároveň členy českožidovské organizace.

Druhá ze skupin, skupina Manesova, tvořila okruh kolem osobnosti Phillipa Manese. Obsahem jeho přednášek se staly všechny oblasti vědy a umění, ale též otázky kultury či antropologie. Díky Manesově německé národnosti byly mnohé z nich věnovány i německé historii a kultuře.

Jelikož byl Terezín táborem, určeným v první řadě zejména židovským občanům, nechyběly zde ani přednášky, zabývající se židovskou tematikou. Makarová³¹ uvádí, že

²⁷ POSSELTOVÁ-LEDEREROVÁ, H. *Máma a já : (Terezínský deník)*. Praha: G plus G, 1997, s. 93

²⁸ LAGUS, K. – POLÁK, J. *Město za mřížemi*. Praha: Baset, 2006, s. 142

²⁹ Tzv. přátelské večery. Německý význam slova „der Kamerad“ měl však za II. světové války negativní konotaci, neboť se pod tímto pojmem označovali zejména zástupci SS

³⁰ MAKAROVÁ, E. *Univerzita přežití : Osvětová a kulturní činnost v terezínském ghettu 1941-1945*. Praha: G plus G, 2002, s. 17

přednášek, týkajících se židovských otázek, bylo přednášeno bez mála přes pět set. I zde lze nalézt mnohé významné osobnosti, mezi nimiž vyniká například dr. Franz Kahn, hlavní představitel sionistického hnutí, dále významný genealog a historik dr. Jacob Jacobson, odborník přes semitské jazyky dr. Mojžíš Woskin či osobnost náboženské feministky a první rabínky Reginy Jonasové. Záznamy o přednáškách lze nalézt nejen v samotných dětských periodikách, ale též v mnoha deníkových zápiscích, jako je tomu například u dvanáctileté československé dívky Helgy Weissové-Hoškové: „*V chlapeckém domově pořádali přednášku o Rembrandtovi se světelnými obrazy. Bylo to moc zajímavé. Doufám, že budou v přednáškách pokračovat. Určitě zas přijdu.*“³²

2.3.4.2 Literatura a umění v Terezíně

Literatura na rozdíl od ostatních kulturních činností, jakými bylo například divadlo, přednášky či sport, neměla v terezínské pevnosti přílišné zastoupení. Veškerá terezínská literární činnost sestávala až na výjimky, jež tvořili například významní spisovatelé Karel Poláček, Camill Hoffmann, Hans Günther Adler či mladší, ne příliš známý bratr Maxe Broda, Otto, spíše z deníkových záznamů jednotlivých vězňů. Makarová³³ uvádí, že problémem nebyl pouze nedostatek psacích potřeb, ale též špatný duševní stav samotných píšících.

Tam, kde neměla prostor vývoje literatura, převzala toto prvenství zejména poezie. „*Snad nikde se nenajde tolik básníků lidí, jako jich bylo v Terezíně,*“³⁴ tak shrnují terezínskou literární tvorbu ve své publikaci Lagus s Polákem. Nutno zmínit, že terezínská poezie nepostihla pouze dospělé obyvatele ghetta, s poetickou činností se můžeme setkat i v rámci umělecké tvorby terezínských dětí, jak dokládá zejména kniha *Dětské kresby na zastávce smrti*.³⁵

Básně, jenž byly za zdmí terezínské pevnosti napsány, vznikaly příležitostně a snažily se zachytit každodenní zážitky, emoce i naději v lepší budoucnost. Mnohé z nich nedosahují sice zvláštní umělecké úrovně, jsou však k naleznutí i takové básnické projevy, které svědčí o mimořádném talentu svých autorů. Z dochované básnické tvorby

³¹ MAKAROVÁ, E. Univerzita přežití : Osvětová a kulturní činnost v terezínském ghettu 1941-1945. Praha: G plus G, 2002, s. 17

³² HOLLIDAY, L. *Children in the holocaust and World War II*. Praha: Prostor, 1997, s. 94

³³ MAKAROVÁ, E. Univerzita přežití : Osvětová a kulturní činnost v terezínském ghettu 1941-1945. Praha: G plus G, 2002, s. 101

³⁴ LAGUS, K. – POLÁK, J. *Město za mřížemi*. Praha: Baset, 2006, s. 143

³⁵ *Dětské kresby na zastávce smrti : Terezín 1942-1944*. Praha: Státní židovské muzeum, 1959

lze jmenovat například autory Karla Švenka, Pavla Friedmanna, Ottu Weisse a mnohé jiné, z dětských autorů například talentovaného básníka Hanuše Hachenburga, který až do svého odjezdu z Terezína pravidelně přispíval do časopisu *Vedem*.

V rámci terezínské literární činnosti je nutno uvést i dětská periodika, která tajně vznikala v prostorách jednotlivých „Domovů“, a jež celkově čítala deset různých časopiseckých redakcí.

Z hlediska výtvarné činnosti se obyvatelé pevnosti potýkali s obdobnými obtížemi jako v případě spisovatelů. I přesto se však lze setkat s kvalitními pracemi výtvarníků, jmenovitě například tvorbou Bedřicha Fritty, Otta Ungara, Karla Fleismanna a mnoha dalších, stejně jako s mnoha dochovanými výtvarnými pracemi terezínských dětí. Ty se zachovaly díky výtvarnici a malířce Friedl Dicker-Brandiesové (viz 3.2), jež vedla děti ke kreslení v rámci tajného vyučování. Kniha *Dětské kresby na zastávce smrti*³⁶ uvádí, že v rámci této umělecké disciplíny byla stanovena pevná pravidla. Děti byly zpočátku vedeny ke kresbě jednoduchých čar, vlnovek, předmětů a zátiší, a později k samostatné vlastní tvorbě. Ta zahrnovala mimo jiné například i kopírování uměleckých děl, jakými byla například díla umělců Vinceta van Gogha, Henryho Mattise, Emila Filly, Václava Špály a mnoha dalších. Na výtvarnou tvorbu dětí mělo značný vliv i pohlaví. K dívčím námětům patřila zejména příroda, květiny či zvěř, zatímco chlapci byli ve svých zobrazeních daleko konkrétnější a vedle detektivních příběhů či válečných bitev se snažili podrobně znázornit terezínský život.

2.3.4.3 Sport v Terezíně

V prostorách terezínského tábora byly kromě uměleckých činností provozovány i aktivity sportovní, velmi oblíbené především u mládeže. K nejčastěji provozovaným patřil zejména fotbal, jak mimochodem zmiňují i Lagus s Polákem: „*Bylo ho málo, ale byl. Počátky byly v Sudetských kasárnách. Objevil se tam zapomenutý kopací míč. Prvními transporty přijeli mladí, a nebyli by to mladí, kdyby si nezakopali.*“³⁷

Fotbalovým aktivitám za zdmi terezínské pevnosti se podrobněji věnuje František Steiner³⁸ ve své publikaci, v níž uvádí, že terezínské ghetto mělo dokonce svá vlastní fotbalová mužstva, jmenovitě například Zemědělce (Bauer), Kuchaře (Köche), Stavební

³⁶ Dětské kresby na zastávce smrti : Terezín 1942-1944. Praha: Státní židovské muzeum, 1959, s. 60

³⁷ LAGUS, K. – POLÁK, J. *Město za mřížemi*. Praha: Baset, 2006, s. 157

³⁸ STEINER, F. *Fotbal pod žlutou hvězdou: neznámá kapitola hry, která se hrála před smrtí*. Praha: Olympia, 2009

komando (Baukomando), Hagibor Praha, Meteor, Nešarim,³⁹ ŠKID a mnohé další. Pořádány byly nejen zápasy mezi jednotlivými družstvy, ale několikrát ročně též terezínská liga se zápasy o pohár vítězů či superpohár.

Chod zápasů byl samozřejmě limitován příchodem a odchodem transportů, v nichž jednotliví hráči fotbalových týmů mizeli či naopak přicházeli potenciální hráči noví. „*Když přeci jen některý hráč odešel s transportem, tak to skoro vypadalo, jako kdyby přestoupil do jiného klubu. Jenže nikdo z nás dlouho nevěděl, že jde na smrt do Osvětimi a Březinky,*“⁴⁰ cituje Steiner ve své publikaci vzpomínku pana Petra Eisenberg-Erbena.

Fotbalová utkání stejně jako výše uvedené umělecké aktivity dávaly obyvatelům Tereziína alespoň na chvíli zapomenout na hrozící nebezpečí transportů a smrti. Staly se tak oblíbenou aktivitou nejen dospělých, ale i mládeže, která si tak krátila chvíli ve svém volném čase.

Fotbalová utkání jednotlivých družstev byla beze sporu významnou událostí, kterou neopomenuly zmínit ani redakce jednotlivých dětských terezínských periodik. Sportovní rubriky a články, shrnující průběh zápasů nalezneme téměř v každém z nich, snad jen s výjimkou dívčího časopisu *Bonako* či dětského *Hlasu pudy Q306*. Chlapecké časopisy jako *Vedem*, *Domov*, *Kamarád* či *Rim, Rim, Rim* informují ve svých reportážích o průběhu zápasů téměř detailně (viz obr.č.21). Nejvýrazněji se však projevuje dětský časopis *Rim, Rim, Rim*, který, jak uvádí Steiner, byl cílově zaměřen zejména na sportovní aktivity. Toto tvrzení dokládá i vyčlenění jeho samostatné *Sportovní rubriky* či vzpomínkových reportáží na významné fotbalové hráče.

2.3.4.4 Divadlo a kabaret v Terezíně

Jednu z posledních a zároveň velmi důležitých součástí terezínského kulturního života tvořilo terezínské divadlo a kabaret (viz obr.č.8). Podobně jako již výše uvedené aktivity, vznikaly i tyto zejména z potřeby kulturního vyžití a osobní interpretace.

Mnozí z účinkujících byli jako v případě terezínských básníků autorů pouze obyčejnými lidmi, jejichž nedostatečné znalosti jsou v dané problematice na mnoha místech zcela jistě znát. O to více však vyniká jejich touha po tom, vyjádřit své emoce a

³⁹ Orlové v hebrejštině

⁴⁰ STEINER, F. *Fotbal pod žlutou hvězdou: neznámá kapitola hry, která se hrála před smrtí*. Praha: Olympia, 2009, s. 46

obavy širšímu okruhu posluchačů. Podobný názor zastává ve své publikaci i Eva Šormová, zabývající se osudem divadelní činnosti v Terezíně: „*Prvními divadelními projevy byla často nepřipravená, improvizovaná vystoupení jednotlivců vznikající z jejich vnitřní potřeby, pro radost a pro potěšení, spontánně, bez hlubších cílů ... Interpretací úroveň těchto prvních akcí byla celkem slabá, mládí, nezkušenost a malá praxe autorů jim vtiskly svou pečeť. Nedostatek talentu a umu byla však nehrazen elánem, s jakým interpreti pořady uváděli a diváci přijímali. Večery přinášely úlevu, dokázaly rozesmát. Smích pozvedal člověka nad situaci, pomáhal mu překonávat útrapy každodenního života.*“⁴¹

Lze říci, že divadelní, stejně jako další výše zmíněné kulturní aktivity, vznikaly především z potřeby vyjádřit se ke změnám a problémům, které s sebou čtyřicátá léta přinesla. Účinkující stejně jako diváci se pokoušeli vyrovnat se s novou skutečností, která násilně vnikla do jejich životů a stanovila nový řád i pravidla.

Divadelní scénu v Terezíně netvořili však pouze neznámí interpreti a zcela jistě lze jmenovat mnohé významné osobnosti, mezi nimi například Karla Švenka či Josefa Lustiga s Jiřím Spitzem, kolem kterých se soustředily první ze dvou kabaretních skupin, z divadelních lze pak uvést spisovatele a dramatika Norberta Frýda, Gustava Schorsche či režiséry činoherních představení, Františka Zelenku, Jiřího Strasse či Vlastu Schönovou.

Na rozvoji terezínského divadelního života se kromě dospělých podílely také děti, jak je patrné nejen z jednotlivých rubrik terezínských dětských časopisů, ale také z deníkových záznamů či samotných dochovaných her. Tou se stala například dochovaná hra *Hledáme strašidlo*, jejímž autorem byl talentovaný Hanuš Hachenburg, jeden z příspěvatelů do chlapeckého časopisu *Vedem*.

K dalším divadelním hrám, určeným převážně dětskému publiku, patřila mimo jiné i oblíbená opera v režii Františka Zelenky, *Brundibár*, o níž se zmiňuje nejen divadelní rubrika časopisu *Vedem*, ale kterou ve své publikaci uvedla i Hannelore Brenner-Wonschicková: „*Dveře byly otevřené a ještě i venku se tlačili diváci. Všichni chtěli být při tom, vidět na vlastní oči, o čem děti hovořily již celé týdny: provedení dětské opery „Brundibár“, opery, kterou hrály děti pro děti ... V následujícím období byl*

⁴¹ ŠORMOVÁ, E. *Divadlo v Terezíně 1941-1945*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1973, s. 26-27

*„Brundibár“ na programu každý týden. Představení byla neustále vyprodaná. Lístky, které přidělovalo oddělení pro organizaci představitelů nesmírnou přitažlivostí.“*⁴²

Ela Steinová, jedna z dívek, obývajících pokoj číslo 28 a zároveň jedna z účinkujících v *Brundibárovi*, uvádí, že tato hra představovala mnohem více než pouhé divadelní představení: *„Museli jsme nosit žlutou hvězdu. Museli jsme ji nosit dokonce i v Terezíně, pouze když jsme hráli „Brundibára“, jsme ji mít nemuseli. To byla jediná výjimka. Pro ten okamžik jsme nebyli označeni židovskou hvězdou, a to pro nás znamenalo, že jsme pro danou chvíli svobodní.“*⁴³

Lze říci, že dětská opera o *Brundibárovi*, jejímž skladatelem byl Hans Krása, se stala pověstným symbolem a dodnes upomíná na těžký dětský život během holocaustu.

V prostorách bývalých Magdeburských kasáren se v současné době nachází stálá expozice, věnovaná kulturnímu životu v terezínském ghettu, zejména jeho výtvarné (viz obr.č.9 a 10), literární a divadelní činnosti (viz obr.č.11, 12 a 13).

⁴² BRENNER-WOHNSCHICK, H. *Děvčata z pokoje 28: přátelství, naděje a přežití v Terezíně*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu – Barrister & Princípál, 2007, s. 129

⁴³ *Tamtéž*, s. 134

III. Časopis *Vedem*

3.1 Život dětí v terezínském ghettu

Život dětí v Terezíně nebyl během válečných let nikterak záviděníhodný. Do terezínské pevnosti začaly přijíždět prvními transporty již v roce 1941, a to jak v doprovodu svých rodičů, tak samostatně, což platilo zejména pro smíšená manželství.

Za nacistické okupace byl za smíšený považován manželský svazek představitele árijské rasy a představitele židovského vyznání. Děti počaté z tohoto svazku představovaly v nacistické propagandě jakési „pošpinění“ německé krve, a byly tudíž transporty posílány do ghatt a koncentračních táborů. Otázku, proč byly do táborů posílány děti, zatímco rodičové židovského vyznání „směli“ prozatím zůstat ve svých domovech, si během okupačních let kladlo již mnoho lidí.

Podobně se touto otázkou ve svém deníku zabývá i Charlotta Verešová, čtrnáctiletá československá dívka, jež strávila válečná léta v terezínském ghettu: „*Můj tatínek je Žid a moje maminka je Árijka, a já s bratrem jsme tedy míšenci a ti musí podle nějakých německých zákonů do Terezína. Proč, to nevím, a proč zrovna my ano a tatínek ne, to už je docela zamotané. Maminka prý chrání tatínka před transportem a nás už ne. Není mi to samozřejmě jasné, ale nedá se nic dělat, je to už tak hloupě zařízeno.*“⁴⁴

Díky podobným okolnostem se do terezínského ghatta dostal samotný šéfredaktor časopisu *Vedem*, Petr Ginz, a později i jeho mladší sestra Eva.

Mnozí z dospělých, jenž měli pedagogické vzdělání nebo byli schopni jakékoli vzdělávací činnosti, zaujali v ghettu pozici vychovatelů. Tak zvaná Jugendfürsorge, čili oddělení pro péči o mládež, tvořená například Egonem (Gondy) Redlichem, Valtrem Eisingerem či Alfrédem (Fredy) Hirschem, se snažila terezínským dětem život v mnohém ulehčit a zasadit se tak rovněž o zlepšení jejich životních podmínek.

Právě z iniciativy Jugendfürsorge vznikly první prostory určené výlučně dětem a od února roku 1942 dokonce první „Kinderheimy“, jak uvádí autoři Křížková, Kotouč a Ornest.⁴⁵

Výraznou osobností Jugendfürsorge byl beze sporu Egon Redlich, známý v terezínském prostředí spíše pod jménem Gonda. Tento mladý pedagog z Olomouce, jenž byl vůdcem židovské mládeže v Praze, automaticky převzal tuto úlohu i v

⁴⁴ HOLLIDAY, L. *Children in the holocaust and World War II*. Praha: Prostor, 1997, s. 182

⁴⁵ KŘÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, J. K. – ORNEST, Z. *Je mojí vlastní hradba ghatt? : básně, próza a kresby terezínských dětí*. Praha: Aventinum, 1995, s. 30

tereziánském ghettu: „Hlavním úkolem Gondy Redlicha v Tereziáň se stala výchova mládeže – s cílem nejen vyučovat, ale pomáhat dětem, aby se fyzicky i morálně vyvíjely. Tento úkol plnil přes všeobecný hlad, epidemie, stísněné ubytování, přes pravidelné transporty na východ.“⁴⁶

Zodpovědnost, s níž Redlich plnil svou činnost vyplývá nejen z pečlivého vybírání dětských pedagogů, ale též z deníkových zápisků z let 1942-1944. Jako jeden z mála popisuje bez ostychu pravou tvář tereziánského ghetta, nevynechává ani problémy spjaté s výchovou pubertální mládeže: „Jsou zde těžkosti s chlapci v dětských pokojích domova žen. Chlapci jsou vychováni jen vychovatelkami a disciplína není velká. Chlapci jsou přistihováni při onanování, vychovatelky si s nimi mohou těžko poradit ... Jedna dívka se pokusila spáchat sebevraždu. Byly dvě přítelkyně, které se navzájem milovaly. Milovala ji exaltovanou láskou. Jedna z těchto dvou přítelkyň mi dnes vyzradila své tajemství: homosexuální láska. Pokus o sebevraždu ... Nyní si vzpomínám: zakázali zde rodit děti, ale zakázali též používat při pohlavním styku prezervativy. Jeden mládenec, v jehož kapse našli prezervativy, byl zatčen a obviněn ze sabotáže.“⁴⁷

Ačkoli se Redlichovy zápisky zdají být psané s chladným odstupem, předkládají čtenáři holá fakta, s nimiž se však coby hlavní představitel Jugendfürsorge musel dennodenně potýkat. Vedle snahy o morální výchovu, prosazoval Redlich též názor, aby se dětem dostalo výchovy židovské, což bylo zapříčiněno jeho silným sionistickým smýšlením: „Jsem nyní cenzorem dětských novin. Literární hodnota novin je skutečně značná. Ale marně budeš v novinách hledat (byť) jen stopu židovského ducha.“⁴⁸

Tereziánská rada starších učinila společně s Jugendfürsorge zcela zásadní rozhodnutí týkající se již tak nedostatečných přidělů stravy právě ve prospěch vězněných dětí, a to dokonce bez vědomí nacistických příslušníků. Toto rozhodnutí se jeví jako velmi závažné, neboť zvýšení přidělů dětem bylo na úkor starých lidí, jež také strádali nedostatkem potravy: „Bylo to opatření tvrdé. Staří měli také hlad a děti je často vídaly, jak před kuchyněmi žebrají nebo prohledávají odpadky, vybírají z nich bramborové slupky a odnášejí si je. Rozhodnutí bylo diktováno snahou udržet za každou cenu děti při životě a zabránit jejich úpadku tělesnému i mravnímu.“⁴⁹

⁴⁶ MAKAROVÁ, E. Univerzita přežití : Osvětová a kulturní činnost v tereziánském ghettu 1941-1945. Praha: G plus G, 2002, s. 65

⁴⁷ REDLICH, E. *Zítřka jedem, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Tereziána 1.1.1942-22.10.1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 96 (zápis z 18.-19.2.1942), s. 195 (zápis z 15.6.1943) s. 203-204 (zápis z 3.10.1943)

⁴⁸ *Tamtéž*, s. 194 (zápis z 13.6.1943)

⁴⁹ LAGUS, K. – POLÁK, J. *Město za mřížemi*. Praha: Baset, 2006, s. 163

Výše uvedená Lagusova a Poláková slova jen potvrzují deníkové záznamy, které si vedly samotné děti v Terezíně. To se týká například dvanáctileté československé dívky Helgy Weissové-Hoškové, která se roku 1941 dostala do terezínského ghetta a mimo něj též do pracovního tábora Freibergu či koncentračního tábora v Mauthausenu. Ve svých dochovaných záznamech z ghetta uvádí: „*Kdo by se na ně nepamatoval. Denně jsme je potkávali u kuchyní, o berlích, slepé, s mističkou v ruce, prosící o trochu kávy, polévky, vyškrabující nevymyté necky a sudy od jídla anebo přehrabujících se v hromádách shnilých brambor, slupek a odpadků.*“⁵⁰

Podobně na tuto problematiku ve svých záznamech reaguje i rakouská Helga Kinská-Pollacková, třináctiletá dívka, která prošla nejen terezínským ghettem, ale rovněž koncentračním táborem ve Flossenbürgu a Osvětimi. Svůj deník se jí přese všechno podařilo zachránit: „*(Úterý 16.března 1943) Zašla jsem za strýcem do Sudetského baráku a tam jsem viděla, jak vyhazují slupky od brambor a deset lidí se na tu hromádku vrhlo a popralo se o ni.*“⁵¹

Jakmile židovské rodiny včetně jednotlivců dorazily v transportech do terezínské pevnosti, byly bez milosti rozděleny a separovány v kasárnách podle příslušného věku a pohlaví. Děti byly umístěny do dětských bloků, známých již pod názvem „Domovy“, kde mimo pracovní dobu trávily většinu svého času. Každý z těchto „Domovů“ tvořil zcela uzavřený prostor, kde i jednotlivé pokoje představovaly uzavřenou společnost dětí.

Na každém z nich byli přítomni opatrovníci, kteří nejen že dohlížely na děti samotné, ale soustředili se především na jejich výchovu a vzdělání. Veškeré tyto aktivity probíhaly v přísném utajení, neboť, jak zmiňuje Lagus s Polákem,⁵² zákaz o návštěvě škol platil pro židovské děti již od roku 1941. Nacističtí zástupci jakékoli vzdělávání židovských dětí v ghettu striktně zamítli.

I přes tento zákaz však výuka v ghettu tajně probíhala, jak ve své knize vzpomíná Kurt Jirí Kotouč: „*Potom teprve začalo vyučování. Z nedostatku místa bylo i na domovech, ale hlavně na půdě, kde nehrozilo takové nebezpečí vpádu SS. Kdekoli se vyučovalo, měl vždy některý chlapec strážní službu. Každá třída uměla v případě kontroly esesáků ihned předstírat nějakou jinou činnost, třeba úklid.*“⁵³ Autoři Lagus s Polákem dodávají: „*Před domem stálo jedno dítě na stráž a druhé dítě před vchodem do*

⁵⁰ HOLLIDAY, L. *Children in the holocaust and World War II*. Praha: Prostor, 1997, s. 95

⁵¹ *Tamtéž*, s. 107

⁵² LAGUS, K. – POLÁK, J. *Město za mřížemi*. Praha: Baset, 2006, s. 162

⁵³ KRÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, J. K. – ORNEST, Z. *Je moje vlastní hradba ghetta? : básně, próza a kresby terezínských dětí*. Praha: Aventinum, 1995, s. 40

*místnosti, kde se vyučovalo. Povinností dítěte stojícího u domovních vrat bylo upozornit, kdyby se někde nablízku objevila uniforma SS. A dítě stojící u dveří do místnosti muselo ihned předat upozornění dále. Děti už věděly, jak si v tomto případě počínat. Všechny papíry nebo sešity musely zmizet. Učitel měl vždy s sebou nějakou knížku, z níž pak dětem jakoby předčítal.“*⁵⁴

V pozdější době bylo esesáky povoleno alespoň vyučování praktických předmětů, které mohly být dětmi upotřebeny zejména v pracovní činnosti (viz tabulka č.2), jakými byly například nejrůznější ruční práce apod.

Role vychovatelů a pedagogů v Terezíně (viz obr.č.14) nepatřila rovněž mezi ideální. Tato činnost byla komplikována zejména různorodým věkovým i národnostním rozvrstvením dětí, nehledě na šikanu, která se na mnoha místech objevovala. Terezínští vychovatelé si tímto kladli na první místo zejména nauku o mravních hodnotách a soužití jednotlivců, jak ve své publikaci zmiňují nejen Lagus s Polákem, ale jak vyplývá i z deníku samotného Egona Redlicha. Důraz na loajalitu a mravnost lze najít i v mnohých rubrikách a člancích časopisu *Vedem*, což je beze sporu důsledkem vlivu učitele Valtra Eisingera, jenž dohlížel zejména na chlapecký „Domov“ č.I na bloku L417.

Za celou dobu své existence prošlo pevnostním městem Terezín kolem patnácti tisíc dětí (viz tabulka č.3). Z hlediska původního plánu se transportům do vyhlazovacích táborů mohly vyhnout alespoň děti do dvanácti let. Tato věková hranice se však postupem času stále více snižovala a v konečné fázi byla do transportů zařazována i nemluvňata. Křížková, Kotouč a Ornest⁵⁵ ve své knize uvádějí, že počet terezínských dětí nad čtrnáct let, které měly to štěstí přežít koncentrační tábory, se pohybuje kolem pouhého sta. Děti pod čtrnáct let, pokud nezůstaly přímo v pevnosti, se z koncentračních táborů bohužel nevrátily. „*Bylo jich patnáct tisíc a vrátilo se jich sto,*“⁵⁶ těmito slovy je ukončena sbírka dětských kreseb a básní, publikovaných v knize *Dětské kresby na zastávce smrti: Terezín 1942-1944*.

Přese všechny těžkosti a nedostatky byl však život v terezínském ghettu o něco mírnější než věznění v Malé pevnosti či živoření v zahraničních koncentračních táborech, jak ve svém deníku mimo jiné uvádí i Hana Posseltová-Ledererová, jež prošla

⁵⁴ LAGUS, K. – POLÁK, J. *Město za mřížemi*. Praha: Baset, 2006, s. 162

⁵⁵ KŘÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, J. K. – ORNEST, Z. *Je moje vlastní hradba ghett? : básně, próza a kresby terezínských dětí*. Praha: Aventinum, 1995, s. 30

⁵⁶ *Dětské kresby na zastávce smrti : Terezín 1942-1944*. Praha: Státní židovské muzeum, 1959, s. 61

všeho všudy celkem třemi koncentračními tábory, včetně terezínského ghetta: „*Ghetto je umírání s nadějí, ale tam⁵⁷ je smrt s jistotou.*“⁵⁸

Roman Cílek,⁵⁹ jenž ve své publikaci líčí poválečný soudní proces s Himmlerovým SS generálem, Karlem Wolfem, připojuje též hrůzná svědectví bývalých vězňů v Treblince a Osvětimi, kteří měli to štěstí koncentrační tábory přežít. Mnohé z výpovědí čtenáři skýtají děsivou představu o tom, jak bylo na podobných místech s dětskými vězni nakládáno: „*Jindy jsem viděla matku se dvěma malými dětmi. Jeden mladý příslušník SS k nim přistoupil a roztříštil pažbou pušky hlavičky obou dětí ... Spousta nahatých tělíček! Mimina i vzrostlejší předškoláci. Možná to byla jen má vzrušená představivost, ale měla jsem pocit, že aspoň některé ty děti ještě žijí a pohybují se,*“⁶⁰ tolik alespoň uvádí paní Ema Šternová, za svobodna Eislerová, coby očitá svědkyně válečných zvěrstev. Posseltová-Ledererová k osudu dětí v osvětimském koncentračním táboře dodává: „*Na rozdíl od „dětských domovů“ v Terezíně byl osvětimský „dětský domov“ jen v péči SS ... Děti se učily psát (v Terezíně se učili tajně), kreslily si, zpívaly české písničky. SS za nimi přicházeli a snažili se získat jejich přízeň. Marně. Děti se jich bály a mlčely, neusmívaly se ... Po půl roce jejich pobytu v „dětském domově“ přichází esesák – tentokrát bez úsměvu, bez žertování, bez pohlazení vlásků. Všechny děti vyžene ven. Do plynových komor.*“⁶¹

Zcela jistě stojí za zmínku i zvrhlé lékařské experimenty, které byly na dětech v Osvětimi prováděny doktorem Josefem Mengelem, zvaným *der Todesengel*.⁶²

Život v ghettu byl nelehkou a zejména velmi frustrující záležitostí pro dospělé jedince, co lze však říci o těch, jenž se ve svém věku poznávání do života teprve pozvolna dostávali? O dětech, které byly surově vytrhnuty z krásného věku nevinnosti, aby byly následně postaveny před zákazy, vyhlášky a nařízení, kterým mnohdy nerozuměly ani sami dospělí? „*Přivykli jsme spát bez postelí, zdravit každou uniformu, nechodit po chodnících a pak zase chodit po chodnících, přivykli jsme bezdůvodným fackám, ranám i popravám, uvykli jsme vidět umírat lidi ve vlastním kalu, vidět truhly kupící se mrtvolami, vidět nemocné ve špíně a hnusu a vidět bezmocné lékaře. Přivykli jsme, že*

⁵⁷ Míněna Malá pevnost v Terezíně

⁵⁸ POSSELTOVÁ-LEDEREROVÁ, H. *Máma a já : (Terezínský deník)*. Praha: G plus G, 1997, s. 63

⁵⁹ CÍLEK, R. *Holocaust: --a Bůh tehdy mlčel : tři osudy a jeden proces : pohled do zákulisí nacistických vyhlazovacích záměrů*. Český Těšín: Agave, 2003

⁶⁰ *Tamtéž*, s. 187

⁶¹ POSSELTOVÁ-LEDEREROVÁ, H. *Máma a já : (Terezínský deník)*. Praha: G plus G, 1997, s. 86

⁶² Česky Anděl smrti

čas od času prijede tisíc nešťastných sem, a čas od času, že tisíc nešťastnejších odsud odjede ...“⁶³

Jak již z výše uvedené ukázky patnáctiletého Petra Fischla vyplývá, byly i děti nuceny uvynout každodennímu stereotypu a chodu ghetta. Přesto přese všechno však i ony hledaly způsob, jak dané skutečnosti alespoň na malou chvíli uniknout.

3.2 Literární a výtvarné počiny dětí v Terezíně

Stejně jako se dospělí prostřednictvím kulturního života odreagovali od svého každodenního nešťastného osudu, byly k tomuto směru cíleně nabádány i terezínské děti. Mnozí z pedagogů a vychovatelů, kteří si byli účinky těchto kulturních složek dobře vědomi, snažili se tak alespoň ozvláštnit stereotypní dětský život, stejně jako podpořit dětskou kreativitu a seberealizaci pomocí umění.

Tyto pokusy o uměleckou tvorbu se do současnosti zachovaly zejména v podobě četných literárních děl, včetně osobních deníků a básní, stejně jako mnoha dětských kreseb, jenž jsou dnes součástí obrázkové sbírky Židovského muzea v Praze.

Výtvarné práce terezínských dětí jsou spojeny zejména se jménem Friedl Dicker-Brandeisové (viz obr.č.15), narozené roku 1898 ve Vídni, která pro děti v ghettu vedla program organizovaných hodin kreslení. Brandeisová, jež v mládí navštěvovala výtvarné kurzy u prominentních výtvarníků a studovala rakouskou avantgardní výtvarnou školu, tzv. Bauhaus⁶⁴, měla k vedení terezínských výtvarných kroužků beze sporu veliké dispozice.

Poté, co se Brandeisová politicky angažovala v komunistické straně, byla zatčena, a po svém propuštění z vězení se natrvalo přestěhovala na území Československa. Na podzim roku 1942 byla společně se svým manželem povolána do transportu, který oba zavezl do terezínského ghetta.

Zde pobyla dva roky, během nichž vedla kroužek dětského kreslení, podílela se však jako scénáristka a kostimérka i na dětských divadelních představeních. Je doloženo, že se hodin kreslení u Brandeisové účastnil i samotný šéfredaktor časopisu *Vedem*, Petr Ginz (viz 3.4.2).

⁶³ *Dětské kresby na zastávce smrti : Terezín 1942-1944*. Praha: Státní židovské muzeum, 1959, s. 14

⁶⁴ Centrum moderního umění ve Výmaru a zároveň jedna z nejvýznamnějších škol v oblasti moderního umění, architektury a designu

Osud Friedel Dicker-Brandeisové se naplnil na podzim roku 1944, kdy byla společně s většinou terezínských dětí deportována do likvidačního tábora v Osvětimi a zde zařazena do plynových komor.

Kresby svých terezínských svěřenců uchovávala Brandeisová ve dvou kufrech pod postelí, které jako zázrakem přečkaly konec války, a které dnes čítají téměř čtyři tisíce dětských kreseb.

Publikace *Dětské kresby na zastávce smrti : Terezín 1942-1944* uvádí, že Brandeisová vedla hodiny kreslení strukturovaně od základů k postupně složitějším výtvarným zobrazením v podobě předmětů či zátiší. Je však známa i volná tvorba, při níž se děti učily kopírování slavných uměleckých děl, ať už je jednalo o Vincenta Van Gogha, Henryho Mattise či Václava Špálu.⁶⁵ Společně s tím je samozřejmě uveden i rozdíl ve zpracování volných témat podle pohlaví jednotlivých dětí. Zatímco dívky většinou trávily čas kreslením přírody, květin a zvířat (viz obr.č.16), výtvarný projev u chlapců se vztahoval spíše ke konkrétnějšímu zobrazení života v ghettu, bitevní scéně a pohřby nevyjímaje (viz obr.č.17).

Jedinou problematickou složkou se jevil materiál, zejména papír, jenž byl v ghettu samozřejmě nedostatkovým zbožím. „*Papír se musel krást, mnohdy s velkým rizikem, z nacistických skladů. Když se nepodařilo nic jiného sehnat, používal se obyčejný balicí papír.*“⁶⁶ S tímto problémem byla nucena potýkat se nejen sama Brandeisová, ale i mnohé z redakcí dětských periodik. V *Novinách* či *Vedem* se můžeme setkat s mnohými výzvami ohledně shánky po papíru. Dochované koncepty k časopisu *Rim, Rim, Rim* jsou dokonce psány na zadní stranu německých úředních spisů.

Co se výtvarných pomůcek týká, řešila Brandeisová věci po svém. Makarová ve své publikaci o Brandeisové uvádí: „*Své učení pomůcky si obstarávala Freidl Dicker-Brandeisová sama, částečně z technického oddělení od jiných umělkyně, částečně z balíčků, které jí posílal Otto Brandeis z Pražské židovské obce.*“⁶⁷ Není ani výjimkou, že mnohé z dětí si s sebou do terezínského ghetta vzaly vlastní barvičky, které poté při hodinách kreslení hojně využívaly.

Rovněž literárních památek se dochovalo překvapivě velké množství. Jedná se zejména o dětskou poezii a deníkové záznamy, které si děti v ghettu tu a tam

⁶⁵ Dětské kresby na zastávce smrti : Terezín 1942-1944. Praha: Státní židovské muzeum, 1959, s. 63

⁶⁶ LEVINE, K. Hanin kuffík: příběh dívky, která se nevrátila. Praha: Portál, 2003, s. 75

⁶⁷ MAKAROVÁ, E. *Friedel Dicker-Brandeisová: Život pro umění a ponaučení*. Český Krumlov: Egon Schiele centrum, 2000, s. 32

nepravdělně vedly, a z nichž mnohé byly po válce vydány a přeloženy dokonce do několika světových jazyků.

Osobní deníky či záznamy válečného dění tvoří v literatuře vůbec svou vlastní kapitolu. Masové vydávání těchto dobových záznamů nastalo ihned po ukončení války a snažilo se tak podrobně vylíčit veškeré hrůzy nacistického teroru, což byl samozřejmě pro dobovou společnost bez povědomí o hrůzných válečných zločinech, nesmírný šok. Zvláště pak dětské deníky, popisující násilí a lidské utrpení, působily na čtenáře dvojnásobně silným dojmem.

Laurel Holliday, jíž se podařilo vydat sbírku sestavenou převážně z útržků deníků jak přeživších, tak zemřelých dětských obětí, si sama klade otázku, co vůbec vedlo děti k zaznamenávání válečných hrůz? Sama si však zároveň ihned odpovídá: „*Uvážíme-li tyto fyzické a psychologické těžkosti, můžeme si položit otázku, proč děti vytrvaly v psaní deníků, leckdy i po celou válku. Ti chlapci a dívky o tom také uvažovali. Někteří tvrdí, že psali z pocitu osamělosti.*“⁶⁸

Jakkoli se děti v psaní svých deníků tematicky rozcházejí, výše zmíněná slova, jež Holliday uvedla, všechny tyto dětské autory spájí dohromady. Touha říct, touha svěřit se s věcmi, které nelze logicky pochopit, touha vypsát zážitky, pocity a emoce, které tíží dětská bedra, to vše a mnoho jiného přispělo k tomu, že si dotyční začali vést své deníky.

Pokud vezmeme v úvahu význam psaní samotného deníku, je jasné, že ne zcela všichni z autorů toužili po jejich uveřejnění. Deník, jakožto záznam denních událostí, jak už ze samotného názvu vyplývá, často slouží též k zaznamenávání autorových nejnítěnějších pocitů a myšlenek. V mnohých záznamech se navíc nachází i spousta osobních informací týkajících se rodinných příslušníků či příbuzných.

Toto společně se závěrem, který ohledně deníků učinila Holliday, je i důsledkem toho, proč mnohé z dětských autorů svůj deník svým způsobem „oživují“ a rozprávějí s ním jako s jediným přítelem, což dokazuje i jeho časté oslovení. Za názorný příklad může posloužit dokonce jeden z neznámějších válečných deníků, deník holandské židovské dívky Anny Frankové, jenž hned ve svém úvodu praví: „*Doufám, že se ti budu moct se vším svěřit, což jsem ještě nikdy nikomu nemohla, a že mi budeš velkou oporou.*“⁶⁹

Podobně osobní vztah ke svému deníku chová i třináctiletá maďarská dívka Eva Heymanová či Věra Kohnová z Plzně, jejíž poslední zápis spočívá v loučení se jak s dosavadním životem, tak s deníkem samotným: „*Pro Pána Boha, já už jsem na konci*

⁶⁸ HOLLIDAY, L. *Children in the holocaust and World War II*. Praha: Prostor, 1997, s. 12

⁶⁹ FRANKOVÁ, A. *Deník Anny Frankové*. Praha: Lidové noviny, 1992, s. 8

deníku. No, už beztak toho nemůžu moc psát. Už jsme tu jenom zítra a pozítří a pak – kdo ví, co bude pak. Dneska už odjel první transport ze Sokolovny. Popozejtří nastoupíme my na jeho místo. Jak se mi bude po tobě, deníčku, stýskat! To jsem si nemyslela, když jsem v srpnu po zkouškách začla psát své zážitky, že takhle smutně skončím. Nezažila jsem sice ten půl rok mnoho hezkého, ale jak ráda bych tak zůstala. S Bohem, můj deníčku! S Bohem!“⁷⁰

Zdá se, že deník se pro většinu jeho autorů stal podstatnou částí vlastní osobnosti, s níž se jen stěží loučili, což je zjevně pochopitelné. Dokonce i chlapecké deníky, které měly to štěstí se zachovat, obsahují plno emociálně vyhocených okamžiků. Takovým důkazem může být i zápis šestnáctiletého belgického chlapce Mošeho Flinkera: „Dřív jsem se smál, když mi někdo řek nebo když jsem si přečetl v knize, že někteří lidé pocítují naléhavou potřebu vylít si srdce příteli. Vždycky jsem si říkal, že já nic takového nepotřebuji a že je to prostě výraz jisté změkčilosti, jíž jsem vždycky pohrdal. V oné době jsem si říkal, že kdybych někdy, ve vzácných chvílích, pocítoval potřebu vylít si srdce, vylil bych je sobě.“⁷¹

Tímto „vylitím sám sobě“ však Flinker pouze obhajuje důležitost vlastních zápisků, čímž se opět dostáváme k výše uvedenému názoru Laurel Holliday. Samota společně s touhou setřást ze sebe veškerou špínu války zapříčinila, že se autorům deníky staly jakousi formou sebereflexe a očištění.

Mimo osobní pocity jsou však zápisy věnovány zejména líčení válečných událostí, a deník se tak společně se svým autorem stává očitým svědkem okolního zvěrstva: „22.dubna 1944 odvezli autem do Osvětimi všechny děti do deseti let, co nemohly pracovat. Tam je zplynovali a spálili. Vrátil jsem se z práce a hledal sestřičku, ale už tam nebyla. Tatínek a já a bratr a maminka jsme celé dny proplakali,“⁷² tak praví zápis teprve dvanáctiletého německého chlapce Wenera Galnika.

Toto a mnoho dalších děsivých zážitků nalezneme bez mála v každém z deníků. Některé z prožitků jsou však natolik drastické, že nad nimi zůstává rozum stát. Efrajim Sztenkler ve svých jedenácti letech sepsal deník, v němž vzpomíná na dobu, kdy jej v Polsku ukrývala neznámá žena. Tento akt však postupně přerostl v týrání a šikanu, které mladý chlapec zažíval od dvou až do svých sedmi let. Vlivem nelidského

⁷⁰ KOHNOVÁ, V. *Deník Věry Kohnové*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2006, s. 196

⁷¹ HOLLIDAY, L. *Children in the holocaust and World War II*. Praha: Prostor, 1997, s. 228

⁷² *Tamtéž*, s. 60

zacházení, kdy byl chlapec nucen žít v leže ve skříni, nebyl Efrajim schopen stát, natožpak samostatně chodit.⁷³

Tento případ je pouze dalším z témat, jimž se deníky věnují, a sice brutalitě z vlastních řad: „*Najednou se někde nahoře rozplakalo dítě. Všem se ze rtů vydralo zoufalé mručení. Jsme ztraceni. Zoufalý pokus strčit dítěti do úst cukr nepomohl. Zacpali dítěti ústa polštářem. Matka dítěte se rozplakala. V zoufalé hrůze lidé křičeli, že by se to dítě mělo uškrtit,*“⁷⁴ tolik alespoň ve svých zápiscích z ghetta podává čtrnáctiletý Jicchak Rudaševski z Litvy.

Lidství, snížené pouze na instinkt přežít, nezabránilo ani neznámému bratru, aby své mladší sestře ukradl týdenní příděl potravy, o čem se s pocitem provinění zmiňuje ve svém deníku: „*Tento týden jsem spáchal čin, který skvěle ilustruje, do jaké míry jsme byli odlidštěni. Tedy, dojedl jsem svůj bochník chleba za tři dny, takže jsem musel čekat až do soboty na nový ... V pondělí ráno jsem úplně skleslý ležel v posteli a vedle ležela polovina bochníku mé drahé sestřičky ... Neodolal jsem pokušení a všechno snědl ... přepadly mě hrozná výčitky svědomí a děsná starost, co bude má maličká sestřička příštích pět dnů jíst.*“⁷⁵

O deníku lze v současné době hovořit rovněž jako o jednom z literárních žánrů, jenž má velmi dlouhou tradici a historii.

Mimo deníkových záznamů zaznamenala hojný nárůst i tvorba poezie. Zejména v terezínském ghettu se lze setkat s mnoha básněmi, z nichž některé mají dokonce vysokou uměleckou úroveň a hovoří o mimořádném talentu svého autora, jak ve své publikaci zmiňují i Lagus s Polákem.⁷⁶ Poezie samozřejmě nebyla jen privilegiem dospělých, mnohé z dochovaných básní mají na svědomí i dětští autoři, mezi nimiž můžeme rovněž objevit velmi nadané mladé „básníky.“ K těmto talentům patřil například třináctiletý Hanuš Hachenburg (viz 3.4.3), Zdeněk Ornest, bratr tragicky zahynulého židovského básníka Jiřího Orteny, dále i Franta Bass (níže uvedená báseň) a mnozí další, kteří jsou do současnosti známi buďto pod přezdívkami anebo vůbec.

⁷³ HOLLIDAY, L. *Children in the holocaust and World War II*. Praha: Prostor, 1997, s. 33

⁷⁴ *Tamtéž*, s. 147

⁷⁵ *Tamtéž*, s. 298

⁷⁶ LAGUS, K. – POLÁK, J. *Město za mřížemi*. Praha: Baset, 2006, s. 143

*Zahrada
Zahrada malá
plná růží, voní
cestička je úzká
chlapeček prochází se po ní.
Chlapeček malý, hezoučký
jak poupě rozkvétající
až poupě rozkvete
chlapeček už nebude.⁷⁷*

Mnoho z terezínských dětských básní bylo již publikováno, a to například ve sbírce *Dětské kresby na zastávce smrti : Terezín 1942-1944* či *Motýla jsem tu neviděl*.

Kromě deníkových záznamů a poezie se však v terezínském ghettu podařila dochovat i další významná památka, svědčící o dětské literární tvorbě a talentu.

3.2.1 Terezínské dětské časopisy

Podle dochovaných záznamů Památníku Terezín a Židovského muzea v Praze existovalo v Terezíně včetně *Vedem* celkem deset dětských časopisů. Je velmi pravděpodobné, že se obdobnou tvorbou zabývaly i děti z jiných „Domovů“, avšak jakékoli záznamy o nich, natožpak výtisky, se do současnosti bohužel nepodařilo dochovat. Tuto teorii podporuje i svědectví pana T. B.: „*Předpokládám, nebo jsem si dokonce jist, že vlastně každý domov, každé číslo, každá ta třída měla vlastní časopis.*“⁷⁸

Mimo *Vedem* je známo dalších devět časopisů (viz obr.č.18), které byly nepravidelně psány a vydávány během let 1943-1944 dětmi z Terezína, jmenovitě se jedná o časopisy *Rim, Rim, Rim, Domov, Kamarád, Nešar, Bonako, Hlas půdy Q306, Noviny* a nedochovaný *Tam Tam s Listem sedmičky*.

Nutno uvést, že s výjimkou *Bonaka* a *Hlasu půdy Q306* se jednalo výhradně o dětské časopisy chlapecké, čemuž odpovídá nejen vlastní zaměření, ale též volba jednotlivých rubrik a témat.

⁷⁷ Dětské kresby na zastávce smrti : Terezín 1942-1944. Praha: Státní židovské muzeum, 1959, s. 50

⁷⁸ Archiv ŽMP, vzpomínky památníku šoa, kazeta č.078a-c

I zde však panovaly mezi jednotlivými chlapeckými redakcemi značné rozdíly. Nejvýznamnějším terezínským dětským časopisem se beze sporu stal *Vedem*, a to nejen díky téměř osmisetstránkovému materiálu, který se podařilo do současné doby dohovat. *Vedem* byl vůbec prvním dětským časopisem, který mezi zdmi terezínského ghetta vznikl, a to již na sklonku roku 1942. Vznik ostatních časopisů je datován do let 1943-1944, přičemž valná většina z nich vznikala převážně až v roce 1944, jako je tomu v případě časopisu *Rim, Rim, Rim, Noviny, Domov a Bonako*.

Vedem byl tedy právem považován za nejstarší dětský časopis vydávaný v terezínském ghettu. Současně s tím se však od ostatních lišil i po stránce obsahové, jak ve své knize uvádí František Steiner: „*Tento týdeník byl v ghettu nejvýznamnější i proto, že byl na výši intelektuálně. Jeho šéfredaktor Petr Ginz z Prahy byl sice teprve čtrnáctiletý, ale měl vynikající talent nejen pro literární činnost, neboť psal také básně, ale i pro kresby.*“⁷⁹

Podobný názor na věc má ve své knize i Kurt Jiří Kotouč, jeden ze samotných přispěvatelů do *Vedem*. Společně se Zdeňkem Ornestem se shodují v názoru, že hlavní podíl na úspěchu tohoto časopisu měl především jeho mladý šéfredaktor, Petr Ginz. Ten nejen že oplýval velikým talentem, ale též zodpovědností za svěřený úkol, což je pravděpodobně jedna z příčin, díky níž vydržel časopis *Vedem* vycházet bez pauz každý pátek po délku zhruba dvou let. „*Vymáhal příspěvky, jak se dalo. Hartusil, obracel se ke svědomí Škidovců, někdy popsal celé číslo sám pod různými jmény, jen aby zachránil situaci. Byl tou prací cele zaujat.*“ ... „*Opatřoval si příspěvky i výměnou za obsah svých balíčků. Časopis byl prostě pro Petra věcí osobní cti,*“⁸⁰ takto na Ginze jakožto šéfredaktora vzpomínají oba spoluautoři.

Žádný případ rivality není sice mezi jednotlivými časopisy a jejich redakcemi znám, mnohé ovšem nasvědčuje jasnému opaku. Tuto teorii nepřímou potvrzuje i samotný Ginz ve *Vedem* z roku 1944: „*Jiný časopis mládeže (rozuměj : psané mládeže) snaží se od začátku napodobit nějaký jiný populární časopis, již existující. Viděl jsem to na časopise devítky⁸¹ a několika jiných. To však u nás nebylo. Vznikl samostatný typ časopisu, jenž ani nebyl přeplněn dobrodružnými povídkami Mladého hlasatele a*

⁷⁹ STEINER, F. *Fotbal pod žlutou hvězdou: neznámá kapitola hry, která se hrála před smrtí*. Praha: Olympia, 2009, s. 100

⁸⁰ KRÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, J. K. – ORNEST, Z. *Je mojí vlastní hradba ghett? : básně, próza a kresby terezínských dětí*. Praha: Aventinum, 1995, s. 64

⁸¹ Míňen nejspíš „Domov“ č.IX

Malého čtenáře, ani v něm nepřevládaly bombastické zprávy různých Večerníků, ačkoli se objevovaly tendence tohoto druhu.“ ⁸²

Poté, co se *Vedem* stal úspěšným zpestřením dětského života v ghettu, snažily se jej ostatní děti svým způsobem napodobit. To se podle mého názoru projevilo nejen v rychlém nárůstu vzniku dalších mnoha časopisů v letech 1943-1944, ale také mnoha společnými rubrikami.

Například rubrika *Víte, že ...*, *Slyšeli jste již ...* popřípadě *Všimli jste si již ...* se v těchto obměnách poprvé objevuje v třetím čísle časopisu *Vedem* z 1. ledna 1943. Stejnou rubriku v různé obměně nalezneme i v časopise *Domov, Noviny, Rim, Rim, Rim* a dokonce i v dívčím *Bonaku*.

Podobně je tomu i v případě několika dalších rubrik jako je například historie terezínského města, popisovaná jak ve *Vedem*, tak v *Domově*: „*Příštím číslem začínáme rubriku o starém Terezíně a jeho okolí. Očekáváme úspěch.*“ ⁸³ Patrné jsou i podobně vyhlížející kvízy a matematické úlohy (viz obr.č.19), rubrika o šachách, popřípadě letectví, která je v tomto případě stejná jak u *Rim, Rim, Rim*, tak u *Novin*.

V případě hlavních témat a reportáží není už napodobování zcela jednoznačné. Je sice pravdou, že se s mnoha událostmi, jakými byly mimo jiné večerní přednášky, sportovní utkání či divadelní představení setkáváme v téměř každém z jednotlivých časopisů, nesmíme však zapomínat na fakt, že Terezín byl zejména ghettem. Tedy místem, kam byla z různých důvodů separována dobově nevyhovující část společnosti, jenž měla být postupně likvidována. Lidé byli využíváni pouze k práci a neměli nárok na vzdělání, natožpak volný čas a zábavu. Poté, co v Terezíně nacistický tlak mírně povolil, byly výše zmíněné skutečnosti mimo vzdělání sice částečně povolené, přesto přese všechno však představovaly cosi jedinečného, co se uvnitř terezínských hradeb mohlo odehrát. Proto také není divu, že každá z těchto významných událostí byla hlavním tématem téměř každého z terezínských dětských periodik.

I přes to, že se ve své práci zabývám výhradně chlapeckým časopisem *Vedem*, ráda bych se nyní alespoň v krátkosti zmínila i o ostatních terezínských dětských časopisech, jejichž dochované části se v originále či xeroxových kopiích nacházejí v archivu Památníku Terezín a Židovského muzea v Praze.

⁸² Dětský časopis *Vedem*, A 1317 (sešit III)

⁸³ Dětský časopis *Domov*, A 11 461

3.2.1.1 Časopis *Rim, Rim, Rim*

Časopis *Rim, Rim, Rim* (viz obr.č.20) byl dílem chlapců z „Domova“ č.VII na bloku L417, tedy v témže bloku, kde byl vydáván i časopis *Vedem*. Dochovalo se celkem 21 výtisků a 2 zvláštní čísla, věnovaná zejména těm, kteří byli nuceni opustit transporty terezínské ghetta, a to konkrétně dne 13. května a 15. července 1944.

Časopis, jehož název byl odvozen od pokřiku fotbalového mužstva Nešarim⁸⁴, podle dochovaných údajů rozmnožoval vězeň Mutner, který pracoval v tiskárně Magdeburských kasáren. I přes to byli však chlapci nuceni strojopisy znovu pročitat a doplňovat je čárkami a háčky, jelikož byly denní rozkazy v tiskárnách psány na německém stroji. Časopis je ilustrovaný a nechybí zde ani jednotlivé grafy a tabulky.

Hlavní osobností, spjatou se zodpovědností za chod časopisu, byl Petr Lederer. Z dalších přispěvatelů *Rim, Rim, Rim* lze uvést jednak celá jména, například P. Liona, P. Götzlingera, J. Hermanna, J. Blocka či J. Leknera, a jednak nejrůznější přezdívky, podobně jako je tomu i v případě časopisu *Vedem*, například Išika, Löwyho, Koka či Gorilu.

Z hlediska obsahového se *Rim, Rim, Rim* věnoval zejména sportovním aktivitám. Detailně byly popisovány nejen reportáže z jednotlivých sportovních zápasů, doplněné dokonce o výsledné tabulky a grafy (viz obr.č.21), ale byla založena i samostatná *Sportovní rubrika* či vzpomínkové reportáže o slavných sportovcích, jako je tomu například v 11. čísle *Rim, Rim, Rimu* a článku *Vzpomínka na hráče Jardu Poláčka*.

Mimo sport obsahoval časopis též rubriku o letectví, drobné básně a prozaické útvary, román na pokračování *Boj o radium*, zajímavosti v podobě již zmíněné rubriky *Víte, že ...* či inzeráty a stížnosti. Ty se objevují již ve druhém čísle a ironicky předkládají čtenáři bohužel holá terezínská fakta: „... že ačkoli je 25. února, ještě se ani jednou v tomto roce v umývárně netopilo? Pak máme být čistí!!! ... Že všechny přebaly v balících se na poště zabavují? ... Že v Hamburku⁸⁵ je asi 250 pokojů zcela prázdných?“⁸⁶

⁸⁴ Pokřik: „Rim, Rim, Rim, ať žijí Nešarim!“

⁸⁵ Myšleny jsou terezínské Hamburské kasárny

⁸⁶ Dětský časopis *Rim, Rim, Rim*, A 1189

3.2.1.2 Časopis *Noviny*

Časopis *Noviny* (viz obr.č.22) patřil chlapcům z „Domova“ č.X v L417, na což odkazuje i plné znění jeho názvu, *Noviny časopis domova 10*. Podobně jako *Domov* vycházel i tento jednou za čtrnáct dní. Do současnosti se dochovalo celkem 9 čísel a 3 zvláštní obrazové přílohy.

Vlastní časopis je převážně ručně psaný, tvořený nelinkovanými papíry a obálkou z tvrdých desek, což podle záznamů archivu Památníku Terezín vedlo k domněnce, že *Noviny* podobně jako i ostatní dětská periodika existovaly pouze v jediném exempláři, který mezi dětmi koloval.

Osobností, spjatou s chodem časopisu, byl Pavel Neumann, z ostatních přispěvatelů lze jmenovat například Bäumela, Silbersteina, Ersteho či Hochberga.

Svým obsahem se *Noviny* podobají ostatním terezínským dětským časopisům, nechybí zde oblíbená rubrika *Víte, že ...*, *Úvodník* ani rubrika o letectví. Samozřejmostí časopisu jsou i vymyšlené chlapecké příběhy, vlastní zážitky, popřípadě reportáže rozmanitých témat, například *Článek o obecných věcech – doutník* v čísle II. Na rozdíl od zbývajících časopisů je však v *Novinách* patrná absence poezie, ta se s výjimkou zveršovaného příběhu, který doprovází komiksový příběh, v časopise „Domova“ č.X nevyskytuje.

Výraznou složkou *Novin* je však jeho výtvarná část. Časopis je tvořen jak barevnými, tak černobílými ilustracemi, které v mnoha případech dosahují vysoké výtvarné úrovně. Kromě ilustrací k jednotlivým článkům, je bohatě ilustrována zejména titulní a závěrečná strana pevných desek, které tvoří jakýsi přebal časopisu.

3.2.1.3 Časopis *Domov*

Časopis *Domov* (viz obr.č.23) vycházel jednou za dva týdny od 22. prosince 1943 až do 7. května roku 1944. Existovalo celkem 10 čísel a 2 čísla zvláštní, z nichž se do současnosti oboje zachovala, z vlastního časopisu je pak zachováno 8 čísel.

Časopis byl původně psán v Hamburských kasárnách 236, od ledna 1944 pak na „Domově“ č.II na L417. Na jaře byla jeho existence kvůli přestěhování jednoho z redaktorů k rodině ukončena.

Autory *Domova* byli dvanáctiletí chlapci Martin Glas (viz obr.č.24) a Petr Seidemann. Ten se věnoval psaní článků, zatímco Glas měl na starosti ilustrace. Později byl časopis

psán dokonce na stroji díky paní Seidemannové, která pracovala na evidenčním oddělení. Podle záznamů archivu Památníku Terezín byl chlapcům vzorem časopis *Mladý hlasatel*, z něhož se pravděpodobně inspirovali.

Vzhledem k nízkému věku obou chlapců se obsahová stránka časopisu přibližuje ještě dětskému naivnímu pohledu. Nechybí zde sice reportáže z událostí, jakou byla například chanuková slavnost, jíž bylo věnováno jedno ze zvláštních čísel, dále prozaické texty, soutěže, luštěnky, kvízy a inzeráty: „*Vdám se za jakéhokoli starého kuchaře. Zn. hladová,*“⁸⁷ avšak za ostatními časopisy jako *Vedem, Rim, Rim, Rim* či *Nešar* obsahově mírně zaostává: „*Víte, že 1 cm³ má 1 000 mm³?*“⁸⁸

Chlapci se beze sporu snažili sdílet veškeré nově nabyté informace se svými čtenáři a usilovali i o to, pozvednout *Domov* po výtvarné stránce, o čemž svědčí ručně malované barevné obrázky, stejně jako množství nejrůznějších křížovek a kvízů. Konkurence z hlediska ostatních časopisů však byla nesmírně veliká.

3.2.1.4 Časopis *Bonako*

Časopis *Bonako* byl jediným dívčím časopisem v terezínském ghettu, nebo se alespoň o dalších podobných dívčích časopisech nedochovaly žádné zprávy. *Bonako*, respektive zkrácenina slov *Bordel na kolečkách*, byl dílem děvčat z „Domova“ č.IX na L414.

Dochováno je celkem 5 čísel, přičemž originál byl původně majetkem paní Trudy Čakrtové-Sekaninové. Jednotlivá čísla nejsou datována, podle záznamů archivu Památníku Terezín je však předpokládán vznik *Bonaka* na počátku roku 1944. Titulní stranu časopisu tvoří vždy malovaná karikatura, je psán výhradně na stroji, pouze výjimečně rukou.

Z hlediska přisouzení autorství je situace poměrně složitá, neboť se dívky, podobně jako v případě dalších terezínských časopisů, podepisovaly buďto pouze křestním jménem nebo přezdívkou. Ze jmen, která jsou však v časopise uvedena častěji, lze jmenovat například Jarku, Mahulenu, Mílu, Danu nebo přezdívky Říká, Desiré či Merci.

Obsahově se oproti svým chlapeckým protějškům *Bonako* samozřejmě mírně liší. Nalezneme zde sice rubriky, které jsou společné všem terezínským časopisům, jako je tomu v případě již výše zmíněné rubriky *Víte, že ...* či popisu jednostranného života

⁸⁷ Dětský časopis *Domov*, A 11 461

⁸⁸ *Tamtéž*, A 11 461

v terezínském „Domově“, avšak objevují se zde i rubriky, jež svým zaměřením, dá se říci, odpovídají „typicky“ ženským zájmům.

Čtvrté číslo *Bonaka* například přináší zprávu o diskusním večeru, jehož hlavními tématy byly vztahy mezi ženami a muži. Článek se zabývá úlohou manželství a výchovou dětí, zaujímá však k tomuto tématu spíše netradiční postoj: „*Jsou různé druhy žen,*“ líčí jeden z odstavců, „*Měly talent, chuť a odvahu bojovat, proč ženu podceňovat, že je slabší konstrukce, jež má menší rozhled než muž?*“⁸⁹ Celý článek vystupuje velmi ostře proti tradičnímu přisouzení ženské role ve společnosti a působí mírně feministickým dojmem.

Je dokonce více než možné, že se dívky na jedné z mnoha přednášek setkaly s osobností první rabínky Reginy Jonasové, jež byla známa pro své radikální nábožensky feministické názory, které díky své rabínské hodnosti též důstojně prezentovala.

Z dalších článků, zaměřujících se obsahově spíše na ženské zájmy, lze jmenovat například i reportáž z ústavu kojenců, o bydlení, o květinách či o výchově dětí.

Stálými rubrikami *Bonaka* se staly zejména *Denní zprávy*, místy též pod názvem *Drobnohled*, v nichž byly uvedeny nejdůležitější terezínské události, a dále *Veselý koutek*, který sloužil, už podle vlastního názvu, zejména k pobavení. Čtenáři zde našli nejen kreslený komiks *Špulík a Martík*, ale rovněž i křížovky a vtipy, které jsou obsahově opět určeny spíše ženskému publiku: *Stroj na odtučňování žen, čili 'Jak se stát štíhlou'.*⁹⁰

Za zmínku stojí též dívčí poezie a drobné prozaické žánry. Literatura v tomto ohledu pro dívky představovala užitečný zdroj informací, stejně jako možnost vyjádřit vlastní pocity. Ve třetím čísle časopisu byl uveden například *Žalozpěv o pokoji IX*,⁹¹ za zmínku stojí i povídka *Noc na IX*,⁹² v níž je personifikován nábytek z dívčího pokoje a stěžuje si na své majitelky. V několika číslech *Bonaka* se setkáme i s literární kritikou, medailonkem o autorovi či se shrnující citací některého z významných literárních děl, například Karla Čapka.

Za zmínku stojí i velmi pečlivá úprava každého z čísel, nechybí ani jeho úvodní obsah či vzorná grafická podoba.

⁸⁹ Dětský časopis *Bonako*, A 1846

⁹⁰ *Tamtéž*, A 1846

⁹¹ *Tamtéž*, A 1846

⁹² *Tamtéž*, A 1846

3.2.1.5 Časopis *Kamarád*

Časopis *Kamarád* (viz obr.č.25) vznikl na dětském „Domově“ Q609. Do současné doby se zachovalo celkem 22 čísel, jeho xeroxová kopie se nachází v archivu Židovského muzea v Praze. Originál časopisu je uložen v Izraeli v Bait Theresienstadt.

Na rozdíl od ostatních časopisů byl formát *Kamaráda* menších rozměrů, což je shodné i s časopisem *Nešar*. *Kamarád* je ručně psaný a nechybí zde ani velké zastoupení ilustrací. Jeho šéfredaktorem se stal Ivan Polák, jak se můžeme dočíst z úvodu výše uvedeného čísla: „*Jelikož šéfredaktor Ivan Polák žádá každého o příspěvek ...*“⁹³ Z dalších přispěvatelů lze díky nedostatečným materiálům jmenovat pouze ty, kteří byli pod svými jmény či přezdívkami uvedeni v čísle z 29. října 1943, jmenovitě Honza Koretz, Pavel Feldmann, Petr Beck či Mydlajs.

Co se obsahové části týká, nechybí zde úvod ani *Sportovní rubrika*, podrobně popisující průběh všech zápasů 9. kola terezínské ligy, dobrodružné povídky a romány na pokračování, jakými jsou například *Země milionů* či *Poklad Ralpha Langdona*. Jakýsi etický podtext lze vycítit ze článku *Poměry na heimu*, zabývající se, jak již z názvu vyplývá, poměry na chlapeckém „Domově“ Q609. Za zmínku zcela jistě stojí i kreslený komiks na pokračování *Zándlužándó* uvedený na konci čísla.

S těžkostmi spojenými s vydáváním časopisů se zcela jistě musela vypořádat každá terezínská dětská redakce po svém. *Kamarád* ve výše uvedeném čísle uveřejnil báseň Časopis Petra Becka:

Časopis

Ivan Novák s Krausem Míšou

*horlivě časopis píšou,
celý den se s povídkami moří,
až jim tváře rudě hoří.*

Ivča⁹⁴ si na redaktora hraje,

Grottemu přísně přikazuje:

*„Takhle to musíš míti,
má-li to hezké býti.“*

⁹³ Dětský časopis *Kamarád*, inv.č. 306c

⁹⁴ Na pohled dívčí jméno má však odkazovat na šéfredaktora Ivana Poláka

*Časopis hodně práce dá,
ale o to se redakce postará.* ⁹⁵

3.2.1.6 Časopis *Nešar*

Časopis *Nešar* (viz obr.č.26) byl vydáván chlapeckým „Domovem“ č.VII v L417. Do současné doby se dochovalo pouze jediné, zvláštní číslo ze 7. března 1944, vydané při příležitosti výročí narození Tomáše Gariqua Masaryka. Jeho originál je uložen v Holocaust Muzeu ve Washingtonu v USA, jemuž byl darován panem Pavlem Weinerem, jedním z přeživších autorů *Nešaru*. V Židovském muzeu v Praze se k dispozici nachází xeroxová kopie.

Formát *Nešaru* je oproti ostatním terezínským dětským časopisům poměrně malý, leč může se jednat pouze o případ tohoto zvláštního čísla, a podobně jako *Kamarád* je ručně psaný. O složení redakce není známo, z výše uvedeného čísla můžeme však jmenovat autory článků Karla Kleina a Pavla Weinerja, vystupujícího také pod přezdívkou Pájik.

Úvodní slovo je věnováno Otci vlasti, Tomáši Gariquovi Masarykovi, v němž nechybí ani doprovodná fotografie. Z hlediska obsahového se lze setkat s povídkami, oblíbenými romány na pokračování, jmenovitě *Smrt na lodi* či *Cesta Polskem*. Za zmínku beze sporu stojí i Weinerův článek *Jsmen snad jiní?*, v němž se autor zabývá židovskou otázkou a na základě vlastních zkušeností se snaží s touto nespravedlností vyrovnat.

3.2.1.7 Časopis *Hlas půdy Q306*

Časopis *Hlas půdy Q306* v rámci skupiny všech ostatních terezínských časopisů mírně vybočuje. Jednak proto, že byl psán dětmi od cca deseti do třinácti let věku bez rozdílu pohlaví, jednak též proto, že děti z „Domova“ Q306 sdílely svůj prostor se svými matkami.

Časopis, který se do současné doby zachoval ve třech číslech, vycházel jednou za čtrnáct dní. Byl ručně psaný a nechyběly zda ani hojné ilustrace. Většina z nich byla

⁹⁵ Dětský časopis *Kamarád*, inv.č. 306c

výtvořem samotných dětských autorů, avšak nacházejí se zde i mnohé, jenž beze sporu odpovídají dospělému či velmi výtvarně talentovanému jedinci.

Na rozdíl od ostatních tereziňských dětských časopisů označuje téměř každý článek, báseň, povídka či obrázek jméno svého dětského autora, a to dokonce i s údajem ohledně jeho věku.

Je velmi pravděpodobné, že s vydáváním časopisu pomáhaly v mnoha případech i ženy či samotné matky dětí z Q306, což je dokonce z mnoha článků patrné: „*Teskné šeré zdi a valy (jak by napsal básník) zdvihaly své komíny jako ruce na přivítanou nám, novým obyvatelům. Toto souvětí mi poradila jedna paní z putzkolony.*⁹⁶ *Moc se mi líbí (to souvětí ovšem).*⁹⁷

Z hlediska obsahového je *Hlas pudy Q306* samozřejmě o něco jednodušší než jeho „časopisečtí vrstevníci“, avšak dovoluji si nesouhlasit s názorem, že se jedná o časopis „velmi malých dětí.“ Ačkoli se zde setkáme se zábavným čtením v podobě luštěnek a křížovek, a většina povídek je tematicky zaměřena na zvířata, například povídka jedenáctileté Evy Brockové o *Slečně Kryse*, některé ze článků a povídek dokládají vyspělost svých dětských autorů, jak ostatně vyplývá již z úvodního slova prvního čísla: „*Konečně tedy, po tolika týdnech planých slibů a vyhýbavých úsměvů naší redakce, máte v ruce 1. číslo důkaz, že to už doopravdy myslíme vážně. Napsal a opravil T. B.*“⁹⁸

Rovněž název článku, uveřejněném v témže čísle, s názvem *1. dopis z Tereziňa Truchlivé i veselé příhody židobolševika a kapitalisty v Ghettě Tereziňě* nezní podle mého názoru příliš „dětsky“, ačkoli se jinak věnuje osobním zážitkům náctiletého chlapce a jeho příjezdu do tereziňského ghetta.

Podobně jako báseň *Časopis* o reakční činnosti uveřejněná v *Kamarádovi* či povídka *Noc na IX v Bonaku*, věnoval i *Hlas pudy Q306* jednu ze svých mnohých básní své redakci a „Domovu“:

*Byla jednou jedna puda
ta chtěla mít časopis,
ale málo kdo redakci
Poslal přispěný dopis.*

⁹⁶ Čistící pracovní skupina

⁹⁷ Dětský časopis *Hlas pudy Q306*, inv.č. 306a

⁹⁸ *Tamtéž*, inv.č. 306a

*Každého dne ptal se někdo,
Kdy vyjde ten časopis?
„Až nám každý pošlete
nějaký ten spis.“
Každý slíbí, že už píše,
že to zítra přinese,
ale přesto nikdo z nich pak
druhý den nic nenese.⁹⁹*

3.3 Republika ŠKID a okolnosti vzniku časopisu *Vedem*

První číslo časopisu *Vedem* (viz obr.č.27) vyšlo 11. prosince 1942 při příležitosti založení domovní samosprávy ŠKID. Název byl převzat z *Republiky Škid*, románu ruských autorů G. Bělycha a L. Pantělejeva. Škid, celým názvem *škola imeni Dostojevskogo*, v češtině uvedená pod názvem *škola sociálně individuální výchovy F. M. Dostojevského*, byla věnována zejména pedagogickému vzdělání bezprizorných¹⁰⁰ dětí.

Křížková dále uvádí, že výše jmenovaní vydávali i vlastní časopisy, v nichž coby autoři vystupovali pod různými jmény a přezdívkami, což lze s velkou pravděpodobností označit i za inspiraci samotného časopisu *Vedem*.

Nápad ohledně zavedení samosprávy se zrodil v mysli profesora Valtra Eisingera (viz 3.4.1), vychovatele „Domova“ č.I, a již z výše uvedeného odstavce lze rozeznat jeho zaujetí ruskou kulturou. Kotouč s Ornestem se navíc shodují v názoru, podle něhož měl Eisinger uvedenou knihu jednoduše v oblibě: „Vyprávěl nám jen o ní a tak nás zaujal, že jsme všichni chtěli být škidovci.“¹⁰¹

První číslo *Vedem* působí velmi slavnostním dojmem a ve svém článku se snaží detailně popsat veškeré události, týkající se nově zrozené samosprávy. Čtenář má místy dojem, že se setkal s jakýmsi druhem politického referátu: „Založili jsme si samosprávu škid. Do nynějška si dělali chlapci pořádek na příkaz madrichů¹⁰² a to za nemilé asistence jejich hlasivek. Do nynějška se udržovala čistota, pořádek, disciplína a rozvíjel se kulturní život tak, že vlastně madrichim poroučeli, dělali plány a přikazovali,

⁹⁹ Dětský časopis *Hlas pudy* Q306, inv.č. 306a

¹⁰⁰ Děti, žijících bez rodiny a rodičů

¹⁰¹ KŘÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, J. K. – ORNEST, Z. „Světélka v noci – Po nich vztahujeme ruce.“ *Terezínské listy Sborník Památníku Terezín*. Praha, 1973, roč.3, s. 37

¹⁰² Madrich (madrichim) – sionisticky orientovaný vychovatel, jenž měl na starosti děti v „Heimech“

*jak se co má dělat. Chlapci tančili podle toho, jak jsme jim pískali. Tím se zanedbávala Vaše iniciativnost a zabíjely vlohy, které v každém z nás dřímají, nemuseli jsme takřka myslet, za Vás mysleli madrichim, co se Vám nekázalo, to jste – jak jste mysleli – nemuseli dělat. My totiž věříme v něco, co bychom nazvali dobrým duchem kolektiva. Myslím tím asi toto: je-li leckdo jako jednotlivec nepořádný, nečistý a ledabylý, nepřipustí, aby kolektiv tím trpěl. Máte-li nyní samosprávu, je každý z Vás vlastně dvojím člověkem, ..já .. a .. my ... A té ledabylosti a nepořádnosti které by se po případě mohl dopustiti člověk .. já .. té se určitě vyhne součást kolektivu .. my ..“¹⁰³ Tak praví první z odstavců vůbec prvního čísla časopisu *Vedem*.*

Za zmínku zcela jistě stojí pedagogická myšlenka ukrytá v pozadí celé výše uvedené akce. Eisinger spolu se svým pomocníkem Pepkem Stiassnym pravděpodobně věřili v to, že založením vlastní samosprávy posílí na „Heimu“¹⁰⁴ nejen zodpovědnost, vyplývající z funkce každého jednotlivého člena, ale rovněž tímto posílí i vzájemnou toleranci a kolektivní soužití.

Nově zrozená samospráva v první řadě jasně rozdělila funkce, jež měli jednotliví chlapci spravovat. Rada složená třemi chlapci, jmenovitě Rothem, Laubem a Marodým, byla společně s vedením domova, tedy samotnými vychovateli, odpovědná za pořádek a disciplínu. Následujících šest chlapců představovalo zástupce jednotlivých oborů. Pozice vrchního managediensta¹⁰⁵ byla svěřena Krausovi, velitelem služby se stal Zapper, sportovním referentem Polák, organizátorem divadla a zábavy Beck, kulturním referentem Kohouček a redaktorem časopisu *Vedem* Ginz.

Je nutno zmínit, že vychovatelé měli rozvrstvení jednotlivých funkcí mezi chlapce skutečně velmi dobře připravené. Mnozí ze zbývajících chlapců, přesněji řečeno šest z nich, zastávalo funkci pomocných brigádníků, která sestávala například ze starosti o výzdobu a vzhled domova, údržbu kamen, dohled nad šatníkem či jiné drobnější práce, jichž bylo na „Heimu“ potřeba. Vedle nich existovala i celá řada speciálních brigádníků, kterým byla svěřena větší zodpovědnost, jak si z funkcí elektrikáře, truhláře či ošetřovatele dovedeme představit.

Mimo to se všem chlapcům „Domova“ dostalo přízviska „geroj“, čili hrdina, za veškeré činy a zásluhu o péči a spokojenost „Heimu“. Zde je opět patrná inspirace

¹⁰³ Dětský časopis *Vedem*, A 1317 (sešit I)

¹⁰⁴ Německý název pro „Domov“

¹⁰⁵ Řídící, vedoucí služba

ruskou kulturou. Chlapci měli k dispozici dokonce vlastní ŠKIDOVSKOU hymnu, stejně jako vlajku a znak.

Škidovská hymna

1) *Jaká bouře, jaká sláva* 2) *Nám je každý člověk bratrem* 3) *My se nikomu nedáme*
na jedniče jásá lid *ať je křesťan nebo žid* *kdo by chtěl nás urazit*
ožila tam samospráva *my jdeme svorně pod prapory* *pracovat my přísaháme*
žije republika Škid. *chlapců republiky Škid.* *Pro čest republiky Škid.*

106

Znak ŠKIDOVců (viz obr.č.29) byl podle vzpomínek pana Poláka¹⁰⁷ nakreslen Kurtem Jiřím Kotoučem a měl jednoznačně symbolistní charakter. V erbovním štítě byla umístěna raketa či kosmická loď, směřující k pěticípé hvězdě, přičemž v pozadí se nacházela kniha. Sám Polák uvádí, že kniha, záměrně umístěná do pozadí obou ústředních objektů, symbolizuje nejen moudrost, nýbrž i samostatný akt vzdělávání, který chlapce pozvedal výše, obrazně řečeno „ke hvězdám.“

Interpretace hvězdy coby možného odkazu na židovskou hvězdu Davidovu, a v době nacistické okupace též nelichotivého označení židovských příslušníků, je sice možná, leč podle Poláka ne příliš pravděpodobná. Ačkoli je vyobrazena žlutou barvou, původně měla být červená. Navíc má pouze pět cípů na rozdíl od hvězdy Davidovy, jež se skládá ze dvou rovnostranných trojúhelníků, a tudíž má cípů šest.

V případě červené hvězdy lze dokonce uvažovat jako o jednom ze symbolů se kterými se ztotožňuje komunismus, což by v případě profesora Eisingera a jeho zaujetí ruskou kulturou nebylo daleko od věci. Sama Křížková k této věci dodává: „*A nebylo to nebezpečné? Myslím – za okupace v koncentračním táboře vzniklo něco, čemu by se dalo říct „marxistická výchova“, a to se vši parádou: s vlajkou, odznakem, hymnou a časopisem, kde se píše s obdivem o Sovětském svazu a o socialistickém zřízení.*“¹⁰⁸

¹⁰⁶ Archiv Památníku Terezín, fond Sběrka vzpomínek, inv.č. 1190, Záznam vzpomínky E. Poláka, str. 2 - 3

¹⁰⁷ POLÁK, E. “Terezínská republika Škid.” *Terezínské listy Sborník Památníku Terezín*. Praha, 1993, roč.21, s. 83

¹⁰⁸ KŘÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, J. K. – ORNEST, Z. “Světélka v noci – Po nich vztahujeme ruce.” *Terezínské listy Sborník Památníku Terezín*. Praha, 1973, roč.3, s. 37

Ačkoli se vytvoření vlastní samosprávy zprvu jevílo jako velmi nadějně, přesto byli vychovatelé nuceni potýkat se se značnými problémy. Podle Makarové¹⁰⁹ lze historii samosprávy „Domova“ č.I rozdělit na tři významné etapy od jejího založení a bezproblémového fungování, přes anarchistickou éru, až po její nové řízení.

Zdá se, že původní pedagogický záměr vlastní odpovědnosti narazil na absolutní svobodu, jíž si pod zřízením samosprávy mnozí z chlapců představovali. Důsledkem této mýlky bylo již výše zmíněné „anarchistické“ období.

Míra této anarchie spočívala zejména v neplnění základních povinností, netoleranci vůči ostatním členům „Domova“ a dokonce i v projevu šikany, jak se ostatně můžeme dočíst v osmnáctém čísle samotného *Vedem* z roku 1943: „*Přijde-li sem nějaký chlapec, který se zde s nikým nezná, ačkoli jinak může být dobrý, velice těžce se zde uchytí. Jednotlivé společnosti ho prostě neberou na vědomí. Jsou zde hoši, kteří nejen, že s nikým nekamarádí, naopak hledají na každém špatné stránky a zesměšňují ho, postižený chlapec ztratí pak všechnu svoji chuť k další práci.*“¹¹⁰

Problémy s nekázní se Eisinger společně se Stiassnym mnohdy snažili řešit i v samotné úvodníkové rubrice *Vedem*. Když však opakované výzvy ani upozornění situaci výrazně nezměnilo, rozhodl se Eisinger k radikálnímu činu: „*Odcházím,*“¹¹¹ hlásá úvodník padesátého čísla z roku 1943: „*Jako hlavní příčinu uvádějí mnozí to, že prý mně někteří chlapci přerostli přes hlavu ... Chodíte do práce (s výjimkami), děláte pořádek jen tehdy, když nad sebou cítíte bič hrozeb a trestů ... Velitel ruských legií plukovník Švec spáchal v r. 1917 sebevraždu, aby svou smrtí napomenul legionáře k jednotě a k návratu k disciplině.*“¹¹²

Tímto radikálním činem se Eisinger pokusil znovu sjednotit rozvrácený ŠKID. Lze říci, že mnozí z chlapců si tíživou situaci „Domova“ uvědomili a snažili se apelovat na svědomí ostatních. Historický vývoj samosprávy vedl podle Makarové¹¹³ v této fázi k novému, leč „diktátorskému“ řízení „Heimu“. Ihned však zároveň dodává: „*Diktatura v domově, kde je tolik energických, všemi směry nadaných chlapců, může být ovšem jen zřízení přechodné. Diktatura je nejpohodlnější způsob, jak vládnout – pro vládnoucí i pro ovládané. Vede k ubíjení iniciativnosti obou. Proto je diktatura u škidovců pouze*

¹⁰⁹ MAKAROVÁ, E. Univerzita přežití : Osvětová a kulturní činnost v terezínském ghettu 1941-1945. Praha: G plus G, 2002, s. 76-77

¹¹⁰ Dětský časopis *Vedem*, A 1317 (sešit I)

¹¹¹ *Tamtéž*, A 1317 (sešit II)

¹¹² *Tamtéž*, A 1317 (sešit II)

¹¹³ MAKAROVÁ, E. Univerzita přežití : Osvětová a kulturní činnost v terezínském ghettu 1941-1945. Praha: G plus G, 2002, s. 78

zřízení dočasné a bude znenáhle vystřídána demokratickou, ale pevně ustanovenou a kontrolovanou samosprávou.“¹¹⁴

Po úvodním slovu o vzniku vlastní samosprávy i problematice s ní spojené, je na místě zmínit základní fakta o vlastním časopise *Vedem*.

Vedem, jak známo, vycházel každý pátek po dobu zhruba dvou let. Ostatní z terezínských dětských časopisů jsou do současné doby dochovány buďto fragmentárně nebo vůbec, a proto je velmi problematické podrobit je důkladné vzájemné analýze. Nicméně lze říci, že mimo *Vedem* vycházela většina dětských periodik jako čtrnáctideník, jmenovitě *Hlas půdy Q306*, *Domov* či *Noviny*. U dalších se jednotlivá čísla objevují i náhodně, jako je tomu v případě *Nešaru*, jenž se dochoval pouze v jediném zvláštním čísle. Za týdeník je mimo *Vedem* považován časopis *Kamarád*. V případě *Bonaka* je kvůli absenci datace nemožné určit pravidelný chod jeho vydávání, *Rim, Rim, Rim* by bylo díky náhodné dataci možné označit za čtrnáctideník.

Ačkoli byl *Vedem* poprvé vydán v prosinci roku 1942, mnozí si od jeho existence příliš neslibovali, jak ostatně vyplývá z prvního až druhého čísla *Vedem* z roku 1944: „*Pesimisté tvrdili 4-5 čísel, optimisté 10-15 čísel. Tedy vyhlídky nijak vábné ... Místo 5-6 předem určených stránek dosahoval časopis 8-10 stran.*“¹¹⁵ I přes tento fakt dokázali však chlapi vydávat časopis i nadále, a to až do podzimu roku 1944.

Stejně jako v případě ostatních terezínských dětských periodik musela se i redakce *Vedem* potýkat během vydávání s nejrůznějšími obtížemi. O jejich vylíčení se pokusím v následující kratší kapitole, jíž jsem si při této příležitosti dovolila vyčlenit samostatně.

Chlapecký domov L417 se nacházel v místě bývalé terezínské civilní školy¹¹⁶ (viz obr. č.30 a 31) a jeho jádro tvořili chlapi ve věku od deseti do patnácti až šestnácti let. *Vedem* se stal časopisem „Domova“ č.I. Z počátku byl psán na stroji ve formátu A4,¹¹⁷ počínaje třicátým číslem, datovaným ze dne 9. července 1943, je vydáván formou rukopisu, což může souviset s problematikou, jíž jsem shrnula v následující kapitole (viz 3.3.1). Snaze o autentičnost periodika lze přisoudit i žertem uvedené ceně na titulní straně.

Chlapi z redakce přes týden psali a sháněli zajímavé články, které byly poté přepsány a prezentovány při pátečním večeru: „*Vždycky v pátek večer jsme se sesedli kolem stolu*

¹¹⁴ MAKAROVÁ, E. Univerzita přežití : Osvětová a kulturní činnost v terezínském ghettu 1941-1945. Praha: G plus G, 2002, s. 78

¹¹⁵ Dětský časopis *Vedem*, A 1317 (sešit III)

¹¹⁶ V současnosti se na místě nachází terezínské Muzeum ghetta

¹¹⁷ Jeho přepisování měla na starost paní Laubová, dnes Fischerová, jejíž syn se rovněž nacházel na L 417

nebo se rozmístili po kavalcích, prostě jak to šlo, a každý, kdo něco v tom týdnu napsal, předstoupil a přečetl nám svůj příspěvek,“¹¹⁸ uvádí Kurt Jirí Kotouč.

Jelikož časopis existoval pouze v jediném výtisku, koloval mimo páteční večerní předčítání i mezi samotnými chlapci, což byl způsob, jakým byly s velkou pravděpodobností rozšiřovány i ostatní z terezínských dětských periodik.

Díky pravidelnému vydávání, výběru témat i hloubce myšlenek lze *Vedem* beze sporu považovat za nejvýznamnější terezínské dětské periodikum. Na rozdíl od ostatních dětských časopisů, například *Domova* či *Novin*, je zde však patrné výrazné menší zastoupení ilustrací.

3.3.1 Problematika spojená s vydáváním časopisů

Společně s vydáváním časopisů jsou spojeny i obtíže, se kterými se, dovoluji si říci, během své existence setkala každá z terezínských dětských redakcí.

Jednou z nejzávažnějších a již několikrát výše zmiňovaných byl nedostatek materiálu, zejména pak papíru. Psalo a kreslilo se na vše, na co se dalo, výjimku netvořil dokonce ani šmirglovací papír. Ti, kteří si z domova přivezli vlastní materiál, měli vyhráno, ti, kteří neměli nic, spoléhali na solidaritu ze stran ostatních nebo byli nuceni k tzv. šlojzování.¹¹⁹ Papír se kradl dokonce z vlastních německých zásob, zejména z technické kanceláře, která svého času sídlila v terezínských Magdeburských kasárnách. V archivních materiálech se tedy můžeme setkat s případy, na nichž je literární text či kresba zachycená na druhé straně úředních německých spisů (viz obr.č.32 a 33), což je dokonce i případ dochovaných konceptů k časopisu *Rim, Rim, Rim*.

Shánka po papíru se stala dokonce hlavním tématem mnoha jednotlivých dětských periodik. *Vedem* ve svých *Zprávách z redakce* v dvojčísle ze dne 17. září 1943 mimo komplikací ohledně psaní článků doslova píše: „Není již na co psát, shánka po nerozpíjícím papíru. Najde se mecenáš?“¹²⁰ Stejně tak *Noviny* jakož i *Rim, Rim, Rim* uveřejňují na svých stránkách shánku po tomto nedostatkovém zboží: „Inzerát – koupíme papíry.“¹²¹

¹¹⁸ KRŽÍKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, J. K. – ORNEST, Z. „Světélka v noci – Po nich vztahujeme ruce.“ *Terezínské listy Sborník Památníku Terezín*. Praha, 1973, roč. 3, s. 37

¹¹⁹Z německého slova die Schleuse neboli stavidlo, v ghettu představovalo shromaždiště transportů, kde docházelo k četným krádežím, odtud slangový termín „šlojzovat“

¹²⁰ Dětský časopis *Vedem*, A 1317 (sešit II)

¹²¹ Dětský časopis *Rim, Rim, Rim*, A 1189

Jako další problematický bod se jeví i samotné psaní článků. Pokud vezmeme v úvahu dětský věk od deseti do šestnácti let, je zcela pochopitelné, že prvotní nadšení ze psaní vlastního periodika postupně opadlo a není tak divu, že se mnohé z dětí raději věnovaly jiným činnostem. Přeci jen, jak už z původních pedagogických záměrů Valtra Eisingera i Pepka Stiassneho vyplynulo, byl časopis především jakýmsi závazkem vlastní odpovědnosti. Jestliže *Vedem* vycházel každý pátek po dobu dvou let, měli chlapi vždy týden na to napsat a opravit své články, nehledě na jejich ilustrace.

A přesto se téměř v každém dětském časopise setkáme s výzvami typu: „*Časopis píše pro Vás, proto Vy pište do něj!*“¹²² nebo „*Jelikož šéfredaktor Ivan Poláček žádá každého o příspěvek ...*“¹²³ či jak vyplývá i z posledního čtyřverší básně, uveřejněné v časopise nejmladších dětí *Hlasu pudy Q306*:

„*Každý slíbí, že už píše,
že to zítra přinese,
ale přesto nikdo z nich pak
druhý den nic nenese.*“¹²⁴

Psaní a redigování vlastního časopisu se tak stalo velmi pracnou a zodpovědnou činností, kterou nemohl vykonávat každý. *Vedem* měl v tomto případě jakousi výhodu v tom, že se jeho šéfredaktorem stal právě talentovaný Ginz, jenž podle Ornestových slov bral vydávání časopisu jakožto *věc osobní cti*.¹²⁵ Ve své publikaci vzpomínají Kotouč s Ornestem¹²⁶ i na chvíle, kdy Ginz na chlapcích vymáhal jednotlivé příspěvky jednak pod výhrůzkami, obracejícími se k původní ŠKIDOVSKÉ ideologii, jednak též lstí výměnou za balíčky, které mu do ghetta posílali jeho rodiče z Prahy. Dá se říci, že právě díky Ginzově „osobní cti“ vydržel časopis vycházet nepřetržitě po celé dva roky a ze současného hlediska se jedná o významné dětské literární dílo z let 1942-1944.

Výše uvedenými slovy si byli jisti nejen chlapi samotní, ale rovněž jejich vychovatelé, proto se v časopise můžeme setkat i s výčitkami v úvodnicích typu: „*Proč jsou skoro všechny příspěvky od Ginze?? Není zde již nikdo, kdo by svedl také něco*

¹²² Dětský časopis *Domov*, A 11 461

¹²³ Dětský časopis *Kamarád*, inv.č. 306c

¹²⁴ Dětský časopis *Hlas pudy Q306*, inv.č. 306a

¹²⁵ KRÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, J. K. – ORNEST, Z. *Je mojí vlastní hradba ghetta? : básně, próza a kresby terezínských dětí*. Praha: Aventinum, 1995, s. 64

¹²⁶ *Tamtéž*, s. 64

napsat??“¹²⁷ Ginz totiž podle Ornesta s Kotoučem dokonce mnohokrát sepsal téměř celé číslo sám jen proto, aby mohl časopis plynule vycházet dál.

S podobnými problémy se však setkáváme i v dalších terezínských dětských redakcích, a to zejména u časopisu *Domov* (viz obr.č.34), v němž se kolikrát objevují až zoufalé výzvy a varování spjaté s jeho existencí: „*Staňte se reportéry! Potřebujeme novinky! Potřebujeme vaši pomoc! Všimněte si všech drobných zajímavostí a napište nám jí. Jméno donašeče nejlepší zprávy bude uveřejněno a případně bude donašeč odměněn ... Upozorňujeme, že máme málo drobných zpráv. Nedostaneme-li od čtenářů nějaké, přestane tato rubrika existovat.*“¹²⁸

Lze si představit, jak demotivujícím způsobem musel na chlapce působit fakt, že nikdo z ostatních na tyto výzvy příliš nereagoval. Zvláště patrné je to ve druhém čísle *Domova*, kdy byla redakcí vyhlášena soutěž o nejlepší povídku, a to dokonce s oceněním v podobě patnácti žiletok a dvou šumivých prášků v případě prvního umístění a taktéž patnácti žiletok a jednoho šumivého prášku při umístění druhém. „*Protože redakce dostala pouze tři povídky, nedostane ceny prozatím nikdo. Nedostaneme-li do 5. II. 1944 nejméně 7 povídek NEBUDOU CENY ROZDÁNY VŮBEC!!*“¹²⁹ lze se dočíst v následujícím čísle.

Obecně lze tedy říci, že vydávání časopisů bylo na jedné straně sice velmi inspirující a zábavnou činností, na straně druhé se však jednalo o činnost, jenž vyžadovala více než jen pouhé zaujetí. Předpokladem jeho správného fungování byla kromě již několikrát zmiňované odpovědnosti i kolektivní práce a soudržnost.

Posledním problémem, spojeným s vedením terezínských dětských redakcí, bylo i možné odhalení ze stran německých příslušníků, což by mohlo beze sporu mít život ohrožující následky.

3.4 Významné osobnosti časopisu *Vedem*

Časopis *Vedem* byl v terezínském prostředí vydáván každý pátek po dobu zhruba dvou let (1942-1944). Jeho redaktory a přispěvateli byli zejména chlapci z „*Domova*“ č.I v L417, ve věku od čtrnácti do šestnácti let. Své články publikovali v časopise *Vedem* pod svými jmény, například Hanuš Hachenburg, pod přátelskými přezdívkami či pomocí

¹²⁷ Dětský časopis *Vedem*, A 1317 (sešit I)

¹²⁸ Dětský časopis *Domov*, A 11 461

¹²⁹ *Taměž*, A 11 461

iniciál a nejrůznějších pseudonymů. Iniciály nz například představují osobu Petra Ginze, přezdívky Abcess, Baron Prášil či Orče, zastupovaly další přispěvatele, kterými byli Jiří Bruml, Hanuš Kominík a Zdeněk Ornest.

V mnoha případech užívali chlapci přezdívky hned několik, například Zdeněk Ornest, který je z článků znám jak pod jmény Orče nebo Mustafa, tak pod jmény Ohrenstein, Orče Zdeněk či Zdeněk. V dalším případě byla pod hromadnou přezdívkou dokonce publikována díla hned několika chlapců najednou, jako je tomu v případě pseudonymu Akademie, jíž střídavě užívali Jiří Bruml, Hanuš Hachenburg, Hanuš Kahn, Beno Kaufmann, Leoš Marody, ale i sám Petr Ginz a snad i mnozí další.

Určit, který z redaktorů a přispěvatelů časopisu *Vedem* byl nejpřednější, je složité. Na vině je zejména neustálý příchod a odchod nových transportů, nových dětských tváří a tedy i potencionálních pisatelů.

Přes to přese všechno jsem se však rozhodla uvést alespoň tři osoby, které zanechali na časopise *Vedem* značný podíl. Jmenovitě se jedná o Valtra Eisingera, učitele na „Domově“ č.I v L417, dále šéfredaktora *Vedem* Petra Ginze a v poslední řadě též Hanuše Hachenburga, který do časopisu přispíval zejména svou tvorbou poetickou.

3.4.1 Valtr Eisinger

Významnou roli ve formování chlapeckého časopisu *Vedem* hrál beze sporu i mladý terezínský vychovatel a pedagog na „Domově“ L417 a L410, Valtr Eisinger (viz obr.č.35).

Eisinger se narodil 27. května 1913 v Podivíně na Moravě a před válkou působil jako středoškolský učitel českého a německého jazyka v Kyjově a Orlové. Po nacistickém převratu se stal učitelem na brněnském gymnáziu. Podle záznamů z archivu Památníku Terezín byl transportem U pod číslem 930 převezen 28. ledna 1942 do ghetta, kde dále pokračoval ve své pedagogické funkci na dětském „Domově“ L417 a L410 společně s mnoha dalšími vychovateli a pedagogy, jmenovitě například Fredy Hirschem či Egonem Redlichem. Na starost byl Eisingerovi přidělen „Domov“ č.I, tedy místo všech chlapců budoucí redakce časopisu *Vedem*.

Podle vzpomínkových záznamů a rozhovorů, vedených po válce s bývalými vězňenými občany z Terezína, jež jsou uchovány v archivu Památníku Terezín, byl Valtr Eisinger výraznou osobností, atletického vzrůstu a silného levicového zaměření, což podle pana

Oty Kleina¹³⁰ vedlo k ostrým střetům politických názorů. O Eisingerových sporech se ve svých deníkových záznamech zmiňuje dokonce samotný Egon Redlich, jehož zápisky se dochovaly a po válce byly vydány pod názvem *Zítřka jedem, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1.1.1942-22.10.1944*.

Klein dále uvádí, že politická zaměření jednotlivých pedagogů ovlivňovala nejen vzájemné vztahy, nýbrž i jednotlivé „Domovy“, jenž měli vychovatelé na starost. Tuto tezi ve své knize potvrzuje i Makarová, která uvádí, že „Domov“ č.I, tedy „Domov“ chlapců z *Vedem* byl pod Eisingerovým vedením levicově zaměřen, zatímco například „Domov“ č.V sionisticky, stejně jako „Domov“ č.IX, který byl pro změnu ovlivněn asimilantem A. Ehrlichem, zvaným Arnou.

Ruský vliv byl na Eisingerově osobnosti velmi znát, což ve svém článku potvrzuje i Erik Polák,¹³¹ jeden z přeživších chlapců z L417. Rovněž však dodává, že oficiálně se Eisinger v komunistické straně nenacházel.

Jakožto osobnost byl však tento pedagog mezi chlapci velmi oblíben. Na základě Polákových vzpomínek byl Eisinger člověkem, který si „*dělal srandu sám ze sebe a nedal tak na důstojnost profesora.*“¹³² „*Byl to spíš starší kamarád než vedoucí. Tak třeba jako jeden z mála vedoucích bydlel přímo u nás na domově a spal na jedné z paland – tak jako my,*“¹³³ doplňuje Jiří Kotouč.

Rovněž Robert Ascher,¹³⁴ jenž v L417 pobýval asi do ledna roku 1943, ve svých vzpomínkách uvádí, že oblíbeného profesora Eisingera znal osobně, a to již z vyučování v Brně, v Terezíně s ním však bohužel do styku nepřišel.

Křížková společně s Kotoučem a Ornestem¹³⁵ ve své publikaci uvádějí, že se Eisinger dne 11.června 1944 v terezínském ghettu dokonce oženil. „*Před radnicí se za nás tiše seřadili Valtrovi hoši do dvojstupu a pak nás slavnostně vedli na domov, kde nám připravili obrovský dar-veliký dort z nastřádaných buchet, které se fasovaly jednou týdně k obědu. Chudáci kluci, všichni jsme se na tu jedinou tvrdou cihlu celý týden těšili – a oni se toho požitku zřekli. Některá z matek z nich pomocí válečného pudinku*

¹³⁰ Archiv Památníku Terezín, fond Sběrka vzpomínek, inv.č. 252, Záznam vzpomínky O. Kleina, str. 1-2

¹³¹ POLÁK, E. „Terezínská republika Škid.“ *Terezínské listy Sborník Památníku Terezín*. Praha, 1993, roč.21, s. 81

¹³² Archiv Památníku Terezín, fond Sběrka vzpomínek, inv.č. 1190, Záznam vzpomínky E. Poláka, str. 3

¹³³ KRÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, J. K. – ORNEST, Z. „Světélka v noci – Po nich vztahujeme ruce.“ *Terezínské listy Sborník Památníku Terezín*. Praha, 1973, roč.3, s. 37

¹³⁴ Archiv Památníku Terezín, fond Sběrka vzpomínek, inv.č. 2047, Záznam vzpomínky R. Aschera, str. 2

¹³⁵ KRÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, J. K. – ORNEST, Z. *Je moje vlastní hradba ghattu? : básně, próza a kresby terezínských dětí*. Praha: Aventinum, 1995, s. 162

zhotovila dort,“¹³⁶ vzpomíná Eisingerova manželka, paní Věra Sommerová, které se podařilo přežít Osvětim, a s níž Křížková v rámci publikace *Je mojí vlastní hradba ghatt?* učinila rozhovor.

Eisinger, jehož přičiněním se zrodila nejen samospráva ŠKID, ale rovněž samotný časopis *Vedem*, byl pro chlapce nejen rádcem, ale rovněž i velikou oporou. Sám do časopisu přispěl mnoha úvodníky (viz obr.č.36) zejména mravního charakteru a rovněž několika překlady z ruské literatury, jinak přenechal *Vedem* převážně na starost samotným chlapcům. „*Vypadá to neuvěřitelně, ale časopis jsme skutečně psali sami. Profesor Eisinger a později i náš vychovatel Pepek Šťastný*¹³⁷ *psali jen úvodníky, Eisinger občas přispěl nějakým překladem z ruštiny, ale jinak přicházeli vlastně k hotovému,*“¹³⁸ těmito slovy komentuje situaci Zdeněk Ornest.

Společně s Kotoučem¹³⁹ dále uvádějí, že vlastní příspěvky podepisoval Eisinger přezdívkami Preck, Nger, Singer či Bumbříček, jak byl chlapci přátelsky nazýván. Mimo něho publikoval v časopise příležitostně i jeho pomocník, výše zmíněný Pepek Stiassny.

Září roku 1944 však i pro oblíbeného terezínského pedagoga znamenalo transport do Osvětimi, kde byl o rok později podle svědků zastřelen při tzv. pochodu smrti.

3.4.2 Petr Ginz

Osobnost Petra Ginze (viz obr.č.37 a 38) hraje v souvislosti s časopisem *Vedem* zcela zásadní roli. Mladý Ginz se narodil 1. února 1928 v Praze do smíšeného manželství esperantské¹⁴⁰ rodiny Ginzových. Jeho otec, Ota Ginz, byl pražským židovským úředníkem, zatímco matka, Marie Ginzová, rodným jménem Dolanská, byla Češkou nežidovského původu. Z důvodu smíšeného manželství byly též obě děti Ginzových, Petr a později i Eva, umístěny v ghettu již v poměrně nízkém věku čtrnácti let, zatímco jejich rodiče směli prozatím vést dál „normální“ život.

Již v raném věku byl Ginz velmi učenlivým a dychtivým po poznání, což potvrzuje i Petrova sestra Eva, dnes známá pod jménem Chava Pressburger, která se, na rozdíl od

¹³⁶ KRÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, J. K. – ORNEST, Z. *Je mojí vlastní hradba ghatt? : básně, próza a kresby terezínských dětí*. Praha: Aventinum, 1995, s.164

¹³⁷ V archívních záznamech je uvedena varianta příjmení Pepek Stiassny i Šťastný

¹³⁸ KRÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, J. K. – ORNEST, Z. “Světélka v noci – Po nich vztahujeme ruce.“ *Terezínské listy Sborník Památiku Terezín*. Praha, 1973, roč.3, s. 37

¹³⁹ *Tamtéž*, s. 37

¹⁴⁰ Osoba, mluvící esperantským jazykem

svého bratra, dožila konce války. Dle jejích slov se mladý Ginz zajímal téměř o vše, o co se ve věku dospívajícího dítěte jen zajímat lze. „*Dnes se můžeme pouze dohadovat o tom, kam by směřovala Petrova životní cesta a který ze širokého spektra jeho zájmů by v ní nabyl vrchu.*“¹⁴¹

Petr Ginz byl talentovaný hned v několika ohledech. Mimo zájmů o školní předměty, jakými byly například zeměpis, historie či technické obory, disponoval též obrovskou fantazií, kterou uplatňoval zejména ve své umělecké a literární činnosti.

Převládajícím námětem Ginzovy tvorby byl zejména fantaskní svět, dobrodružství, tematika neznáma, vesmíru, času a prostoru, o čemž svědčí nejen mnohé z jeho příběhů, ale také kreseb. Názornou ukázkou a v současnosti rovněž nejznámější kresbou Petra Ginze se stala *Měsíční krajina* (viz obr.č.39), známá též pod názvem *Pohled z Měsíce na planetu Zemi*, kterou dne 16. ledna 2003 vzal do kosmu první izraelský kosmonaut Ilan Ramon (viz 3.4.2.1) coby vzpomínku na židovský holocaust. Motivy vesmíru a nekonečného prostoru lze však nalézt i na mnoha Ginzových rytinách a linorytech, jmenovitě například linořez *Noční květy* (viz obr.č.40). Není sporu o tom, že mnohé z ilustrací časopisu *Vedem* vznikaly z iniciativy samotného Ginze, určení jejich autorství je však u mnoha z nich v současnosti více než obtížné.

Co se Ginzovy literární činnosti týká, i zde převládaly již výše zmíněné motivy neznámých světů, fantaskno a dobrodružství. Ginz psal svá díla převážně česky, od narození však používal za rodnou řeč též esperanto, kterým mluvili jeho rodiče. Během svého pobytu v Terezíně užíval navíc i svou vlastní řeč, vymyšlenou tajnou šifru, kterou jsou psány zejména některé z jeho terezínských zápisků (viz obr.č.41).

Díky tematice, jíž se mladý Ginz ve své literární činnosti zabýval, lze předpokládat, že své nápady čerpal i z klasické zahraniční literatury: „*Přečetl jsem: Schweitzer: Z mého života a díla, Dinko Šimonović: Rodina Vinčićů, Thein de Vries: Rembrandt, Thomas Mann: Mario a kouzelník, Dickens: Vánoční písně, Daneš: Původ a vymírání domorodců v Austrálii a Oceánii, Milli Dandolo: Anděl promluvil, K. May: Syn lovce medvědů, Oscar Wilde: De profundis aj. novely.*“¹⁴² Ze zmíněného výčtu přečtené četby si lze vytvořit obrázek o tom, jak rozmanité žánry a informace čtrnáctiletý Ginz vyhledával. Předlohou jeho vlastní tvorby mu však byl zejména představitel francouzské vědeckofantastické a dobrodružné literatury Jules Verne.

¹⁴¹ PRESSBURGER, Ch. *Deník mého bratra: zápisky Petra Ginze z let 1941-1942*. Praha: Trigon, 2004, s. 15

¹⁴² *Tamtéž*, s. 17 (zápis ze září 1944)

Mimo psaní krátkých povídek se Ginz věnoval i psaní esejů s filosofickým a mravním posláním, z nichž mnohé jsou vedle dalších Ginzových článků zveřejněny právě v časopisu *Vedem*. Před deportací do terezínského ghetta sepsal dokonce vlastní fantastický román s názvem *Návštěva z pravěku* či nedokončený román *Tajemství ďáblův sluje*. Z Ginzovy rozsáhlé literární činnosti se dochovala též poezie.

Velmi cennou památkou se staly i Ginzovy deníkové poznámky (viz obr.č.42), které si vedl v období let 1941-1942, a které se po válce dostaly znovu do rukou Ginzově sestře Evě, dnes Chavě Pressburger. V nich se můžeme dočíst nejen vše, co se odehrávalo v mysli čtrnáctiletého chlapce těsně před deportací do terezínské pevnosti, ale nahlédnout tak i do chlapcova osobního světa, v němž se dětská představivost a naděje snoubí s realistickým pohledem a povinnostmi dospělého člověka: „*Dopoledne s Popperem. Viděl jsem zas nějaký plakát, kde se hledá zas nějaký vrah. Odměna 10.000_K. Bylo za veřejné schválení atentátu zastřeleno 45 lidí ... Zastřeleno 18 lidí vesměs pro přechovávání nehlášených osob. Dopoledne ve škole. Odpoledne doma a venku. V Berlíně se stal atentát na výstavu Sovětský ráj a v blízkosti byli přistiženi Židé. Proto bylo 250 (Židů) zastřeleno a 250 odvezeno do koncentračních tábor. (koncentráků).*“¹⁴³

Lze říci, že právě touha psát, vypovědět slovy či metaforou to, co je pro výpověď příliš složité, společně zapříčinily, že se teprve čtrnáctiletý Petr Ginz stal hlavním šéfredaktorem terezínského dětského časopisu *Vedem*. Své články a příběhy uváděl jednak pod svým vlastním jménem, jednak též pod iniciálami nz, Ca či Petruška. Chava Pressburger k tomuto dodává: „*Petr si ty sešity dělal rád, tak jako všechno, co mu dávalo příležitost k tvorbě. Ručně vázané sešity používal nejen jako deníky, ale určeny i pro jeho literární tvorbu, pro jeho rukopisy. Ve své dětské obrazivosti v sobě viděl knihaře, spisovatele, nakladatele, reportéra či badatele.*“¹⁴⁴

Díky Ginzově pozitivnímu myšlení, pečlivosti a svědomitosti, občas téměř pedantské přesnosti, jak ve své publikaci zmiňují Kurt Jiří Kotouč a Zdeněk Ornest: „*Vymáhal příspěvky, jak se dalo. Hartusil, obracel se ke svědomí Škidovců, někdy popsal celé číslo sám pod různými jmény, jen aby zachránil situaci. Byl tou prací cele zaujat ... Opatřoval si příspěvky i výměnou za obsah svých balíčků. Časopis byl prostě pro Petra věcí osobní cti. Věnoval mu všechn svůj čas; celý týden, den po dni, pracoval na novém*

¹⁴³ PRESSBURGER, Ch. *Deník mého bratra: zápisky Petra Ginze z let 1941-1942*. Praha: Trigon, 2004, s. 94 (zápis ze dne 30. května 1942 a 1. června 1942)

¹⁴⁴ *Taméž*, s. 11

čísle. *A byla to opravdu nesmírná dřina, zvláště, když pak s pomocí dobrovolníků – a to byl myslím jediný Kurt Kotouč – přepisovali veškeré příspěvky ručně,*“¹⁴⁵ se Ginzovi podařilo to, co se v případě ostatních terezínských dětských časopisů bohužel ve stejné míře nepodařilo. Časopis *Vedem* vycházel v Terezíně beze změny každý pátek po dobu zhruba dvou let, než byla většina obyvatel L417 roku 1944 deportována do koncentračního tábora v Osvětimi.

Podle záznamů archivu Památníku Terezín dorazil čtrnáctiletý Ginz transportem Ca z Prahy jako číslo 446 do terezínského ghetta dne 24. října 1942. Zde pobyl dva roky, během nichž byl do pevnosti deportován i zbytek Ginzovy rodiny, zejména jeho mladší sestra Eva, konkrétně roku 1944. Ta se s bratrem naposledy setkala 28. září 1944, kdy byl společně s ostatními transportem Ek pod číslem 1880 deportován do polské Osvětimi, kde zahynul v plynových komorách. Stanislav Motl ve svém článku z 18. července 2002 v *Reflexu*, uveřejněném též na webových stránkách,¹⁴⁶ uvádí vzpomínku Ginzova přítele Jehudy Bacona, podle něhož stanul vyčerpaný Ginz po nemoci na osvětimské vyřazovací rampě v rámci selekce potenciálních práce schopných lidí. Podle Bacona byl mladý Ginz zařazen do plynových komor samotným Andělem smrti, Josefem Mengelem.

3.4.2.1 Petr Ginz v roce 2003

Ačkoli Petr Ginz po svém příjezdu do Osvětimi roku 1944 zahynul, jeho odkaz v podobě literárních památek, včetně vlastního deníku a časopisu *Vedem*, či mnoha chlapcových kreseb, žije až do současnosti. Zájem o jeho osobnost se znovu oživil zejména v roce 2003 po tragické havárii raketoplánu Columbia.

Ilan Ramon (viz obr.č.43), první izraelský kosmonaut, se roku 2003 rozhodl vzít s sebou do kosmu kopii jedné z Ginzových, dovolím si říci i nejznámějších, kreseb, *Pohled z měsíce na planetu Zemi* (viz obr.č.37) Ramon, jehož matka prošla za druhé světové války koncentračním táborem Osvětim-Březinka, považoval za čest stát se prvním izraelským kosmonautem a mimo kopie Ginzovy kresby vynesl do vesmíru i další symbolické předměty, které tak upomínaly na židovský holocaust.

¹⁴⁵ KRÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, J. K. – ORNEST, Z. *Je moje vlastní hradba ghatt? : básně, próza a kresby terezínských dětí*. Praha: Aventinum, 1995, s. 64

¹⁴⁶ Motl, Stanislav. Kdo byl Petr Ginz?. *Reflex* 29/2002 (Tištěný Reflex, 18.7.2002). [online] [navštíveno 7. března 2010] Dostupné na: <http://www.reflex.cz/Clanek12766.html>

Raketoplán Columbia se společně se svou sedmičlennou posádkou vznesl do vesmíru dne 16. ledna 2003 v 15:39 UTC.¹⁴⁷ Přistání, které bylo plánováno na 1.únor 2003, se bohužel změnilo v tragickou událost, která oběhla celý svět. Poté, co Columbia vstoupila do atmosféry, došlo k prvním komplikacím, které měly za následek rozpad raketoplánu. Z posádky nepřežil nikdo.

Jako shodou okolností se tato tragédie udála v den, kdy by Petr Ginz oslavil své pětasedmdesáté narozeniny.

3.4.3 Hanuš Hachenburg

Podobně jako Petr Ginz byl i Hanuš Hachenburg jednou z velmi významných osobností časopisu *Vedem*, o němž se však do současnosti dochovalo pouze minimum záznamů.

Narodil se 12. července 1929 a v Praze žil se svou matkou, otce nikdy nepoznal. Dostal se do pražského sirotčince, kde se navzdory zákazu výuky židovských dětí, konala pro židovskou mládež výuka improvizovaná. Zde se seznámil se Zdeňkem Ornestem, jak Ornest samotný ve své publikaci vzpomíná.¹⁴⁸ Marie Rút Křížková¹⁴⁹ uvádí, že do uvedeného sirotčince byly zvány významné osobnosti umělecké sféry, například básník Jiří Orten či výtvarník František Zelenka, kteří tak podle autorky příznivě přispěli k rozvinutí Hachenburgova talentu.

Zdá se, že veškeré své traumatické zážitky a osobní krize, jimiž si byl za svého mladého života Hachenburg nucen projít, kompenzoval právě psaním básní, k nimž se uchýlil již v brzkém věku dvanácti let. Zejména po příchodu do ghetta nabývají jeho básně na hloubce, a právem tak zařazují Hachenburga mezi dětské talenty terezínského tábora (viz obr.č.44).

Ze záznamů archivu Památníku Terezín vyplývá, že zde Hachenburg pobyl relativně krátkou dobu. Do ghetta dorazil z Prahy transportem Ca pod číslem 711 dne 24. října 1942, tedy ve stejný den jako sám Ginz. Talentovaný chlapec záhy upoutal pozornost profesora Valtra Eisingera, který se zapřičinil o chlapecovo přeřazení na L417, kde také velmi brzy začal přispívat do chlapeckého časopisu *Vedem*. Jeho příspěvky bývají

¹⁴⁷ Coordinated Universal Time

¹⁴⁸ KRÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, J. K. – ORNEST, Z. *Je moje vlastní hradba ghetta? : básně, próza a kresby terezínských dětí*. Praha: Aventinum, 1995, s. 113

¹⁴⁹ BLODIG, V. – KRÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, K. J. *Kultura proti smrti Stálé expozice Památníku Terezín v bývalých Magdeburských kasárnách*. Praha: OSWALD, 2002, s. 180

označeny jednak vlastním Hachenburgovým jménem, jednak počátečními iniciálami jeho příjmení –Ha.

Vzpomínku na setkání s Hachenburgem ve svých zápiscích uvádí i Posseltová-Ledererová: „*Jmenoval se Hanuš Hachenburg: byl úplně klidný. Měl už za sebou moře žalu, ve svých čtrnácti letech už poznal, co je to rezignace. A taky, co je to moudrost. Tak těžce vykoupená moudrost ... Oč byl on svou duší starší než já, o deset let starší věkem. Styděla jsem se a byla jsem strašně nešťastná.*“¹⁵⁰ Autorka dále uvádí, že jí chlapec přečetl svou báseň *Terezín* (viz obr.č.44): „*Je to překrásná báseň. Děkuji ti. A taky je to přesmutná báseň. Moc mě dojala. Chce se mi brečet. Sem by se ale veselá báseň nehodila a tady bys ji asi taky neuměl napsat, vid’?*“ „*Ne, to bych neuměl. A taky bych nechtěl.*“ „*Píšeš rád?*“ „*Když píšu báseň, je mi tu líp. Jsou to jediný chvíle, který tu mám rád. Píšu taky do našeho časopisu Vedem.*“¹⁵¹

Mimo poezii a četné příspěvky do *Vedem* se podařilo dochovat i Hachenburgův scénář k divadelní hře *Hledáme strašidlo*, který představuje jakýsi alegorický svět, odkazující na aktuální dění ve světě. Podle Peschel¹⁵² je pravděpodobné, že Hachenburga k tomuto činu inspirovalo kulturní dění, spojené s terezínskou divadelní aktivitou.

V zimě roku 1943, konkrétně 18. prosince, byl Hachenburg společně se svou matkou transportem Ds deportován do koncentračního tábora v Polsku. Podobně jako v Terezíně neztratil však Hachenburg na tomto žalostném místě nic ze svého talentu, a i se nadále podílel na umělecké tvorbě. Křížková¹⁵³ uvádí, že mnozí z osvětimských vězňů pamatují dokonce Hachenburgovu báseň *Gong*, jež vznikla na základě každodenní táborské rutiny, při níž byly věznění lidé buzeni úderem na kolejnici. Zřejmě se jedná o poslední literární dílo, které Hachenburg za svého života napsal, neboť byl koncem roku 1944 podobně jako Ginz usmrcen v plynových komorách.

3.4.3.1 Divadelní hra *Hledáme strašidlo*

Divadelní hra *Hledáme strašidlo* je jediným dochovaným prozaickým dílem, které mladý Hanuš Hachenburg napsal. Sepsána byla původně za účelem divadelní soutěže, jíž chlapi z *Vedem* vyhlásili někdy během roku 1943, ostatní ze soutěžních příspěvků

¹⁵⁰ POSSELTOVÁ-LEDEREROVÁ, H. *Máma a já : (Terezínský deník)*. Praha: G plus G, 1997, s. 53

¹⁵¹ *Tamtéž*, s. 55

¹⁵² PESCHEL, L. *Divadelní texty z terezínského ghetta*. Praha: Akropolis, 2008, s. 128

¹⁵³ BLODIG, V. – KRÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, K. J. *Kultura proti smrti Stálé expozice Památníku Terezín v bývalých Magdeburských kasárnách*. Praha: OSWALD, 2002, s. 180

se však do současnosti bohužel nedochovaly. Hachenburgova hra byla přiložena na samotný závěr rukopisu *Vedem*, č.23 z roku 1944 (viz obr.č.45), svého uvedení v Terezíně se však nikdy nedočkala, jak vzpomíná samotný Kurt Jiří Kotouč.¹⁵⁴

Divadelní hra, která měla být uvedena loutkovou formou, představuje divákovi alegorický svět, jenž beze sporu vychází z kruté reality světa 40.let dvacátého století.

Druh humoru, jehož autor v díle užívá, nemusí být dnešnímu publiku příliš srozumitelný, neboť vnímání válečných zvěrstev a holocaustu vůbec, má ze současného hlediska spíše pietní či memoriální charakter. O to více však jeho forma na člověka zapůsobí, zvláště pak, pokud si uvědomí, že jeho autorství přísluší teprve čtrnáctiletému chlapci.

Loutková hra sestává ze sedmi dějství a přivádí nás do jistého nejmenovaného království. Nutno uvést, že Hachenburg pro svou divadelní hru pečlivě vymyslel nejen vlastní prostředí, v nichž se jednotlivé scény odehrávají, jmenovitě královskou síň, ulici, cirkus a komnatu čaroděje, nýbrž i potřebné rekvizity, jakými byly například mikrofon, trůn či zvonek.

Z hlediska postav se máme tu možnost setkat nejen s tradičními pohádkovými postavami, například s Králem, Čarodějem, Honzou či Smrtí, ale i s postavami, převzatými z reálného světa, například Vyslancem, Policajtem či Ministrem. Důležitou roli hraje též fakt, že se můžeme seznámit jednak s postavami obecného charakteru, jakými jsou Dědek, Selka, Policajt či Vyslanec, stejně jako s postavami konkrétními, respektive konkrétně jmenovanými, například Honzou, Jeníčkem či Máničkou. Na pokraji stojí též abstraktní postava Smrti coby vlastního „strašidla“ a postava Žida (Mordechaje), jediného příslušníka náboženství, který měl pro Hachenburga beze sporu svůj zvláštní význam. Postav se v celé loutkové hře vyskytuje celkem dvanáct, konkrétně jde o krále Analfabeta Hubu, Čaroděje, Vyslance, Ministra, Policajta, Dědka, Selku, Honzu, Jeníčka, Máničku, Žida a Smrt. V konečné fázi děje se čtenář setkává s postavou Mordechaje, což je podle názoru Peschel synonymum pro původně nejmenovaného Žida.

Vlastní děj hry spočívá v humorné zápletce, při níž je hledáno státní strašidlo, jak je ostatně již ze samotného názvu patrné. Král Analfabet Huba se rozhodne pozvednout své postavení tím, že do svých řad povolá strašidlo. K tomuto účelu vydá státní ustanovení o sběru všech kostí starších šedesáti let, díky nimž má být zmíněné strašidlo

¹⁵⁴ PESCHEL, L. *Divadelní texty z terezínského ghetta*. Praha: Akropolis, 2008, s. 140

utvořeno. Následujících několika scénách při výkupu kostí rozebírá Hachenburg jednotlivé lidské charaktery, například zoufalou Selku, která však při vidině šlechtického titulu své zoufalství okamžitě zapomene: „*Moje babička, moje starostlivá babička.*“ „*Ó! Vaši babičku musíte s netajenou radostí našemu králi, pánovi a vládcovi odevzdat k dispozici. On je pán a on může mého dědečka třeba na kusy rozřezat, udělat si z něj brikety, střelný prach nebo vídeňskéj řízek.*“ ... „*Hej, sběrno! Jeden dědeček, 63 let, 16 ½ kg. Přikládám dokumenty a potravinové lístky.*“ „*16 ½ kg to je vyznamenání Zlatého kocoura IV třídy. Gratuluji.*“ „*Ó! Přece to není zadarmo. Budu vyznamenána a snad dostanu šlechtický přídomek.*“¹⁵⁵

Již z výše uvedené ukázky je dobře patrný Hachenburgův sarkasmus, s nímž se setkáme v průběhu celého scénáře.

V rámci státního ustanovení je zatknuta i sama Smrt, která poté představuje státní strašidlo, oproti původnímu plánu je však její funkce poddanými zesměšněna. Král se s nepořízenou utíká se svému Čaroději, který za opravdové strašidlo označí samu královskou výsost. V předposledním dějství se konečně setkáváme i s postavou Žida Mordechaje, který je Hachenburgem rovněž vykreslen podle zaběhlých klišé pokoutného obchodníka, jak ve své publikaci uvádí i Lisa Peschel: „*A – králi můj, nyní nech mne sloužit duší a tělem tobě a dovol, abych po tvé slavné a širé zemi sbírali mohl ony hadry, kosti a kůže, neboť – věř mi, mám dlouholetou praxi.*“¹⁵⁶

V samotném závěru dochází k situaci, v níž se Smrt pře se samotným králem ohledně toho, kdo je za veškeré dění odpovědný. Kolotoč tohoto obviňování je ukončeno slovy Žida: „*Končíme představení – zveme Vás zítra za 5 minut 12, vstupní volné.*“¹⁵⁷ Peschel dodává, že poslední řádek uvozuje neustálé znovu opakování poslední scény.

Hachenburgův divadelní scénář je beze sporu pozoruhodným literárním dílem, v němž je možno rozeznat nejen sarkastické narážky na tereziánský osud starých lidí, německou propagandu či samotnou postavu krále Analfabeta Huby, jehož iniciály více než nápadně připomínají iniciály Adolfa Hitlera, s čím ve své publikaci souhlasí i Peschel.

Hachenburgova hra *Hledáme strašidlo* by zcela jistě zasloužila detailní rozbor, na nějž se v rámci tématu mé práce bohužel nedostane, proto jsem si zde dovolila uvést pouze její základní fakta.

¹⁵⁵ PESCHEL, L. *Divadelní texty z tereziánského ghetta*. Praha: Akropolis, 2008, s. 135-137

¹⁵⁶ *Tamtéž*, s. 143

¹⁵⁷ *Tamtéž*, s. 145

3.5 Rubriky časopisu *Vedem*

Jelikož je *Vedem* téměř osmistránkovým materiálem, jenž v Terezíně vycházel bez mála dva roky, není v tomto případě možné jeho obsah kompletně zpracovat. Články, jimiž chlapi do časopisu přispívali, obsahovaly různorodá témata, stejně tak rubriky, kterých během vydávání neustále přibývalo nebo naopak i ubývalo.

Není v mé moci popsat v této práci veškeré z nich, a proto si zde dovoluji vybrat ty, jež se svým obsahem vymykají běžnému dětskému pohledu na svět nebo deklarují každodenní život vězňů v terezínském ghettu.

3.5.1 Úvodník

Jednou z prvních, lze říci i stálých rubrik, s níž máme tu možnost se setkat po celou dobu vydávání časopisu *Vedem*, je beze sporu rubrika úvodníková.

Jedná se rovněž o jediný případ, kdy do *Vedem* zasahovali sami vychovatelé, Valtr Eisinger a posléze i jeho pomocník Pepek Stiassny. Ti zde podobně jako chlapi vystupovali pod nejrůznějšími přezdívkami. Eisinger je znám jako Prcek, Bumbříček či pod koncovými písmeny odtrženými od vlastního příjmení Nger či Singer. Stiassny je více méně rozpoznatelný podle rodného jména Pepek. Mimo nich se v několika případech pojila úvodníková rubrika i se jmény Ořas, Ginz, Hachenburg či s hromadnou přezdívkou Akademie. Některé z úvodníkových příspěvků, zejména ty mladšího data, postrádají dokonce jakýkoli podpis.

Díky výše jmenovaným vychovatelům měla úvodníková rubrika zejména mravně-výchovný charakter, jak již ze samotných názvů vyplývá: *Cti otce svého*, *O ústavě*, *Mravnost dvou – nemravnost tří*, *Mladí starým*, *O židovské výchově* apod.

Lze říci, že veškerá snaha Jugendfürsorge o pořádek a disciplínu byla v rámci „Domova“ č.1 přenesena zejména do úvodníkové rubriky. Právě zde se probírala závažná témata, jež měla pod vlivem Eisingera a Stiassneho podobu dlouhých esejů a zamyšlení, ale také mnohých kritik či výtek, například: „*Jaké bývají argumenty židovské mládeže proti všemu Židovskému. Nejobvyklejší „argument“ jsou : židárna, Šalomci, samí Židi, to je typicky židovské, to se může stát jen mezi Židy apod. Netvrdí nic o nás Židech, nehájím nikoho, ale mluvilo by jen ke cti mládeže, kdyby se buďto*

*zabývala těmito otázkami poněkud hlouběji, kdyby si uvědomila, že sami jsou Židé, spílají sobě, nebo raději nehovořili vůbec o věci, již nerozumějí.“*¹⁵⁸

Složitosti, pojící se s psaním článků a vydáváním časopisu, nezaměstnávaly pouze chlapce samotné. Najít vhodné téma pro úvodníkovou rubriku bylo stejně složité jako hledání kteréhokoli jiného tématu, o čem se přesvědčil i samotný Valtr Eisinger. Ve svém úvodníku s názvem *O úvodníku a úvodníkáři* z 15. října 1943 žertem popisuje příhodu, při níž úvodníkář po pátečním večerním předčítání *Vedem* pomýšlí na zasloužený týdenní odpočinek. Avšak již na druhý den je vzburčen všetečným šéfredaktorem Ginzem, jenž se živě zajímá o téma následujícího úvodníku: „*Co chceš, Petruško?*“¹⁵⁹ „*Do této otázky jsem vložil tolik něhy, kolik naděje jí odpovídalo v mém srdci. Ale prokletý chlap. Místo toužebně očekávaného vtipu „Nazdar“ vycedí z té plné pusy velkých zubů: „Jaké téma si zvolíte*¹⁶⁰ *v příštím úvodníku? Zasažen tou otázkou jako jedovatým šípem do krku, překulím se na záda, zamumlám zlobně: „Vždyť něco bude! O mne se nemusíš starat.“ A tiše vydechnu: „Ach jo,“ aby mne někdo neslyšel a plaším myšlenky na páteční úvodník od své hlavy. Vždyť je tu teprve úterý, času dost. Nějak bylo, nějak bude. Ale tomu chlapíkovi tu dole napařím za ten bordel na poličce řádný hausarest, aspoň 3 dny a jednu hajzltůru navrch.“*¹⁶¹

Celé vyprávění končí nakonec tím, že i samotný úvodníkář v podobě Eisingera propadne panice, jelikož jej ani den před vydáním nového čísla *Vedem* nenapadá žádné téma. Pokusí se tedy o meditaci se svým oblíbeným ruským autorem L. N. Tolstým a nápad se ihned dostaví, zbývá jen pouze napsat.

3.5.2 Toulky Terezínem

Jednou z dalších, lze říci i pravidelných rubrik, se stala rubrika *Toulky Terezínem*, která se poprvé objevuje již v desátém čísle *Vedem* ze dne 19. února 1943. Ta, jak již ze samotného názvu vyplývá, soustřeďuje svou pozornost zejména na historicko-kulturní souvislosti spjaté s terezínským ghettem. Ze současného hlediska bychom *Toulky Terezínem* mohli přirovnat k poznávacím či výletnickým rubrikám dnešních periodik.

¹⁵⁸ Dětský časopis *Vedem*, A 1317 (sešit I)

¹⁵⁹ Zdrobnělinou Petruška byl na „Heimu“ kamarádsky označován Petr Ginz

¹⁶⁰ Výrazné vykání odkazuje na fakt, že dotyčný v článku rozmlouval se starší osobou, v tomto případě s profesorem Valtem Eisingerem

¹⁶¹ Dětský časopis *Vedem*, A 1317 (sešit I)

Ta čtenářům představují zejména historicky významná místa, kulturní zajímavosti či mnohé další informace, týkající se jednoho místa či oblasti.

Pro chlapce, kteří měli k dispozici pouze terezínské ghetto, nebylo snadné přijít každý týden s novou zajímavostí. A přesto se redakci *Vedem* podařilo nemožné. Z pohledu dnešního čtenáře se výběr jednotlivých míst může jevit jako poněkud nevhodný až absurdní. Je však nutné vzít v úvahu, že lidé v Terezíně byli zejména vězni a levnou pracovní silou, a tak se s většinou redakcí uvedených míst dostali během svého pobytu v ghettu dříve či později do styku. První reportáž terezínských toulek s názvem *Odvšivovací stanice* mluví beze sporu za vše.

Oblíbenost této rubriky spočívá i v jejím formálním provedení. Chlapci pojali *Toulky Terezínem* jako reportáž, založenou na subjektivním vyprávění a pocitu jejích autorů, což článkům beze sporu propůjčovalo velmi specifický ráz: „*Jakožto zástupcům spolku pro humanitu vůči zločinu se nám podařilo po dlouhém vyjednávání s úřady domoci se vstupu do samovazebních kobek politického žaláře L 417. Doprovázení státním zástupcem a starým zachmuřeným klíčníkem sestoupili jsme do podzemí. Veliký, zatuchlý vzduch plný hnilobného zápachu, který nás ovanul, vzbudil v nás pocit tíže a zádumčivosti,*“¹⁶² tolik alespoň praví autor ve svém úvodu *Reportáže z podzemí*.

Chlapci však neomezovali své reportáže pouze na místa, jakými byly například věž krematoria s pecí (viz obr.č.46), kojenecký ústav, elektrárna či terezínské kasárny, do rubriky byla mimo jiné zařazena i reportáž o průběhu nemoci jednoho z chlapců, a to dokonce na žádost samotného Ginze: „*Na písemnou žádost Petra Ginze rozhodl jsem se referovati do časopisu Vedem o průběhu své nemoci, tj. facialis, česky řečeno Dětská obrna.*“¹⁶³

Pokud se na místě, jemuž byla daná reportáž zasvěcena, nacházely osoby mající k místu nějaký vztah, například pracovní, neopomenuli s ní chlapci učinit rozhovor, což beze sporu mnohé vypovídá o jejich „profesionalitě“. Jednou z těchto osobností byl i slepý rakouský umělec Berthold Ordner (viz obr.č.47), jenž v ghettu vyráběl drátěné plastiky (viz obr.č.48), maje přitom k dispozici pouze vlastní vzpomínky na tvary a obrazy: „*Jak to, že si ještě vzpomínáte tak přesně na tvary modelů, jež jste přes dvacet let neviděl?*“ „*To je zásluhou mé paměti. Vybavuji si z paměti různé objekty, které jsem za svého mládí viděl, a zpodobňuji je teď po dvaceti letech tak, jak jsem je tehdy*

¹⁶² Dětský časopis *Vedem*, A 1317 (sešit II)

¹⁶³ *Taměž*, A 1317 (sešit II)

chápal.“¹⁶⁴ Jelikož byl Ordner rakouského původu, setkáme se v reportáži i s poznámkou, podle níž se její autor, v tomto případě sám Ginz, bohužel nemohl s umělcem dost dobře dorozumět.

Lze dodat, že se výše uvedená rubrika o zajímavostech v ghettu těšila veliké oblibě, o čem svědčí i fakt, že byla v mnoha obměnách uveřejněna i v jiných terezínských dětských časopisech, například v *Domově*, kde nechybějí ani dobové fotografie města Tereziína (viz obr.č.49).

Rubrika *Toulky Terezínem* byla později doplněna přídomkem *aneb s poctivostí nejdál dojdeš*, a to v době, kdy se jí ujal autor Cu-ka. V tomto novém pojetí se stala spíše humorným vyprávěním o poměrech panujících v ghettu, v němž se její autor dostane vždy nějakým způsobem do pořádné „šlamastiky“: „*Chystám se k ústupu z bojiště, náhle však šlápnu jakémusi staršímu pánovi na nohu. Dotyčný pán na to reaguje povislým úsměvem a sladce vece: „Šlapou si na vlastní pařáty, voni idiote, a ne na moje kuří oka!“ „Prosím vás, promiňte, vždyť já nechtěl!“ „No ještě abyste chtěl, blboune, to by tak scházelo. Co teď mám z vašich pitomých pardónů, když ani pomalu necítím, jestli tu nohu mám nebo ne?“ Pohlédnu mu láskyplně zblízka do tváře a dím: „Račte se vyjadřovat uctivěji, pane, nebo se vám to nevyplatí, pane, kdo je u vás blbec, dědku!“*¹⁶⁵

3.5.3 O jenom z nás

Velké oblíbenosti se těšila i rubrika *O jednom z nás*, představující čtenářům jednotlivé autory redakce. Její oblíbenost lze přisoudit zejména tomu, že chlapi ve svých článcích popisovali své „spoluautory“ z redakce a zároveň své kamarády z „Domova“. Jelikož se mezi sebou chlapi navzájem znali, byla rubrika *O jednom z nás* i způsobem, jak dát svým kamarádům najevo vzájemné uznání či sympatie nebo je jejím prostřednictvím poškádlit: „*V Terezíně byl jeden domeček, L 417, a v tom domečku byl domov I a v tom domově byl jeden chlapeček a ten se jmenoval Petr Ginz, povoláním redaktor časopisu „Vedem“. Jinak též soukromý profesor věd všeobecných a ctitel velkého Zwikeneise.*¹⁶⁶ *Jako horlivý Čech opravuje každou pravopisnou nebo mluvnickou chybu. Obzvláště si zakládá na přivlastňovacím zájmeně svůj, svá, své.*“¹⁶⁷

¹⁶⁴ Dětský časopis *Vedem*, A 1317 (sešit I)

¹⁶⁵ *Tamtéž*, A 1317 (sešit II)

¹⁶⁶ Míněn PhDr. Bruno Zwicker

¹⁶⁷ Dětský časopis *Vedem*, A 1317 (sešit II)

Jeden z článků, uveřejněný ve *Vedem* ze dne 15. října 1943, je věnován i profesoru Eisingerovi pod přezdívkou Prcek. Jeho autor z legrace vyslovil, že napíše článek o jednom z nich. Prcek¹⁶⁸ se k tomuto vyjádřil: „*Prosím tě, napiš co chceš, třeba na mě, ale napiš něco!*“¹⁶⁹ Lze říci, že právě tato slova byla podnětem ke vzniku celé rubriky.

3.5.4 Další z rubrik *Vedem*

Mimo mnou výše uvedených rubrik bych zde ráda v krátkosti zmínila i některé další, byť kratší či nepravidelné rubriky časopisu.

Jednou z prvních je rubrika *Chvály a hany* odkazující opět na mravní a etické problémy „Domova.“ Obecně lze říci, že se jedná buďto o krátké pochvalné či kritické sdělení, například: „*Ginz přenechává obyčejné příspěvky svému osudu, a pak je shání po cestě do tiskárny, kde by co vytřepal. Snad není vina jen na jeho straně*“¹⁷⁰ nebo „*Emil Polák ubližuje mladším chlapcům, již 2x zmíněn v rubrice.*“¹⁷¹

Z výše uvedených ukázek lze opět cítit jakýsi výchovný podtext. Tím, že byla jména chlapců bez ladu a skladu ve sdělení jmenována přímo, měla jistě zapůsobit na svědomí dotyčných, nehledě ani na fakt, že se o zmíněných prohřešcích popřípadě pochvale mohli dočíst i ostatní z chlapců.

Další z rubrik, jež se pravidelně objevovala zejména na počátku *Vedem* byla inspirována knihou významného českého spisovatele meziválečné prózy Karla Poláčka, *Muži v offsidu*. Poláček, jenž byl do Terezína převezen 5. července 1943, se podobně jako většina ostatních umělců podílel na kulturním životě ghetta. Křížková s Kotoučem a Ornestem¹⁷² ve své publikaci uvádějí, že se spisovatel rád podílel zejména na kulturním životě mládeže, pro níž připravil celou řadu přednášek o významných osobnostech. Jako většina ostatních byl však i Poláček v říjnu 1944 transportován do Osvětimi, kterou se mu jako zázrakem podařilo přežít. Po přesunu do dalšího z koncentračních táborů, Gleiwitz, už takové štěstí bohužel neměl. Předpokládané datum jeho úmrtí se odhaduje na počátek roku 1945.¹⁷³

¹⁶⁸ Přezdívka Valtra Eisingerova

¹⁶⁹ Dětský časopis *Vedem*, A 1317 (sešit II)

¹⁷⁰ *Tamtéž*, A 1317 (sešit I)

¹⁷¹ *Tamtéž*, A 1317 (sešit II)

¹⁷² KŘÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, J. K. – ORNEST, Z. *Je mojí vlastní hradba ghetta? : básně, próza a kresby terezínských dětí*. Praha: Aventinum, 1995, s. 95

¹⁷³ ČT24. Karel Poláček, milovník židovských anekdot, zemřel v koncentračním táboře. 21. 1. 2010 09:02 [online] [navštíveno 17. dubna 2010] Dostupné na: <http://www.ct24.cz/kultura/literatura/78449-karel-polacek-milovnik-zidovskych-anekdot-zemrel-v-koncentracnim-tabore/>

Na počtu Poláčkova románu *Muži v offsidu* uveřejnila redakce *Vedem* povídky na pokračování pod názvem *Muži v offsidu jedou do Terezína*. Postavy z románu byly přeneseny do prostředí terezínského ghetta a v samotném závěru jsou zařazeny do polského transportu: „A to celý náš transport pojedě do Polska? Ale to jistě ne, Hedvičko, ta mladá děvčata, co mají ženichy v AK¹⁷⁴, ta tady jistě zůstanou. To víš, ženštiny a protekce ... Černá tma byla v dušičce paní Načeradcové. Náhle však vzplanula jiskra naděje v její duši a na myslí jí vytanula švarná postava nosiče kufrů a její vlastní slova: To je jistě AK. ... Tu si paní Načeradcová vzpomněla na zavazadla, prudce zalomila rukama a z mohutných prsou se jí vydral výkřik: „Moje zavazadla,¹⁷⁵ jsme ožebračeni, nemáme již nic!“¹⁷⁶

Poměrně oblíbenou humornou složku tvořila rubrika *Výrok týdne*, omezující se jak již z názvu vyplývá na nejhumornější výrok týdne z řad samotných chlapců. Tím se beze sporu stal chlapec jménem Šnajer, jehož jméno se v souvislosti s výše uvedenou rubrikou objevuje prakticky neustále: „Musím říct zase nějakou blbost, abyste měli v časopise co psát,“¹⁷⁷ či Šnajerova poznámka k pořádanému běhu Terezínem: „A to se bude celou cestu sprintovat?“¹⁷⁸

Velmi významnou, lze říci i poučnou, se stala rubrika *Profily osobností*. Autoři zde ve svých článcích shrnuli důležitá životní data českých i světových osobností, jakož i díla a činy s těmito osobnostmi spjatá. Pro příklad si zde dovolím uvést osobnost Charlieho Chaplina, N. V. Gogola, ale i Ježíše Krista, Mahátma Gándhího a mnohých dalších.

Mezi jedny z posledních zařazují i rubriku *Ze života neživého předmětu*, jež se formou eseje či zamyšlení snaží o přiblížení významu a funkce nejrůznějších předmětů, a jež lze v období pod názvem *Článek o obecných věcech* nalézt i u dětského časopisu *Noviny*.

Mimo vlastní popis neživého předmětu, jakým byl v případě *Novin* například doutník, se u *Vedem* můžeme setkat i se článkem, jenž hovoří o „oživování“ těchto neživých předmětů, v tomto případě pomocí užití nadávek: „Pouze ta věc, která žije ve stálém styku s lidmi, proměňuje se a je již vlastně skoro součástí jejich vlastního života, pouze ta věc se dá nazvat žijící. A jednou z takových věcí je nadávka. „Ty vole blbej, ty kanále ...“¹⁷⁹

¹⁷⁴ Aufbaukommando – označení prvních terezínských transportů s židovskými vězni, ti měli připravit podmínky pro příjezd dalších transportů

¹⁷⁵ Humorná scéna odkazuje na „šlojzování“ během příchodu a odchodu jednotlivých transportů

¹⁷⁶ Dětský časopis *Vedem*, A 1317 (sešit I)

¹⁷⁷ *Tamtéž*, A 1317 (sešit II)

¹⁷⁸ *Tamtéž*, A 1317 (sešit III)

¹⁷⁹ *Tamtéž*, A 1317 (sešit III)

Časopis by se samozřejmě nemohl obejít ani bez příspěvků, týkajících se kulturních aktivit v Terezíně. K tomuto účelu sloužily reportáže spadající pod jednotlivé rubriky podle vlastního zaměření, například *Kulturní referát*, *Divadelní rubrika*, *Sportovní rubrika* či dokonce *Rubrika lékařská*. Všechny z výše uvedených byly však silně závislé na aktuálním kulturním dění.

Redakce *Vedem* neopomněla okomentovat ani aktuální dění ze strany německých příslušníků, jako je tomu například v jedenapadesátém čísle časopisu ze dne 10. prosince 1943. Zde se objevuje zmínka ohledně návštěvy ze stran zahraniční komise tak, jak se o ní zmiňovali již autoři Lagus s Polákem.¹⁸⁰ Komise, ohlášená ghettu, se samozřejmě nekonala, což chlapi z redakce ihned okomentovali slovy: „*To jsem se taky včera nemusel mýt!*“¹⁸¹

Nedílnou součástí časopisu se podobně jako i v případě ostatních terezínských dětských časopisů staly nejrůznější povídky, romány na pokračování, eseje a zamyšlení, básně, kvízy a testy inteligence, z jejichž výsledků si dovolím uvést poslední ukázky: „*Tlustá Berta se říká tlustým ženám ... Sv. Václava zavraždil jeho bratr Prokop Holý ... Lidé nepojídající maso jsou košeráci*“¹⁸² ... *Sv. Václava zavraždila jeho babička.*“¹⁸³

3.5.5 Próza a poezie časopisu *Vedem*

Stejně jako ostatní terezínská dětská periodika je i *Vedem* primárně zaměřen především na originální tvorbu svých autorů. Povídky, komiksy, eseje, kritiky, básně, romány na pokračování a mnoho dalších, to všechno lze nalézt v každém terezínském dětském periodiku.

Jelikož se jedná o jednu z posledních kapitol mé práce a analýza prozaické, stejně jako poetické složky *Vedem* by vydala na práci novou, dovolím si proto tuto kapitolu pouze v krátkosti shrnout.

Podstatná část *Vedem* je beze sporu složena z drobných próz, jimiž časopis zásobovali jednotliví chlapi. Mnohé z nich jsou přitom dílem šéfredaktora Petra Ginze, o jehož odpovědnosti za pravidelný chod časopisu jsem se již několikrát zmínila. Pro příklad lze uvést i Ginzovy povídky *Bláznivý August*, *Zloděj orchidejí* či rubriky *Ze života neživého předmětu*, *Toulky Terezínem* či mnohé eseje a úvodníky.

¹⁸⁰ LAGUS, K. – POLÁK, J. *Město za mřížemi*. Praha: Baset, 2006, s. 144

¹⁸¹ Dětský časopis *Vedem*, A 1317 (sešit II)

¹⁸² Židovský řezník, jenž poráží zvěř a její maso připravuje na základě náboženských předpisů judaismu

¹⁸³ Dětský časopis *Vedem*, A 1317 (sešit I)

Poezie *Vedem* je samozřejmě spjata se jménem talentovaného Hanuše Hachenburga, za nímž však kvalitou nezaostává ani tvorba Zdeňka Ornesta:

Sbohem, léto

*Chtěl bych se rozepsat jako vy, básníci,
o konci jara a lásky, dnech slunečních,
o vlahých večerech za luny mámicí
o ptáčcích, květinách a stromech pučících.*

*Chtěl bych se rozloučit jako vy, svobodní,
s vycházkou do hájů, s řekou a ovocem
tak jako dřív, když jsme byli si podobní
a když jsem nebyl, tak jak dnes, ztrácen.*

*Chtěl bych se rozloučit tak vy s létem.
Se sluncem čistým, jež skrze mříže nezáří.
Polaskat chvíli se s vadnoucím poupětem.
- Nemohu, nemohu, jsem zavřen v žaláři.¹⁸⁴*

Mimo výše uvedených přispěvatelů se v případě poezie můžeme setkat i s poetickou tvorbou Ginze či humornou až ironizující poezií popisující každodenní obrazy terezínského ghetta, jako je tomu v případě *Národních písní terezínských* na motivy známých lidových písní či v tvorbě Josefa Taussiga:

¹⁸⁴ KRÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, J. K. – ORNEST, Z. *Je mojí vlastní hradba ghett? : básně, próza a kresby terezínských dětí.* Praha: Aventinum, 1995, s. 111

Láska ve Šlojzce

*Moje drahá, zlíbal bych tě
od hlavy až k patě –
jenomže máš dvoje šaty
a patery gatě.*

Šťastný otec

*Sakra s těma transportama
je teď pěkněj švic,
ještě štěstí, že kluk dostal
těžkej zápal plic.*

Je libo zákusek?

*Čistý ubrus, vkusné stolky –
tmavě oblečení páni –
rudě nabarvené holky –
společenské žertování –
řízně vyhrávají džezy –
roznáší se káva v sále –
možno dostati i řezy –
(to je ale o dům dále).¹⁸⁵*

¹⁸⁵ KRÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, J. K. – ORNEST, Z. *Je mojí vlastní hradba ghatt? : básně, próza a kresby terezińských dětí.* Praha: Aventinum, 1995, s. 130 - 131

Národní písně tereziánské

- 1) *Ach synku, synečku, doma – li jsi?
Arbeitsamt¹⁸⁶ ptá se, makal – li jsi?
Makal jsem, makal, ale málo,
makání mne již udolalo.*
- 2) *Já jsem malý kuchaříček
sotva štrandlík nesu,
ale když máme knedlíky,
tak jich 12 snesu.*
- 3) *Počkej, já povím, že jsi šlojzoval,
počkej, já povím, že jsi si vzal.
V kuchyni knedlíček, v pekárně chlebiček
Počkej, já povím, že jsi si vzal.*
- 4) *Stojí ghettoš¹⁸⁷ na vartě, na vartě
odznak má na kabátě, kabátě.
zatím co vítr duje, tr duje
cigarety kupuje, kupuje.*
- 5) *Šup sem, šup tam,
elektrika nefunguje,
šup sem, šup tam,
dnes se nesvíí.*
- 6) *Chodíval jsem, chodíval,
do Ústí k transportu,
šlojzoval jsem, šlojzoval,
z potřeby i sportu.*
- 7) *Teče voda v umývárně
Wasserdiens¹⁸⁸ ji hlídá,
ale když ji potřebuješ,
tak je o ni bída.*
- 8) *Stavěli tesaři, stavěli latrínu
vařili kuchaři pokrmy z tuřínu,
a po tom tuřínu v prosinci a v říjnu
chodíme zas denně stále na latrínu.*
- 9) *Jede jede poštovský panáček,
jede jede poštovský pán.
Má s sebou balíky pro pány veliký
ani s lístkem nepřijde k nám.*
- 10) *Já jsem z Kutné Hory, z Kutné Hory
přeškolený švec.
V bance řiditelem, řiditelem,
byla jiná věc.
Když se na mne přijde ptát
nějaký ten kamarád,
já jsem i v civilu, i v civilu
boty dělal rád!*

¹⁸⁶ Německy úřad práce

¹⁸⁷ Tereziánský slangový výraz pro Ghetto wache (židovská policie v ghettu)

¹⁸⁸ Služba, mající na starosti vodu

11) *Strážník jsem a strážník budu,
pendrek v ruce nosit budu.
Pendrek mám od Löwensteina.¹⁸⁹
Co mám dělat nemám šajna.*

12) *Eneky benyky kripo jde,
ábr, klábr, domine,
teď přestanem zpívati
sic nás basa nemine.¹⁹⁰*

Stejně jako v případě časopisů *Domov* či *Bonako*, můžeme se i ve *Vedem* setkat s vyhlášením nejrozmanitějších soutěží. Na rozdíl od výše jmenovaných dětských periodik, pořádala redakce *Vedem* soutěže nejen v psaní, ale též v praktických dovednostech, jak dokládá jedenácté číslo časopisu z roku 1943. Soutěžící zde měli buďto vypracovat písemný referát o osobnosti Mojžíšově nebo na straně druhé vyrobit praktickou pomůcku na manipulaci se suchým lihem, a to pomocí veškerého materiálu, jenž byl v Terezíně k dispozici.

Jedním z vůbec posledních příspěvků do *Vedem* z roku 1944 se stala i pětice povídek různých autorů na stejné téma *Za svitu nočních lamp*. Lze předpokládat, že se v tomto případě mohlo jednat o opětovné vyhlášení soutěže, jejíž soutěžící byli vyzváni k napsání libovolné povídky pod podmínkou zadaného tématu. Jejich komparací by se beze sporu dalo dozvědět mnohé jak o talentu, tak osobnosti jednotlivých autorů.

3.6 Osud časopisu *Vedem* po druhé světové válce

Bezmála osmisetstránkový časopis *Vedem*, jenž byl v Terezíně během válečných let 1942–1944 psán židovskými chlapci „Domova“ č.I na L417, se až na několik výjimek překvapivě zachoval ve své celkové podobě.

O této skutečnosti neměli dokonce ponětí ani ti, kteří měli to štěstí dožít se konce války (viz tabulka č.4) a stejně tak následného osvobození. Jak uvádí sám pan Kurt Jiří Kotouč: „*Užasli nad zázrakem osvobození jsme ani netušili, že se jednomu z nás podařilo zachránit i časopis, do nějž jsme v lágru ukládali své představy o životě a sny o budoucnosti.*“¹⁹¹

Poté, co nacistická okupace roku 1944 viditelně slábla a její dlouhodobé prvenství zažívalo své první porážky, začínaly si být koncem války jisté obě znepřátelené strany.

¹⁸⁹ Velitel vězeňské Ghattowache (židovská policie v ghettu)

¹⁹⁰ Dětský časopis *Vedem*, A 1317 (sešit I)

¹⁹¹ KRÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, J. K. – ORNEST, Z. *Je moje vlastní hradba ghattu? : básně, próza a kresby terezínských dětí*. Praha: Aventinum, 1995, s. 16

Pro svou vlastní záchranu se německá propaganda snažila alespoň zamést stopy veškerých zločinů, spáchaných v letech 1939-1945.

V Terezíně se tato snaha opět projevila zvýšeným odsunem transportů do vyhlazovacích táborů v zahraničí. Díky konečné deportaci se do plynových komor dostala i valná většina chlapců z L417 a z původních přispěvatelů do *Vedem* jich tak nakonec přežilo pouhých patnáct.

Jediným, kdo se konce války a osvobození v květnu roku 1945 dočkal přímo v Terezíně, byl Zdeněk Taussig, kterému se podařilo ukrýt časopis v kovárně za Magdeburskými kasárnami, kde tou dobou pracoval jeho otec.

Po osvobození přivezl časopis s sebou do Prahy, kde jej předal do rukou Jiřího Bradyho a dále pak i Kurtovi Jiřímu Kotoučovi (viz obr.č.50), jediným ŠKIDOVCEM, kteří přežili a s nimiž se mu podařilo znovu navázat kontakt.

Sám Kurt Jiří Kotouč¹⁹² dodává, že o zachování časopisu neměl ani ponětí. Za jeho potenciálního zachránce dokonce považoval paní Laubovou,¹⁹³ která však byla společně i se synem Rudolfem, rovněž ŠKIDOVCEM, transportována do polského koncentračního tábora v Osvětimi.

Poté, co se Kotoučovi podařilo dohledat další přeživší chlapce z bývalého bloku L417, jmenovitě již zmíněného Zdeňka Taussiga, Jiřího Bradyho, ale taktéž i Zdeňka Ornesta, jevila myšlenka ohledně znovu vydání chlapeckého časopisu coby mementa více než reálná.

Avšak veškeré úsilí o vydání *Vedem* bylo v poválečném Československu zmařeno nově nastoleným komunistickým režimem. Ten se k jeho vydání vyjádřil zamítavě a nechal jej tak čekat další desetiletí.

Obsažnější zprávu se, podle samotných Kotoučových¹⁹⁴ slov, podařilo o chlapeckém časopise *Vedem* zveřejnit v časopise *Plamen* teprve roku 1965, tedy v době, kdy česká literatura zažívala mírný ústup ze stran státní cenzury.

Tehdy se podle Kotouče a Ornesta poprvé zvažovalo o vydání vybraných prozaických textů a básní v jedné jediné sbírce. To však obnášelo složitý proces třídění a vybírání z téměř osmisetstránkového materiálu, ke kterému navíc oba autory vázal velmi důvěrný vztah. „Byli jsme s těmi stránkami časopisu příliš niterně spjati, a cit si s nadhledem

¹⁹² KRÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, J. K. – ORNEST, Z. *Je mojí vlastní hradba ghatt? : básně, próza a kresby terezínských dětí*. Praha: Aventinum, 1995, s. 57

¹⁹³ Paní Laubová, dnes Fischerová, žijící v Sao Paulu v Brazílii, z počátku přepisovala chlapcům rukopisy na stroji

¹⁹⁴ KRÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, J. K. – ORNEST, Z. *Je mojí vlastní hradba ghatt? : básně, próza a kresby terezínských dětí*. Praha: Aventinum, 1995, s.16

často protiřečí.“¹⁹⁵ Těmito slovy se Kotouč snaží omluvit svou indispozici ve výběru vhodných textů.

Této nelehké úlohy se nakonec počátkem 70. let ujala paní Marie Rút Křížková, spoluautorka dnešního zkráceného vydání o *Vedem* v podobě knihy *Je mojí vlastní hradba ghatt?: Básně, próza a kresby terezínských dětí* (viz obr.č.51), jíž k danému tématu podle Kotouče vázal rovněž hluboký vztah.

Roku 1972, tedy v době, kdy byl výběr textů dokončen a výsledné dílo bylo prakticky schopno vydání, se však objevil další nečekaný problém. Spoluautoři Křížková, Kotouč a Ornest, kteří ve výše uvedeném roce uzavřeli smlouvu o vydání publikace s Památníkem Terezín a *Severočeským nakladatelstvím*, byli však se svým rukopisem nečekaně odmítnuti.

Na pozadí tohoto zamítavého postoje, který jak se zdá, provázal pokus o vydání *Vedem* již od konce války, stál recenzent rukopisu, dr. Václav Král, DrSc. „*Ve svém kuriózním posudku,*“ jak Kotouč uvádí v úvodu knihy, „*mj. dokázal spojit otázku vydání terezínských dětských próz a veršů s tzv. agresí Izraele proti arabským národům.*“¹⁹⁶ Ke zmíněnému zamítnutí přispěl podle autorových slov i proces, který byl roku 1977 veden proti bratrovi Zdeňka Ornesta, Otovi. Komentář k tomuto procesu společně i s několika úryvky z vlastního rukopisu, byly roku 1978 uveřejněny dokonce v pařížském časopise *Svědectví*.

Oficiálně byl rukopis *Je mojí vlastní hradba ghatt?* veřejnosti poprvé představen v roce 1978, kdy byl samizdatově vydán v ineditní edici *Kvart*. Díky svému ohlasu byl koncem 80. let reeditován a roku 1990 prezentován na knižním veletrhu ve Frankfurtu.

Současná podoba rukopisu z roku 1995 je mimo hlavní texty a básně doplněna též obrazovým materiálem v podobě dochovaných kreseb terezínských dětí a fotografiemi významných terezínských osobností, jakož i samotného města.

Vlastní název rukopisu *Je mojí vlastní hradba ghatt?* není v žádném případě náhodný. Titul byl převzat z básně Hanuše Hachenburga (viz 3.4.3), hlavního přispěvatele poezie a zároveň kamaráda samotného Ornesta i Kotouče. Báseň *Co jsem?*, která byla uvedena v 44.- 45. čísle časopisu *Vedem*, datovaného na 29. říjen 1943, výše uvedená slova obsahuje:

¹⁹⁵ KRÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, J. K. – ORNEST, Z. *Je mojí vlastní hradba ghatt? : básně, próza a kresby terezínských dětí*. Praha: Aventinum, 1995, s. 16

¹⁹⁶ *Tamtéž*, s. 16-17

*„Co jsem?
Ke kterému patřím z národů?
Já děcko bloudící?
Je mojí vlastní hradba ghatt
či země zvající
spějící, rudá, spanilá,
jsou Čechy vlastní svět?
Já duši svojí stojím, rce:
Jsem člověk, světa vpřed!“¹⁹⁷*

¹⁹⁷ Dětský časopis *Vedem*, A 1317 (sešit II)

IV. Závěr

Význam časopisu *Vedem* v terezínském ghettu, tak zní alespoň název mé diplomové práce. Jaký byl tedy význam tohoto periodika, vydávaného v utajení chlapci ve věku od čtrnácti do šestnácti let na L417? A jaký smysl mělo jeho kolování nespočtem rukou ostatních chlapců v „Domově“?

Odpověď na tuto jednoduchou otázku je však poměrně složitá nebo přinejmenším skýtá odpovědi hned několik.

Za prvé bylo psaní terezínských dětských časopisů způsobem, jak se vyrovnat s drsnou realitou 40. let. Jak ve své publikaci uvádějí autoři Lagus s Polákem,¹⁹⁸ kulturní činnost byla vynikajícím dokladem vrozené lidské potřeby tvořit, transformovat své myšlenky a emoce do slov, barev či divadelních představení. „*Možná, když sepíšeme všechny věci, které nám vadí,*“ odpověděl, „*uleví se nám,*“¹⁹⁹ praví Jiří Brady ke své sestře Haně před odjezdem do terezínského ghetta. Kulturní činnost v Terezíně skýtala svým obyvatelům jedinou možnost, jak si navzdory okolním zvěrstvům uchovat lidskou tvář a naději na lepší budoucnost.

Zvláště pak tvorba dětská umocňuje dojem svého příjemce ještě daleko více. Nevinnost, s níž je psána či výtvarně zpracována, odkazuje na silnou vůli žít. Ačkoli je samozřejmé, že si mnohé z dětí svůj tragický konec nedovedly ani představit, stalo se terezínské ghetto místem, v němž se dětská nevinnost střetla s brutální realitou okolního světa. Přerod v „dospělého člověka“, jemuž byly tyto děti tváří v tvář vystaveny, je patrný právě z terezínských dětských periodik a kreseb.

Na začátku stál nápad, který se však během dvou let změnil v pravidelnou a zodpovědnou kulturní činnost. Bez mála osmisetstránkový materiál *Vedem* každým svým číslem reflektuje tuto přeměnu, a to jak po stránce obsahové, tak i osobní. Dětská autoři, jež se na jeho vydávání podíleli, se tak s jeho pomocí stali dospělými a samostatnými osobnostmi.

Další důležitý bod, jenž dětská periodika představovala, měl zejména pedagogický a etický podtext, což byl zcela jistě také původní záměr všech vychovatelů z jednotlivých „Heimů“. Nejen, že se děti v kritickém období od deseti do šestnácti let učily vlastní odpovědnosti a toleranci, získávaly však díky časopisům také cenné informace a poznatky, které by bylo možno v budoucím životě beze sporu uplatnit.

¹⁹⁸ LAGUS, K. – POLÁK, J. *Město za mřížemi*. Praha: Baset, 2006, s. 142

¹⁹⁹ LEVINE, K. *Hanin kufřík: příběh dívky, která se nevrátila*. Praha: Portál, 2003, s. 36

Nedílnou složkou veškeré kulturní činnosti, v níž ani terezínské dětské časopisy netvoří žádnou výjimku, je beze sporu složka humorná. Každý z časopisů měl ve svém repertoáru minimálně jednu humornou povídku, příhodu, komiks či báseň sloužící k pobavení a dobré náladě. Neboť stejně tak jako kulturní činnost, pramení i humor z hlubokých vnitřních potřeb²⁰⁰ a nechá člověka alespoň na chvíli zapomenout na bolestnou skutečnost.

V rámci významu časopisu *Vedem* je nutno zmínit i vlastní složku uměleckou. Lze říci, že právě existence tohoto periodika jednak rozvíjela mimořádný talent a tvůrčí činnost jednotlivých osobností, jakou byl například Petr Ginz, či na straně druhé rovněž pomáhala mnohé talenty i objevit, jako je tomu v případě Hanuše Hachenburga, Zdeňka Ornesta či Hanuše Becka.²⁰¹

Mimo to se časopis stal i zdrojem zpráv o událostech, které se v terezínském ghettu kdy odehrály, od kulturních aktivit počínaje, přes fotbalové zápasy až po Němci pořádané zkrášlovací akce. Jeho autorům sloužil rovněž k veřejným omluvám a výzvám k ostatním chlapcům z „Domova.“

Časopis *Vedem* je jednak významnou literární památkou, jenž reflektuje dětskou kulturní činnost v Terezíně, jednak též významným svědectvím o dětském životě v ghettu.

V rámci psaní své diplomové práce jsem vycházela jak ze sekundární literatury vztahující se k tématu, tak i z archivních materiálů Památníku Terezín a Židovského muzea v Praze. V případě citací z jednotlivých dětských periodik jsem ponechala původní gramatickou stavbu vět i pravopis, nevyjímaje ani gramatické chyby dětských autorů, hláskové a tvarotvorné odlišnosti, užití hovorové češtiny či slangovou terminologii složenou z četných germanismů.

Terezínská dětská periodika jsou velmi cennou a významnou literární památkou, vztahující se ke kulturní činnosti v terezínském ghettu v letech 1942 – 1944 a zcela jistě si zaslouží pozornost naší společnosti. Vedle nejznámějšího a nejzachovalejšího časopisu *Vedem* se zde však nachází ještě dalších sedm dětských periodik, jenž by si beze sporu zasloužilo svou vlastní analýzu, na níž se v rámci zaměření mé práce bohužel dostalo pouze minimálně.

²⁰⁰ KÁRNÁ, M. – KÁRNÝ, M. *Terezínské studie a dokumenty, 1997 Humor jako zbraň* – Ruth Bandyová. Praha: Akademia, 1997, s. 228

²⁰¹ Hanuš Beck byl talentovanou osobností terezínského divadla, do časopisu *Vedem* přispěl několika články

Věřím, že svým obsahem přispěje má práce k budoucím studiím, týkajícím se nejen chlapeckého časopisu *Vedem*, ale stane se rovněž inspirací k detailní analýze dalších ze zbývajících terezínských dětských periodik.

Zároveň také doufám, že díky ní nebude zapomenuta ani redakce *Vedem*, na jejíž existenci se po dobu dvou let podíleli desítky chlapců z „Domova“ č.I bloku L417, z nichž jen nemnohým se podařilo konce války dožít (viz obr.č.52). Odkaz, který chlapci tímto časopisem zanechali, svědčí nejen o silné vůli žít, ale zároveň o předčasném dospívání, které byly všechny terezínské děti nuceny podstoupit. Slovy šestnáctileté ruské dívky Iny Konstantinové: „*Je těžké ztrácet všechno, co je blízké a drahé, ale nejtěžší ze všeho je ztrácet dětství.*“²⁰²

²⁰² HOLLIDAY, L. *Children in the holocaust and World War II*. Praha: Prostor, 1997, s. 215

V. Literatura a webové stránky

5.1 Primární literatura

Ascher R., vzpomínka č. 2047 (A 6585), s. 2

Dětský časopis *Bonako*, A 1846

Dětský časopis *Domov*, A 11 461

Dětský časopis *Hlas pudy Q306*, inv.č. 306a

Dětský časopis *Kamarád*, inv.č. 306c

Dětský časopis *Nešar*, inv.č. 306d

Dětský časopis *Rim, Rim, Rim*, A 1189

Dětský časopis *Sešit*, A 1318

Dětský časopis *Vedem*, A 1317 (sešit I, II, III a IV)

Engländer R., vzpomínka č. 438 (A 4231), s. 1

Klein O., vzpomínka č. 252 (A 4044), s. 1

Koncepty k dětskému časopisu *Rim, Rim, Rim*, A 1190

Poláček J., vzpomínka č. 1704 (A 6226), s. 2-3

Polák E., vzpomínka č. 1190 (A 5589), s. 2

Schimmerling S., vzpomínka č. 2228 (A 7641), s. 1

Vzpomínky oddělení pro dějiny šoa, kazeta č.130ab (přepis) 9. 6. 1992, ŽMP

Vzpomínky oddělení pro dějiny šoa, kazeta č. 893ab (přepis) 6. 11. 2000, ŽMP

Vzpomínky oddělení pro dějiny šoa, kazeta č. 328 (přepis) 15. 6. 1994, ŽMP

Vzpomínky oddělení pro dějiny šoa, kazeta č. 078 a-c, ŽMP

Vzpomínky oddělení pro dějiny šoa, kazeta č. 332 a-b 29. 6. 1994, ŽMP

5.2 Sekundární literatura

ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945 tvář nuceného společenství I. Dějiny*. Brno: Barrister & Principal, 2003, ISBN 80-86598-29-2

AUŘEDNÍČKOVÁ, A. *Tři léta v Terezíně*. Praha: Alois Hynek, 1945

BERROVÁ, H. *Deník: deník židovské dívky v okupované Francii 1942-1944*. Praha: Vyšehrad, 2009

BLODIG, V. – KŘÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, K. J. *Kultura proti smrti Stálé expozice Památníku Terezín v bývalých Magdeburských kasárnách*. Praha: OSWALD, 2002, ISBN 80-85433-82-6 (česká verze)

BRENNER-WOHN SCHICK, H. *Děvčata z pokoje 28: přátelství, naděje a přežití v Terezíně*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu – Barrister & Principál, 2007

BUBENÍČKOVÁ, R. *Tábory utrpení a smrti*. Praha: Svoboda, 1969

CÍLEK, R. *Holocaust: --a Bůh tehdy mlčel : tři osudy a jeden proces : pohled do zákulisí nacistických vyhlazovacích záměrů*. Český Těšín: Agave, 2003, ISBN 80-86160-75-0

FRANKOVÁ, A. *Deník Anny Frankové*. Praha: Lidové noviny, 1992, ISBN 80-7106-048-8

HOLLIDAY, L. *Children in the holocaust and World War II*. Praha: Prostor, 1997, ISBN 80-85190-56-7

HOMEROVÁ, M. *Holocaust a lidské chování: Tváří v tvář historii a nám samým*. 199-

HOŘEC, J. *Deníky dětí : deníky a zápisky z koncentračních táborů*. Praha : Naše vojsko, 1961

HRABÁK, J. – JEŘÁBEK, D. – TICHÁ , Z. *Průvodce po dějinách české literatury*. Praha : Orbis, 1976

CHLÁDKOVÁ, L. *Člověk není číslo : literární a výtvarné práce českých dětí : výběr ze soutěží pořádaných Památníkem Terezín*. Terezín: Památník Terezín, 1998

KÁRNÁ, M. – KÁRNÝ, M. *Terezínské studie a dokumenty, 1997*. Praha: Akademia, 1997, ISBN 80-200-0615-X

KÁRNÁ, M. – KÁRNÝ, M. – LORENZO VÁ, E. *Terezínské studie a dokumenty, 1998*. Praha: Akademia, 1998, ISBN 80-200-0682-6

KÁRNÁ, M. – KÁRNÝ, M. “Terezínští dětské vězňové.“ *Terezínské listy Sborník Památníku Terezín*. Praha, 1994, roč.22, s. 25

KOHN OVÁ, V. *Deník Věry Kohnové*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2006, ISBN 80-86057-40-2 (váz.)

KOSTĚRINOVÁ, N. *Deník Niny Kostěrinové*. Brno: Svět sovětů, 1964

KŘÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, J. K. – ORNEST, Z. *Je mojí vlastní hradba ghett? : básně, próza a kresby terezínských dětí*. Praha: Aventinum, 1995, ISBN 80-7151-528-0

KŘÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, J. K. – ORNEST, Z. “Světélka v noci – Po nich vztahujeme ruce.“ *Terezínské listy Sborník Památníku Terezín*. Praha, 1973, roč.3, s. 34

KŘÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, J. K. – ORNEST, Z. *We are children just the same : Vedem, the secret magazine of the boys of Terezín*. Praha: Aventinum, 1995, ISBN 80-85277-50-6

LAGUS, K. – POLÁK, J. *Město za mřížemi*. Praha: Baset, 2006, ISBN 80-7340-088-X (váz.)

LAUSCHEROVÁ, I. “Ze zápisů a pamětí terezínského čísla.“ *Terezínské listy Sborník Památníku Terezín*. Praha, 1985, roč.14, s. 60

LEHÁR, J. – STICH, A. – JANÁČKOVÁ, J. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2004, ISBN 80-7106-308-8 (sic)

LEVINE, K. *Hanin kufřík: příběh dívky, která se nevrátila*. Praha: Portál, 2003, ISBN 80-85608-70-7 a 80-7178-796-5

MAKAROVÁ, E. *Friedel Dicker-Brandeisová: Život pro umění a ponaučení*. Český Krumlov: Egon Schiele centrum, 2000

MAKAROVÁ, E. *Univerzita přežití : Osvětová a kulturní činnost v terezínském ghettu 1941-1945*. Praha: G plus G, 2002, ISBN 80-86103-54-4

MINÁČ, M. *České a slovenské děti za II. světové války: Nickyho rodina, domov pro cizince*. Praha: W.I.P., 2006, ISBN 80-239-8482-9 (brož.)

NOVÁK, V. *Malá pevnost Terezín*. Praha: Naše vojsko, 1976

ORTEN, J. *Nech slova za dveřmi*. Praha: Dokořán, 2003, ISBN 80-86569-55-1

PESCHEL, L. *Divadelní texty z terezínského ghetta*. Praha: Akropolis, 2008, ISBN 978-80-86903-82-8

POLÁK, E. “Terezínská republika Škid.“ *Terezínské listy Sborník Památníku Terezín*. Praha, 1993, roč.21, s. 81

POSSELTOVÁ-LEDEREROVÁ, H. *Máma a já : (Terezínský deník)*. Praha: G plus G, 1997, ISBN 80-86103-00-5

PRESSBURGER, C. *Deník mého bratra: zápisky Petra Ginze z let 1941-1942*. Praha: Trigon, 2004, ISBN 80-86159-53-1

REDLICH, E. *Zítřejedem, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1.1.1942-22.10.1944*. Brno: Doplněk, 1995, ISBN 80-85765-40-3 (váz.)

STEINER, F. *Fotbal pod žlutou hvězdou: neznámá kapitola hry, která se hrála před smrtí*. Praha: Olympia, 2009, ISBN 978-80-7376-139-4 (brož.)

ŠORMOVÁ, E. *Divadlo v Terezíně 1941-1945*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1973

WEHLE, J. “Učitelka dětí.“ *Terezínské listy Sborník Památníku Terezín*. Praha, 1989, roč.17, s. 36

Dětské kresby na zastávce smrti : Terezín 1942-1944. Praha: Státní židovské muzeum, 1959

5.3 Webové stránky

Bílá, Martina. V úkrytu i v koncentračním táboře – osudy židovských dětí za 2.světové války. 15.3.2009 7:00. [online] [navštíveno 7. března 2010] Dostupné na: <http://www.radio.cz/cz/clanek/114127>

ČT24. Karel Poláček, milovník židovských anekdot, zemřel v koncentračním táboře. 21. 1. 2010 09:02 [online] [navštíveno 17. dubna 2010] Dostupné na: <http://www.ct24.cz/kultura/literatura/78449-karel-polacek-milovnik-zidovskych-anekdot-zemrel-v-koncentracnim-tabore/>

Editor: education@terezinstudies.cz Petr Ginz. aktualizace 17.1.2003 [online] [navštíveno 13. července 2009] Dostupné na: <http://www.holocaust.cz/cz2/history/people/ginz>

Editor: education@terezinstudies.cz Alfred (Fredy) Hirsch. Aktualizace 3. 3. 2004 [online] [navštíveno 17. říjen 2009] Dostupné na: <http://www.holocaust.cz/cz2/history/people/hirsch>

Gazsi, Roman. Pevnost Terezín. 4. 4. 2003 aktualizace: 17. 10. 2009 [online] [navštíveno 25. října 2009] Dostupné na: <http://richard-1.com/terezin/index.htm>

Horák, Jan. Kresba českého chlapce již míří do kosmu. ČTK čt 16.1.2003 [online] [navštíveno 13. července 2009] Dostupné na: <http://www.novinky.cz/zahranicni/978-kresba-ceskeho-chlapce-jiz-miri-do-kosmu.html>

Janík, Břetislav. Společná emise české a izraelské pošty: Petr Ginz “POHLED Z MĚSÍCE NA PLANETU ZEMI“. Praha, 4. 7. 2003 [online] [navštíveno 13. července 2009] Dostupné na: <http://www.japhila.cz/petice.htm>

Katastrofy.info.Columbia. [online] [navštíveno 13. července 2009] Dostupné na: <http://katastrofy.info/columbia.htm>

Martin Glas. [online] [navštíveno 25. října 2009] Dostupné na: <http://www.neztratitviru.net/Martin/Martin.htm>

Motl, Stanislav. Navždy mladý Petr Ginz. 11. 5. 2007 [online] [navštíveno 13. července 2009] Dostupné na: <http://www.pozitivni-noviny.cz/cz/clanek-2007050048>

Motl, Stanislav. Dvě setkání s osudem. Reflex 06/2003 (Tištěný Reflex, 9.2.2003). [online] [navštíveno 7. března 2010] Dostupné na: <http://www.reflex.cz/Clanek11708.html>

Motl, Stanislav. Kdo byl Petr Ginz?. Reflex 29/2002 (Tištěný Reflex, 18.7.2002). [online] [navštíveno 7. března 2010] Dostupné na: <http://www.reflex.cz/Clanek12766.html>

Olšer, Břetislav. Tragedie hyenismu a lidství v Terezíně a v Treblince ... pá 25. 9. 2009 [online] [navštíveno 17. října 2009] Dostupné na: <http://olser.blog.idnes.cz/c/102627/Tragedie-hyenismu-a-lidstvi-v-Terezine-a-Treblince.html>

Památník Terezín národní kulturní památka. Aktualizace 5. 10. 2009 [online] [navštíveno 9. října 2008] Dostupné na: <http://www.pamatnik-terezin.cz/showdoc.do?docid=4>

Památník Terezín. [online] [navštíveno 17. října 2009] Dostupné na: <http://www.mesto-terezin.cz/expozice-pamatniku.php>

Pelach, Ján. „O židovskej výchove (myšlenky z časopisu vedem I)“ [online] [navštíveno 31. srpna 2009] Dostupné na: <http://delet.sk/showarticle.php?articleID=1146>

Procházková, Žaneta. Literatura. Obecné články (literatura, kultura, historie) Básně dětí z terezínského ghetta 1941-1945. 28. 10. 2006 [online] [navštíveno 26. října 2009] Dostupné na: <http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=20037>

Ros@ a Reinhard. Chronologie dějin holocaustu. [online] [navštíveno 17. října 2009] Dostupné na: <http://www.nemci-2ww.estranky.cz/stranka/holocaust>

Svobodová, Kateřina. Terezínské dětské časopisy 15. 1. 2009 [online] [navštíveno 24. října 2009] Dostupné na: <http://clanky.rvp.cz/clanek/o/z/2892/TEREZINSKE-DETSKE-CASOPISY.html/>

Šteflová, Lenka. Kamarád, dětský časopis z terezínského ghetta (bakalářská diplomová práce). Brno 2007 [online] [navštíveno 18. dubna 2010] Dostupné na: http://is.muni.cz/th/144293/fss_b/Lenka_steflova_Bak_prace-2.doc

Terezín. [online] [navštíveno 2. ledna 2010] Dostupné na: <http://www.koncentracni-tabor.ic.cz/terezin.html>

Vidláková, Michaela. Terezínští vychovatelé. 28. 1. 2001 [online] [navštíveno 25. října 2009] Dostupné na: <http://www.terezinstudies.cz/cz2/TI/newsletter/newsletter19/vychovatele>

Židovské muzeum v Praze. Archív zpravodajů. Zpravodaj 2001/4. Nové přírůstky do oddělení holocaustu. [online] [navštíveno 24. října 2009] Dostupné na: <http://www.zidovskemuzeum.cz/cz/cz014.htm>

Židovské muzeum v Praze. Sbírký a fondy. Friedl Dicker-Brandeisová. [online] [navštíveno 10. března 2010] Dostupné na: <http://www.jewishmuseum.cz/cz/czfdb.htm>

VI. Přílohy

Tabulka č.1 Příslušníci jednotlivých států, kteří byli vězněni v Terezíně

(Stav v době osvobození 24. května 1945)

Zdroj: LAGUS, K. – POLÁK, J. *Město za mřížemi*. Praha: Baset, 2006

Argentina	1
Belgie	51
Bulharsko	2
bývalé Československo	3 833
Ecuador	9
Francie	196
Holandsko	842
Honduras	10
Itálie	78
Jugoslávie	154
Kuba	1
Lotyšsko	43
Litva	39
Lucembursko	6
Maďarsko	7 648
Německo (Říše)	6 621
Nicaragua	2
Norsko	1
Palestina	2
Paraguay	11
Peru	3
Polsko	3 519
Rumunsko	73
Řecko	71
San Salvador	11
SSR	124
Španělsko	1
Švédsko	6
Švýcarsko	1

Turecko	7
USA	17
Velká Británie	11
státní příslušnost nedoložena	1 649
celkem	24 961

Bubeníčková²⁰³ ve své knize uvádí, že do celkového počtu nejsou zahrnuti příslušníci dánského království, kteří byli do Terezína dopraveni těsně před osvobozením Švédským červeným křížem.

Tabulka č.2 Terezínské děti v zaměstnání

Zdroj: LAGUS, K. – POLÁK, J. *Město za mřížemi*. Praha: Baset, 2006

Zemědělství	560
Výroba	401
Pomocné služby	536
Zdravotnictví	176
Celkem	1 673 dětí

Tabulka č.3 Počet dětí v Terezíně v letech 1941-1944

Zdroj: KÁRNÁ, M. – KÁRNÝ, M. "Terezínští dětští vězňové." *Terezínské listy Sborník Památníku Terezín*. Praha, 1994, roč.22,

Rok uvěznění	Počet dětí
1941	516
1942	4 955
1943	1 202
1944 (do 30.9.)	734
celkem	7 407

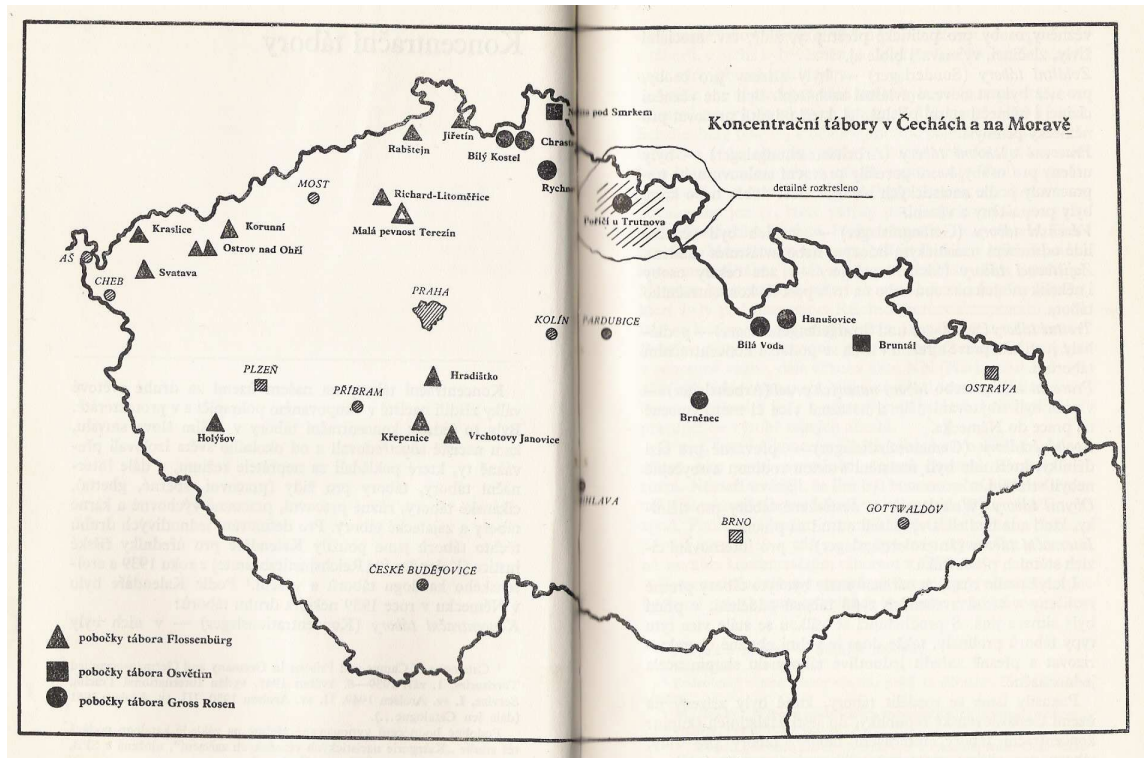
²⁰³ BUBENÍČKOVÁ, R. *Tábory utrpení a smrti*. Praha: Svoboda, 1969

Tabulka č.4 Seznam chlapců z L 417 sestavený Kurtem Jiřím Kotoučem a Jiřím Bradym
 Zdroj: KŘÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, J. K. – ORNEST, Z. *Je moje vlastní hradba ghatt? : básně, próza a kresby terezínských dětí*. Praha: Aventinum, 1995

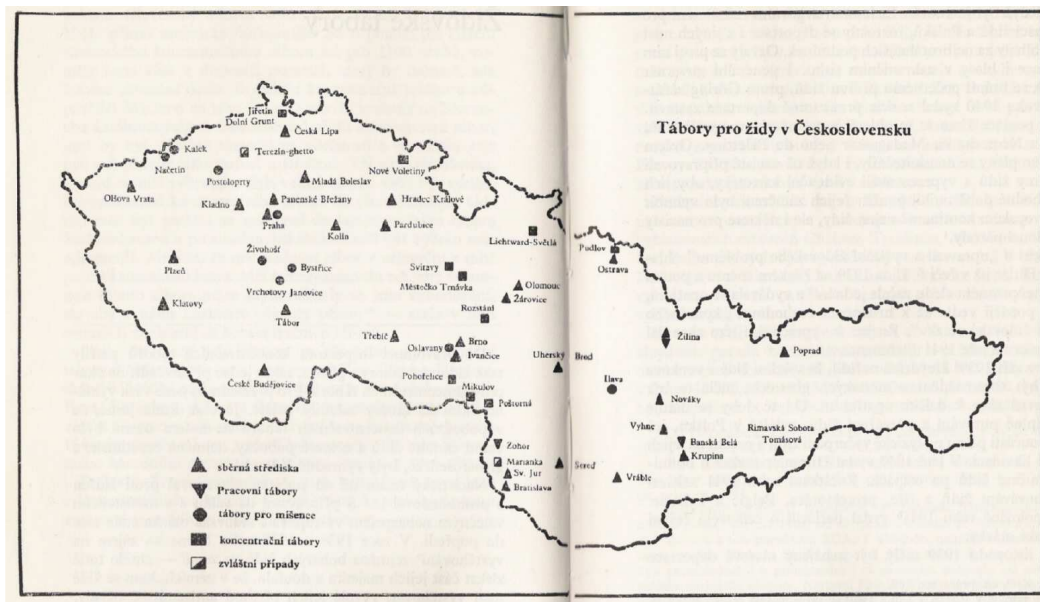
Přežili	Zahynuli
Juda Bacon, Jan Boskovic, Jiří Brady, Toman Brod, Adolf Bunsel, Mendel Kopelovič, Kurt Jiří Kotouč, Pavel Kumermann, Felix Kurschner, Leopold Löwy, Miroslav Neumann, Zdeněk Ohrenstein (Ornest), Erik Pollak, Zdeněk Taussig, Jaroslav Žatečka	Jiří Bauer, Hanuš Beamt, Hanuš Beck, ? ²⁰⁴ Benjamin, Zdeněk Bienenfeld, Bedřich Blum, Jiří Bruml, František Feuerstein, Kurt Fischer, Herbert Fischl, Petr Fischl, Zdeněk Freund, Jiří Frisch, Robert Gelb, Petr Gelber, Petr Ginz, Kurt Gläsner, Pavel Goldstein, Rudolf Gottlieb, Jiří Grünbaum, ? Grünwald, Rudolf Haas, Hanuš Hachenburg, Hanuš Heller, Jiří Herrmann, Bedřich Hoffmann, Adolf Immergut, Hanuš Kahn, Hanuš Kalich, Hanuš Kauders, Beno Kaufmann, Arnošt Kohn, Hanuš Kominík, Jiří Kosta, Hanuš Kraus, Rudolf Laub, Petr Lax, Jiří Lebenhart, Karel Liebstein, ? Liechtenstein, Wiki Löwy, Herbert Maier, Leoš Marody, Jiří Metzl, Emanuel Morgenstern, Emanuel Mühlstein, Ota Pacovský, Norbert Picela, Harry Pick, Jiří Pick, René Pick, Hanuš Pollak, Zdeněk Pollak, Ralph Popper, ? Rosenberger, Walter Roth, Otto Sedláček, Kurt Segal, Harry Stern, Karel Stern, Hanuš Sternschus, Otto Šindler, Wiki Tauber, Jiří Taussig, Herman Teichner, Egon Tenzer, Bedřich Vielgut, Jiří Vohryzek, Zdeněk

²⁰⁴ Samotní autoři si nebyli jistí jménem či příjmením dotyčného

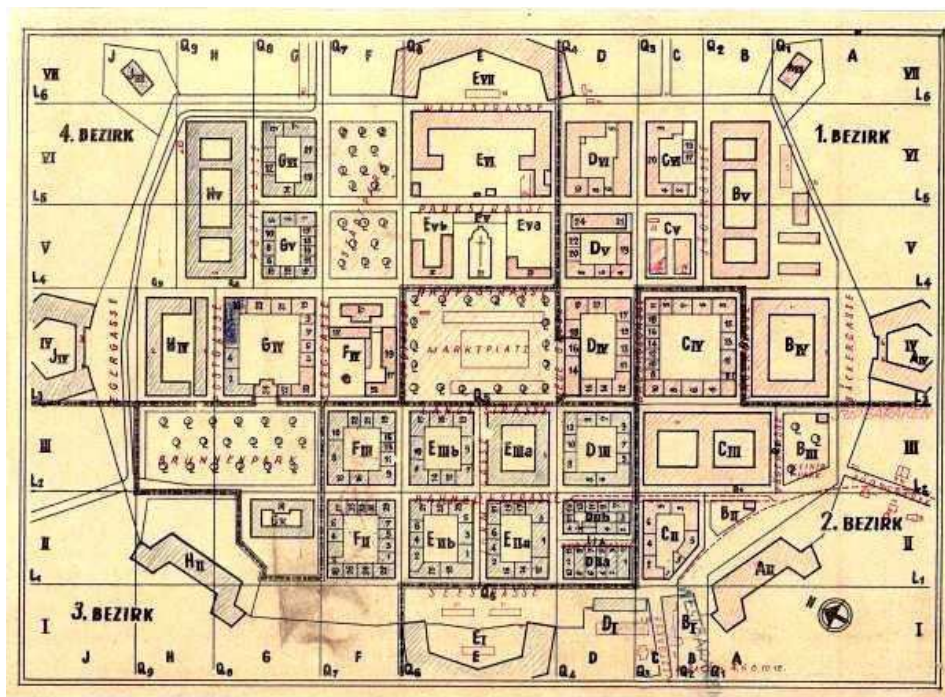
	Vohryzek, (Jiří) Jan Volk, Hanuš Weil, Zdeněk Weinberger, Zdeněk Weiner, ? Weisskopf, Laci Willheim, Jiří Zappner, Erich Zinn
--	--

Obr. č.1 Mapa č.1 Koncentrační tábory v Čechách a na Moravě
Zdroj: BUBENÍČKOVÁ, R. *Tábory utrpení a smrti*. Praha: Svoboda, 1969

Obr. č.2 Mapa č.2 Židovské tábory v bývalém Československu
Zdroj: BUBENÍČKOVÁ, R. *Tábory utrpení a smrti*. Praha: Svoboda, 1969

Obr. č.3 Mapa č.3 Pevnostní město Terezín – Hlavní pevnost
 Zdroj: http://www.pragap.com/fotografie/pamatnik_terezin_mapa.jpg

Obr. č.4 Mapa č.4 Pevnostní město Terezín
 Zdroj: http://richard-1.com/terezin/mapy/mapa_2.jpg

Obr. č.5 Pohled na Památník Terezín před vstupem do Malé pevnosti
Vlastní zdroj

RECITAČNÍ VEČERY

Název	Vedl	Premiéra	Počet
1. Wolkerův večer	Jiří Strass	Prosinec	
2. Jiří Wolker: Hrob	Vlasta Schönová	Leden	9
3. Neruda, Dyk, Halas	Schorsch	Březen	7
4. Karel Hynek Mácha: Máj	Vlasta Schönová	Květen	10
5. Edison, Zhasněte světla	Otakar Růžička	Červenec	13
6. Večer českých balad	Fischerová	Srpen	2
7. Recitační soubor ve dvorech	Löwy — Skall	Září	21
8. Rimbaud	Fischerová — Schorsch	Září	3
9. Dybuk	Rejšík	Říjen	2
10. Heinrich Heine	Zdeněk Jelínek	Říjen	2
11. Kafka	Fried — Schorsch	Říjen	3
12. Kassandra	Nora Fried	Říjen	6
13. Bednář	Schorsch	Říjen	1
14. Radúz a Mahulena	Vlasta Schönová	Říjen	2
15. Scény z Molièra	Zelenka — Schorsch	Listopad	2
16. Vítězslav Nezval: Manon	Nora Fried	Prosinec	5
17. Čapkův večer	Poláček — Schorsch	Prosinec	1
18. Shakespeareovy sonety	Nora Fried	Prosinec	2
19. Negerské písně	Nora Fried	Prosinec	1
20. Gogolův večer	Taussig — Fried	Prosinec	1
21. Oko za oko	Tůma — Schorsch	Leden	4
22. Recitace na dětských marodkách	Háková — Schorsch	Leden	19
23. Čínská poesie	Zdeněk Jelínek	Leden	5
24. Gellner	Taussig — Schönová	Leden	2
25. Pražské písně kramářské	Nora Fried	Leden	2
26. První katilinárka	Gustav Schorsch	Leden	4
27. Wolkerovy balady	Skall — Nora Fried	Únor	2
28. Morgenstern	Nora Fried	Únor	3
29. Písně námořníků	Nora Fried	Únor	1
30. O dobrodružných cestách	Klein	Březen	3
31. De Costerův večer	Taussig — Nora Fried	Březen	3
32. Josef Hora	Gustav Schorsch	Březen	1
33. Lidové divadlo	Fried — Reiner — Zelenka	Březen	1
34. Asagao	Fischl — Zelenka	Březen	1
35. Jindřich Kohn	Weidmann — Schorsch	Březen	1

Obr. č.6 Seznam recitačních večerů s jejich autory a tématy

Zdroj: LAUSCHEROVÁ, I. "Ze zápisků a pamětí terezínského čísla." *Terezínské listy Sborník Památníku Terezín*. Praha, 1985, roč.14

Název	Vedl	Premiéra	Počet
36. Překlady hebrejských textů	Murmelstein — Schorsch	Březen	2
37. Adolf Loos a jeho články	Arch. Frant. Zelenka	Březen	1
38. Král Oidipus	Zdeněk Jelínek	Březen	1
39. Sen noci svatojánské	Freudenfeld	Březen	1
40. Překlady hebr. textů II. díl	Murmelstein — Freudenfeld	Duben	1
41. Česká humoristická prosa	Taussig	Duben	1
42. Lidová poesie	Nora Fried	Duben	1
43. Lidové písně	Nora Fried	Duben	1
44. Večer pohádek	Vlach	Duben	1
45. Aristofanes: Žáby	Jan Fischer	Duben	1
46. Jaroslav Seifert	Nora Fried	Duben	1
47. Robert David	Eisner	Duben	1
48. Čeští symbolisté	Zdeněk Böhm	Duben	1
49. Večer české poesie	Kavan — Polák	Červen	1
50. Večer slovesné tvorby	Dr. Karel Fleischmann	Červenec	1
České literatuře věnováno		118 večerů (25 premiér)	
Přeložené literatuře věnováno		53 večery (21 premiéra)	
		Celkem	171

ČINNOST ČESKÉHO DIVADLA V TEREZÍNĚ

Název představení a autor	Vedení	Měsíc premiéry	Počet představení
1. Gonda Redlich: Velký stín	V. Schönová	Říjen 1942	3
2. A. P. Čechov: Námluvy (Medvěd, Nabídnutí k sňatku)	O. Růžička	Listopad 1942	14
3. Jean Cocteau: Lidský hlas	V. Schönová		11
4. Zdeněk Jelínek: Komédie o pastí	Z. Jelínek	Listopad 1942	19
5. Jiří Wolker: Hrob	V. Schönová	Leden 1943	9
6. K. J. Erben: Kytice	O. Růžička		20
7. Loutky	G. Schorsch	Květen 1943	25
8. F. Langer: Velbloud uchem jehly	V. Schönová	Červen 1943	26
9. Lásky hra osudná	J. Strass	Červenec 1943	21
10. François Villon	I. Dodalová	Červenec 1943	38
11. Zabitý	Schwarz	Červenec 1943	2
12. Georges Dandin	F. Zelenka		
	O. Růžička	Říjen 1943	9
13. Gogol: Ženitba	G. Schorsch	Leden 1944	22
14. Esther	N. Fried	Duben 1944	8 + 7 = 15 cel.
Celkem			220

Obr. č.7 Seznam recitačních večerů s jejich autory a tématy, terezínská divadelní představení:

Zdroj: LAUSCHEROVÁ, I. "Ze zápisů a pamětí terezínského čísla." *Terezínské listy Sborník Památníku Terezín*. Praha, 1985, roč.14

REVUE A KABARETY

Název	Vedl	Premiéra	Počet představení
1. Pestrý večer	T. Rosenbaum	6. prosinec 1941	1
2. Vyšlojzované divadlo	J. Lustig	24. listopad 1942	5
3. Všechno jde	K. Švenk	24. května 1942	42
4. Ghetto sobě	K. Švenk	Srpen 1942	38
5. Princ Bettliegend	J. Lustig		25
6. Ať žije život (!)	K. Švenk		20
7. Všechno jde aneb Totéž, ale jinak	K. Švenk	Březen 1944	29
8. Smějte se s námi	Dr. F. Porges		22
Celkem			182

DĚTSKÁ PŘEDSTAVENÍ

Název	Vedl	Premiéra	Počet představení
1. Broučci	V. Schönová	Květen 1943	32
2. Jirkův velký vynález	Neumann	Červenec 1943	21
3. Pohádka o kapce vody		Červenec 1943	5
4. Vlka	Nora Fried	Říjen 1943	7
5. Květovaný kůň	Fried — Reiner	Prosinec 1943	7
Celkem			72

LOUTKOVÉ HRY

Název	Vedl	Premiéra	Počet představení
1. Začarované housle	Dubský		3
2. Cirkus	Freud	Červenec 1943	15
Celkem			18

Omezený rozsah této stati nedovoluje zaznamenat zde v plné míře výsledky kritického rozboru. Musím se proto omezit na jeho nejpodstatnější rysy.

Obr. č.8 Tereziánská divadelní představení a kabaret:
Zdroj: LAUSCHEROVÁ, I. "Ze zápisků a pamětí tereziánského čísla." *Tereziánské listy Sborník Památníku Terezián*. Praha, 1985, roč.14

Obr. č.9 Expozice věnovaná výtvarnému umění v terezínském ghettu
Vlastní zdroj

Obr. č.10 Expozice věnovaná výtvarnému umění v ghettu
Vlastní zdroj

Obr. č.11 Expozice věnovaná terezínské divadelní činnosti
Vlastní zdroj

Obr. č.12 Expozice věnovaná divadelní činnosti
Vlastní zdroj

Obr. č.13 Expozice věnovaná divadelní činnosti
Vlastní zdroj

Obr. č.14 Expozice věnovaná pedagogické činnosti v terezínském ghettu
Vlastní zdroj

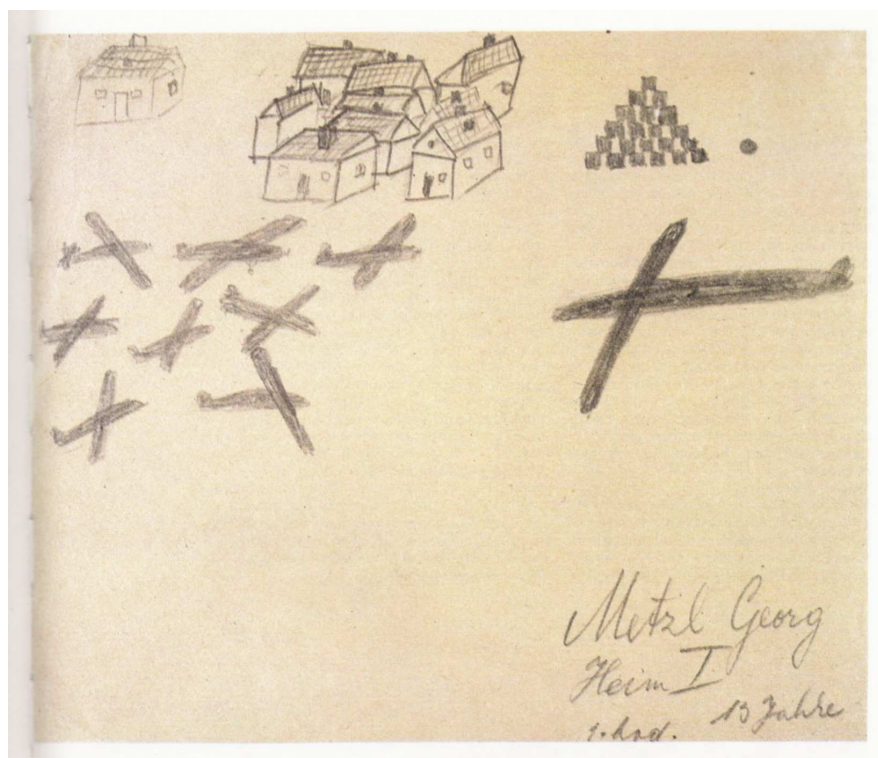

Obr. č.15 Friedl Dicker-Brandeisová

Zdroj: WEHLE, J. "Učitelka dětí." *Tereziánské listy Sborník Památníku Terezín*. Praha, 1989, roč.17

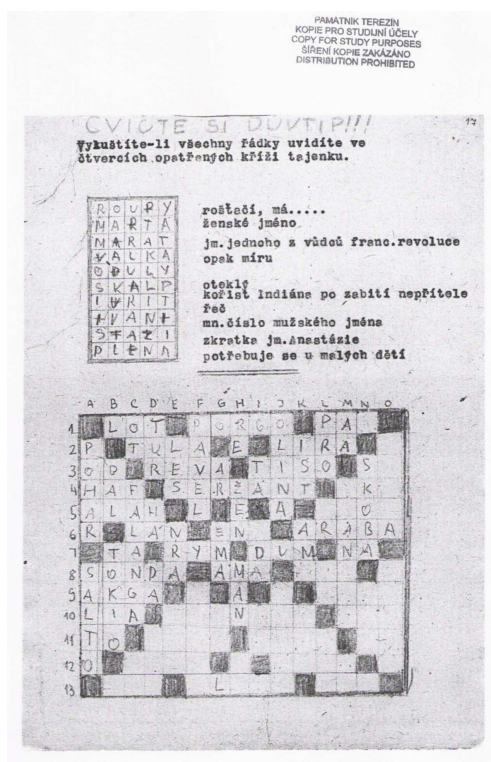
Obr. č. 16 Ukázka dívčího obrázku od Margit Gerstmannové
 Zdroj: KŘÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, J. K. – ORNEST, Z. *Je mojí vlastní hradba ghatt? : básně, próza a kresby tereziánských dětí.* Praha: Aventinum, 1995

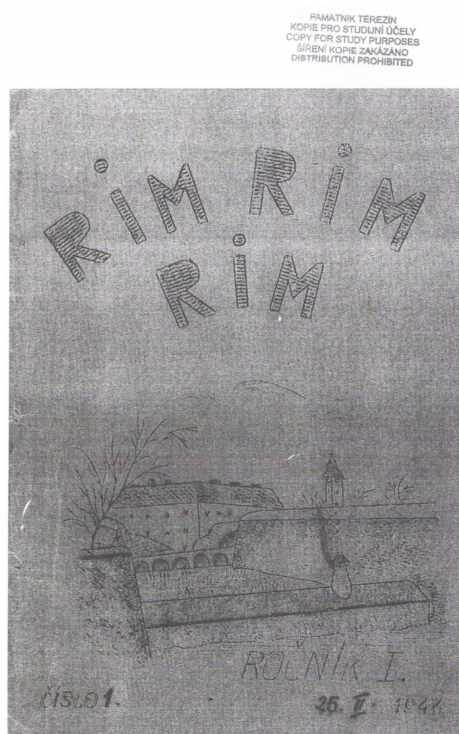
Obr. č.17 Ukázka chlapecké tvorby od Jiřího Metzla
 Zdroj: KŘÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, J. K. – ORNEST, Z. *Je mojí vlastní hradba ghatt? : básně, próza a kresby tereziánských dětí.* Praha: Aventinum, 1995

Obr. č.18 Tereziánské dětské časopisy
Vlastní zdroj

Obr. č.19 Kvízy a křížovky v jednom z dětských tereziánských časopisů
Zdroj: archiv Památníku Tereziá, časopis *Rim, Rim, Rim* (A 1189)

Obr. č.20 Dětský časopis *Rim, Rim, Rim*
Zdroj: archiv Památníku Terezín (A 1189)

PAMÁTNÍK TEREZÍN
KOPIE PRO STUDIJNÍ ÚČELY
COPY FOR STUDY PURPOSES
ŠÍŘENÍ KOPIE ZAKÁZÁNO
DISTRIBUTION PROHIBITED

16

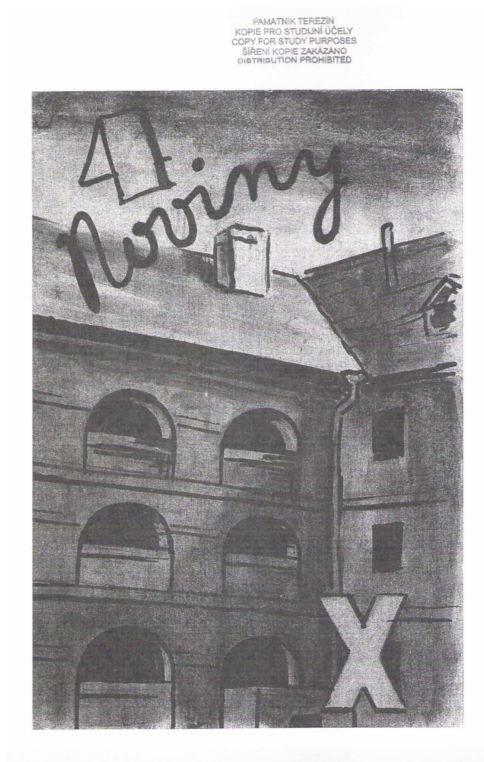
VÝSLEDKY ZÁPASŮ TEREZÍNSKÉ LIGY.

Meteor - Sparta	=	2 : 12
Rapid - Hagibor	=	3 : 1
Eskulap- F.C.Wien	=	3 : 2 (nedohráno)
Kadr-W.A.	=	3 : 1
Jugendf. - Praga	=	1 : 1
Spedice - Elektr.	=	2 : 2

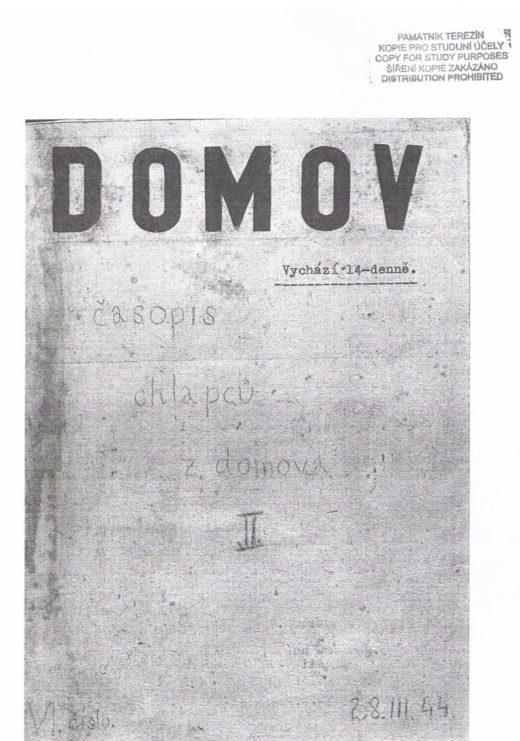
STAV TEREZÍNSKÉ LIGY PO IV. KOLE.

	vyhr.	nerozhod.	prohr.	skóre	body
1. Sparta (1)	4	0	0	22-5	8
2. Rapid (2)	3	1	0	15-9	7
3. Kadr (6)	3	0	1	13-9	6
4. Eskulap(5)	3	0	1	16-12	6
5. Spedice(3)	2	1	1	14-7	5
6. Elektr.(7)	1	2	1	18-13	4
7. W.A. (4)	2	0	2	15-13	4
8. Jugendf.(10)	0	2	2	9-13	2
9. F.C.Wien(8)	1	0	3	9-16	2
10.Hagibor (9)	1	0	3	11-21	2
11.Praga (11)	0	2	2	7-14	2
12.Meteor (12)	0	0	4	10-27	0

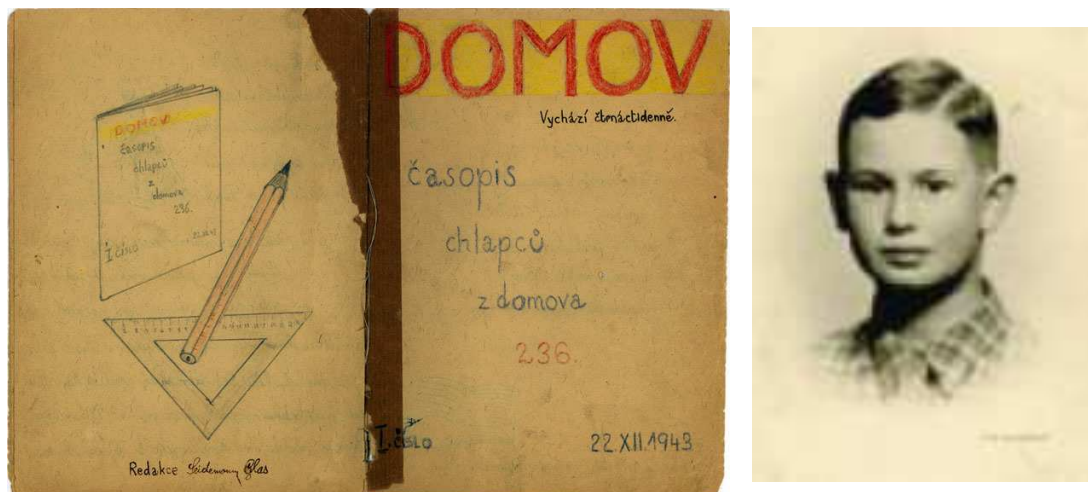
Obr. č.21 Výsledky zápasů terezínské ligy ve *Sportovní rubrice Rim, Rim, Rim*,
Zdroj: archiv Památníku Terezín (A 1189)

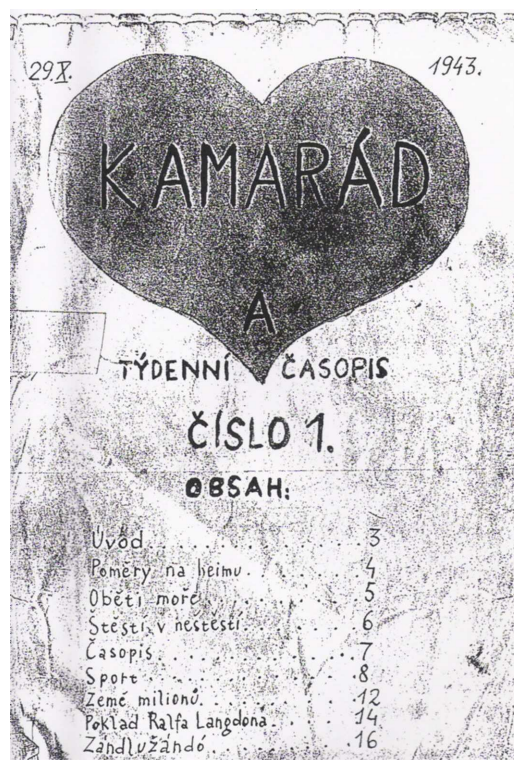
Obr. č.22 Dětský časopis *Noviny*
Zdroj: archiv Památníku Terezín (A 1850)

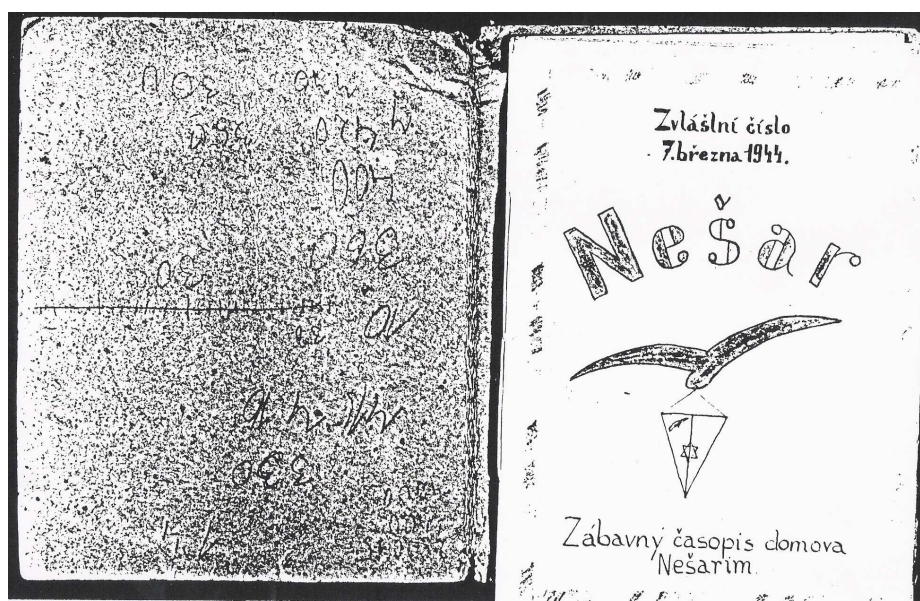
Obr. č.23 Dětský časopis *Domov*
Zdroj: archiv Památníku Terezín (A 11 461)

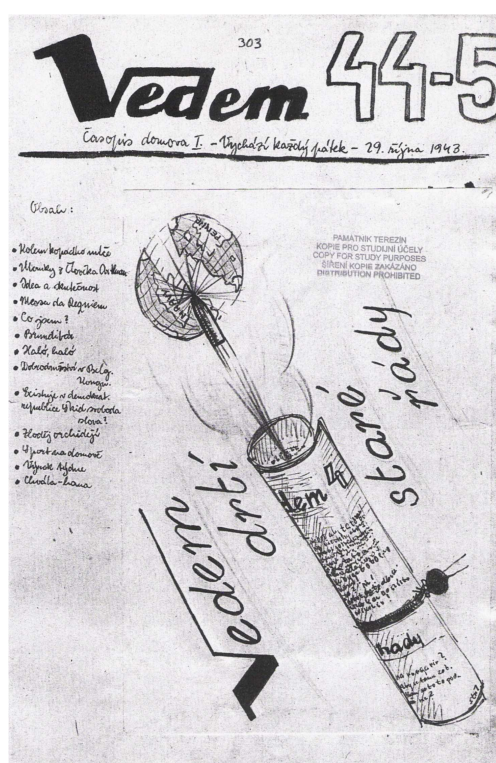
Obr. č.24 Dětský časopis *Domov* a jeho šéfredaktor Martin Glas
 Zdroj: <http://www.neztratitviru.net/>

Obr. č.25 Dětský časopis *Kamarád*
 Zdroj: archiv Židovského muzea v Praze (inv.č. 306c)

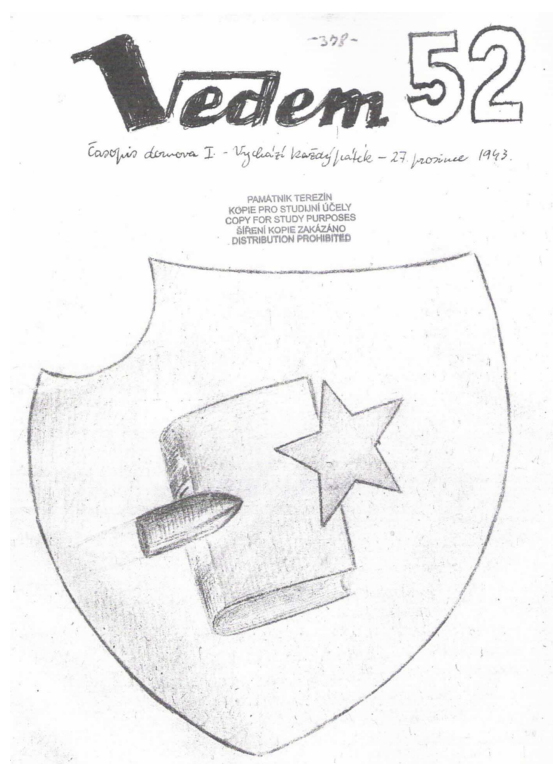
Obr. č.26 Dětský časopis *Nešar*
Zdroj: archiv Židovského muzea v Praze (inv.č.306d)

Obr. č.27 Dětský časopis *Vedem*
Zdroj: archiv Památníku Terezín (A 1317)

Obr. č.28 Expozice věnovaná dětské tvorbě v bývalých Magdeburských kasárnách
Vlastní zdroj

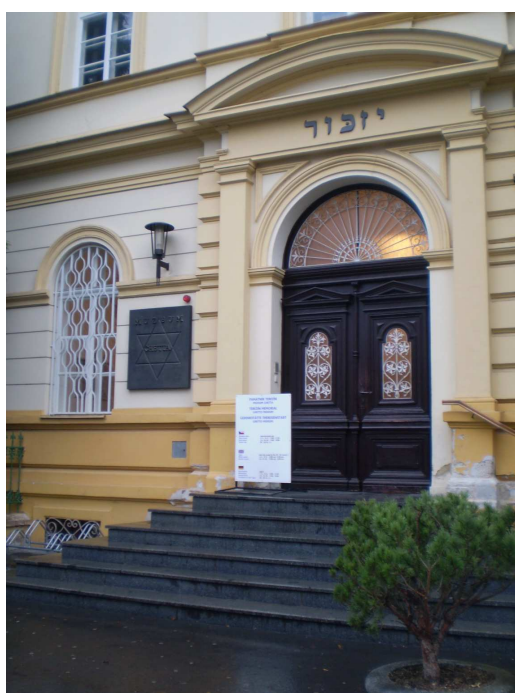

Obr. č.29 Znak ŠKIDU ve Vedem
Zdroj: archiv Památníku Terežín (A 1317)

Obr. č.30 Bývalá školní budova a chlapecký domov L417 v době druhé světové války, dnes terezínské Muzeum ghetta

Vlastní zdroj

Obr. č.31 Detail Muzea ghetta v Terezíně

Vlastní zdroj

Birkh. Luth.:	1
Prohl. ":	4
Janchen Glane:	3
Grund Eva:	3
Karplus Glane:	2
Sarkler Tuda:	84
Kov. Luth.:	5
Pollak Luth.:	4
Leuis Cilla:	5
Czech Luth.:	2
Clackloch Ann.:	4
Crossman Kerka:	2
Labal Tma:	3
Swinsong Gudith:	4
Ruch Kerka:	2
Mide Jaska:	3
Worbel Eva:	1
Antner Kusa:	3

Obr. č.32 Ukázka známkování dětí na druhé straně německých úředních spisů
Zdroj: archiv Židovského muzea v Praze

No.	Name	T. No.	Ubik.	Stück	Partie	Ann.
56290	Losa	107-715				✓
56291	H. Krenzel	110-129				✓
56111	Wandelbaum	110-1157				✓
57225	Laska	112-30				✓
57151	Pollak	61-813				✓
57274	Ruster	112-943				✓
57165	Stirn	111-811				✓
55334	Lerner	115-164				✓
56185	Ruster	111-712				✓
55401	Kahn	111-927				✓
57163	Grund	112-1028				✓
55638	Wilmersky	112-148				✓
55653	Glinzsky	110-11930				✓
55408	Lerner	111-814				✓
<p>Ende der Liste a kódy tam uvedené se platí tedy známky je dle eti den jin než je. co je do 10. 10. 1941</p>						
GT	G	E 11	Summe	14	U 116	
		Sammeliste Bl. 606	K	537	D 281	

Obr. č.33
Zdroj: archiv Židovského muzea v Praze

»DŮLEŽITÉ!!!«

Vyzývá se čtenáře,
by pro svůj vlastní zájem
sbírali příspěvky
pro rubriku
slyšeli jste již ... ?

NEZACHOVÁTE-LI SE PODLE
TÉTO VÝZVY, PŘESTANE TA-
TO RUBRIKA NAVŽDÝ VÝCHÁ-
ZET !!

A 11467

Redakce

Obr. č.34 Z dětského časopisu *Domov*
Zdroj: archiv Památníku Terezín (A 11 461)

Obr. č.35 Terezínský vychovatel a pedagog na domově č.1 L417, Valtr Eisinger
Zdroj: archiv Památníku Terezín

- 3 - 501 -

PAMÁTNÍK TEREZÍN
KOPÍE PRO STUDIJNÍ ÚČELY
COPY FOR STUDY PURPOSES
ŠÍŘENÍ KOPÍE ZAKÁZANO
DISTRIBUTION PROHIBITED

se do středověku, pak se omezovalo na vyhlášení
kruhu španělské inkvizice. Jakkoli jsou tyto krůčky
historicky pravdivé, měly vyhlady z nich jen ten
smysl, že ubíjely na sentiment posluchačova. Ale
charakteristické pro řídovského ducha, pro jeho aktivitu
a věhlasnost - tedy pro jeho nesmrtečnost - není to
ubíjení, to pronásledování a bída. To je přece něco
passivního, a kdybychom neměli víc než to, jak má
bychom byli! Ale a hloubi tohoto ponížení, z něhož
pochopitelně se zrodila rabínská strohota a omeze-
nost, náboženská, rasová a kmenová excentricita,
zhloubi této omezenosti se vrazil do nadhrocených
výchvátů věhlasnosti žid jménem Baruch Spinoza, který
rozorval tradici, mistickeho duchovního ghella, pranic
nedbaje prokletí a vyhazetím z náboženského společenství
svých soukmenovců. Tím dokumentoval něco, co nezka-
tilo svou aktualitu ani v novověku, tedy ani dnes.
Dokumentoval se nekompromisní vstoupit světské pora-
hy a řídovského ducha, kterou lze vyjádřit větou:
Rachoval si ve větší obrovství svobodu ducha.

A co novověk? Jakkoli žid v něm nevířoval,
veliké jest mlčení, je něm ve vyhladách naší žuda-
iky. Alekliv jsou listy v novověkých dějinách lidstva,
jež byly psány řídovským perem a řídovskou krou,
listy, jež jsou nicholiv nevyjnamně pro ale lidstvo,
turalost a dějin řídovského dělnického hnutí, to
relikvie i praktické účasti židů v dějinách dělnického
a proletářského hnutí vůbec jsou mezi naší mládeží
mírně až hanba.

Alekliv právě bylo věcí činná a mnohdy i čestná
a průkopnická účasť židů v dělnickém, socialisticko-
politickém prouku - ne naší passivní ubíjení - to
je dokladem to, co nám dává legitimaci oprávnění,
abychom vstoupili jedním z nás právoplatní členové
do koncoru osvobozených narodů.

V. Eisinger. 1944.12.15
1944.12.15

Obr. č.36 Úvodníková rubrika podepsaná samotným Valtrem Eisingerem
Zdroj: archiv Památníku Terezín

Obr. č.37 Petr Ginz, šéfredaktor časopisu *Vedem*
Zdroj: CÍLEK, R. *Holocaust – a Bůh tehdy mlčel*. Český Těšín: Agave, 2003

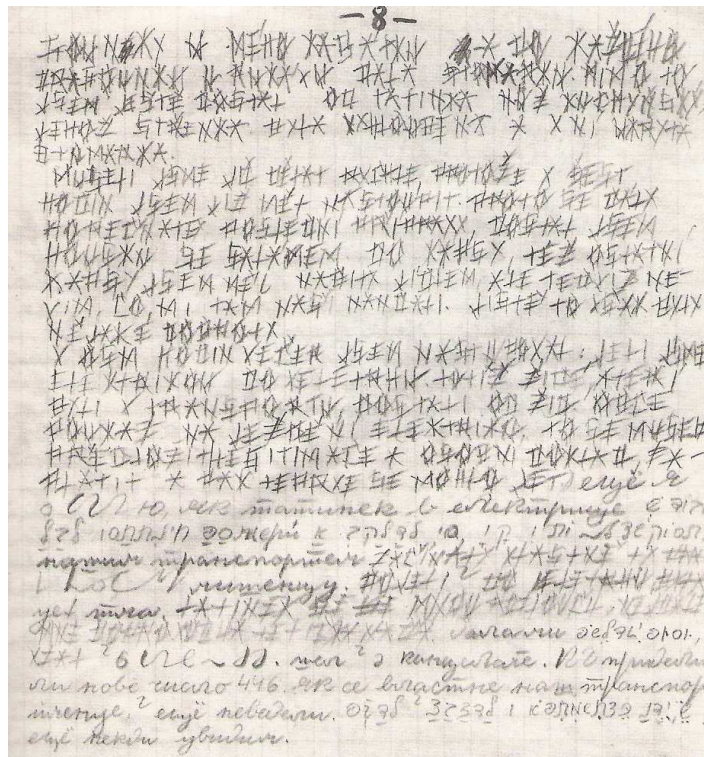
Obr. č.38 Petr Ginz
Zdroj: archiv Památníku Terezín

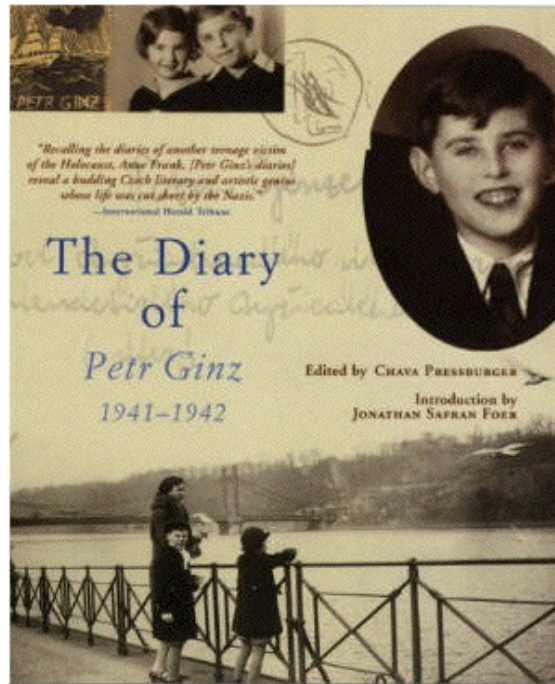
Obr. č.39 Kresba Petra Gince s názvem *Pohled z Měsíce na planetu Zemi*
Zdroj: http://www.holocaust.cz/cz2/resources/ros_chodes/2003/02/ginz

Obr. č.40 Linořez Petra Ginze s názvem *Noční květy*
 Zdroj: PRESSBURGER, Ch. *Deník mého bratra: zápisky Petra Ginze z let 1941-1942*. Praha: Trigon, 2004

Obr. č.41 Zápisky Petra Ginze, psané šifrovaným písmem
 Zdroj: PRESSBURGER, Ch. *Deník mého bratra: zápisky Petra Ginze z let 1941-1942*. Praha: Trigon, 2004

Obr. č.42 Deník Petra Ginze z let 1941 – 1942
Zdroj: http://isurvived.org/Pictures_Isurvived/Books/PetrGinz-diary.GIF

Obr. č.43 Ilan Ramon, první izraelský kosmonaut, jenž vzal s sebou do vesmíru kopii Ginzovy kresby *Měsíční krajina*
Zdroj: <http://science.ksc.nasa.gov/shuttle/missions/sts-107/images/high/KSC-02PP-0490.jpg>

7

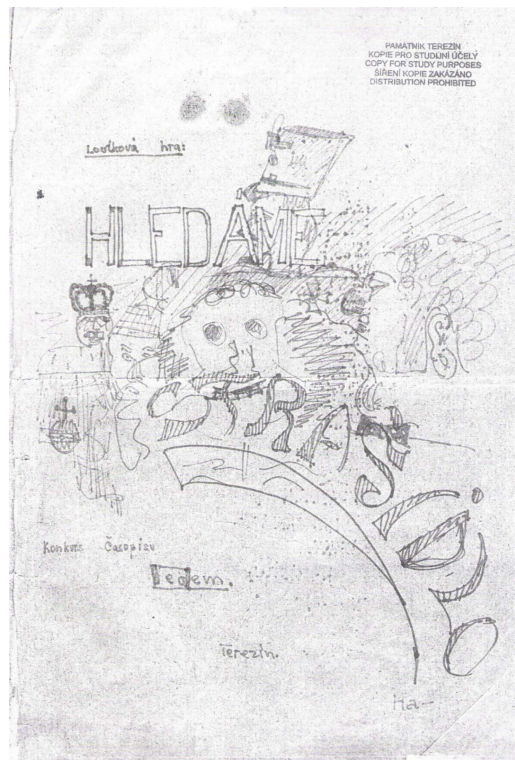
Terezín

Ta bročka špinavá v špinavých zdech
a kolem ta bročka dráčí a 30.000
kteří spí, kteří se jednou probudí
a kteří jednou uvidí
rozlitou svoji vlastní krev.

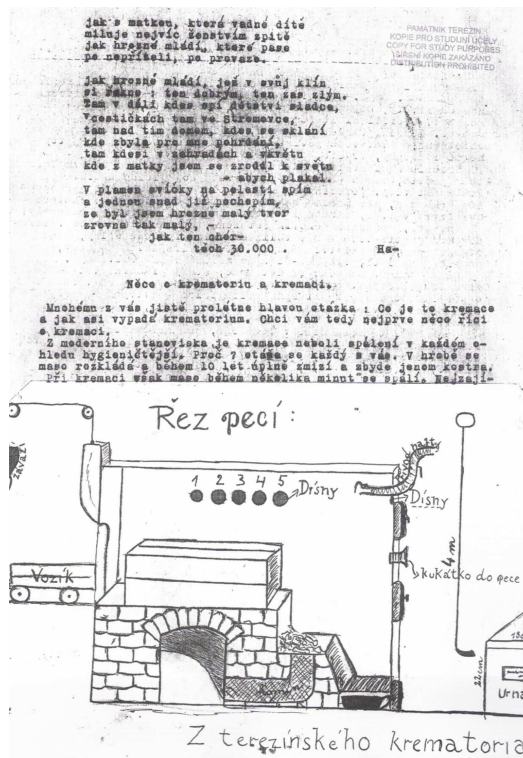
Byl jsem kdys dítětem
před 3 lety,
To mlaďá koužilo
po jiné světy
Nijsem již dítětem
Viděl jsem nach
Ačť jsem již dospělým,
poznal jsem strach
krvavé slovo a zabité den
to již je jiné než bubáči sem

Hanuš Hachenburg.

Obr. č.44 Báseň Hanuše Hachenburga
Zdroj: archiv Židovského muzea v Praze

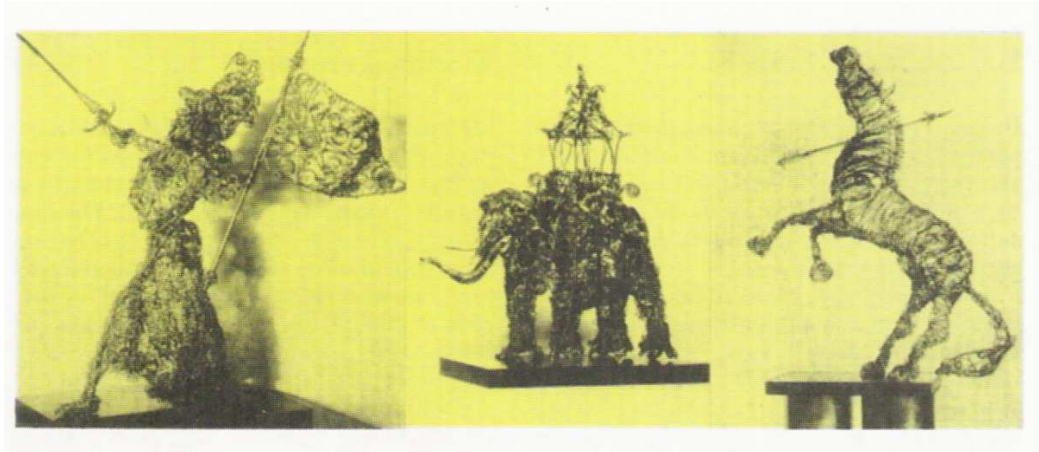
Obr. č.45 Hachenburgova divadelní hra *Hledáme strašidlo ve Vedem*
Zdroj: archiv Památníku Terezín (A 1317)

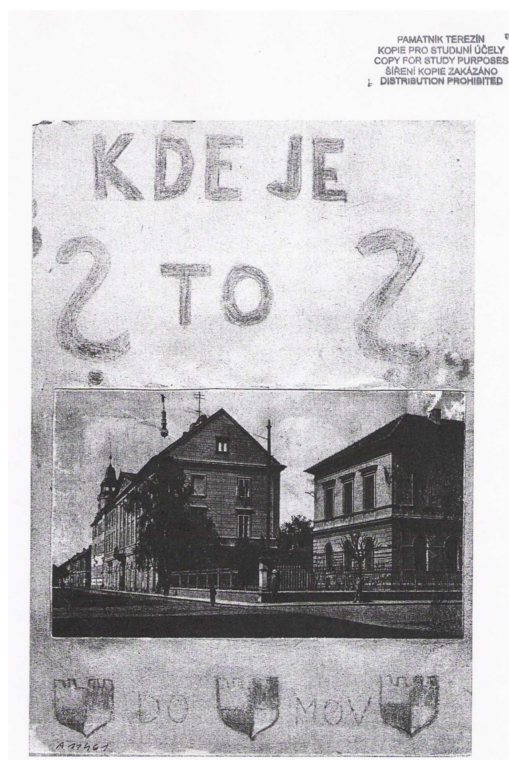
Obr. č.46 Z rubriky *Toulky Terezínem ve Vedem*
Zdroj: archiv Památníku Terezín (A 1317)

Obr. č.47 Umělec Berthold Ordner
Zdroj: KRÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, J. K. – ORNEST, Z. *Je mojí vlastní hradba
ghett? : básně, próza a kresby tereziánských dětí.* Praha: Aventinum, 1995

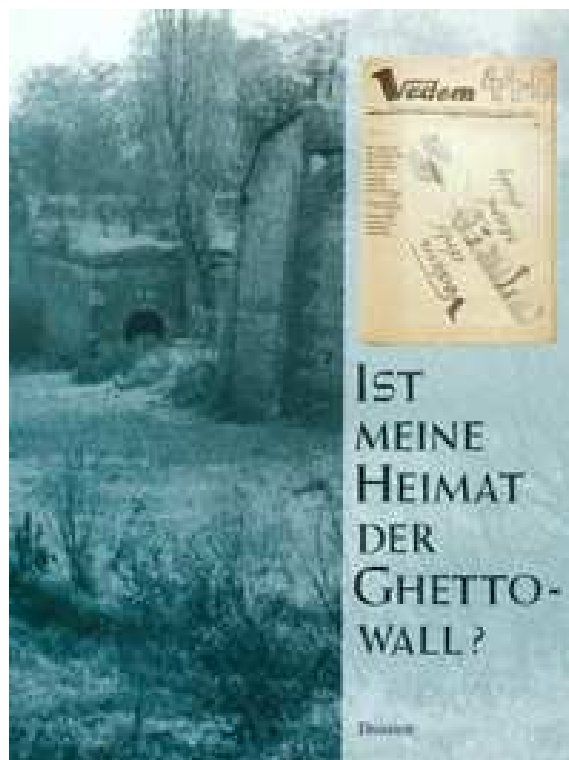
Obr. č.48 Ukázka Ordnerových prací
 Zdroj: KŘÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, J. K. – ORNEST, Z. *Je mojí vlastní hradba ghett?* : básně, próza a kresby terezínských dětí. Praha: Aventinum, 1995

Obr. č.49 Rubrika o Terezíně v chlapeckém časopisu *Domov*
 Zdroj: archiv Památníku Terezín (A 11 461)

Obr. č.50 Kurt Jiří Kotouč v době svého mládí
Zdroj: archiv Památníku Terezín

Obr. č.51 Kniha *Je mojí vlastní hradba ghatt?* v německém vydání
Zdroj: <http://www.room28projects.com/deutsch/shop/BuchWall.jpg>

Obr. č.52 Expozice Muzea ghetta
Vlastní zdroj